

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TASAVVUF LİTERATÜRÜNDE ETVÂR-I SEB‘A VE HARÎRÎZÂDE’NİN
FECRU’L-ESMÂ VE SUBHU’L-MÜSEMMÂ ADLI RİSALESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Furkan USTAKURT

ARALIK-2018

GÜMÜŞHANE

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ *SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

TASAVVUF LİTERATÜRÜNDE ETVÂR-I SEB‘A VE HARÎRÎZÂDE’NİN
FECRU’L-ESMÂ VE SUBHU’L-MÜSEMMÂ ADLI RİSALESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Furkan USTAKURT

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Adem ÇATAK

ARALIK-2018

GÜMÜŞHANE

KABUL VE ONAY

Doç. Dr. Adem ÇATAK danışmanlığında, Furkan USTAKURT tarafından hazırlanan “Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb‘a ve Harîrîzâde’nin Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ Adlı Risalesi” isimli bu çalışma, 02/11/2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

??

(Başkan)

(İmzalı)

Doç. Dr. Adem ÇATAK

(Danışman)

(İmzalı)

??

(Üye)

(İmzalı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

.../.../2018

Prof. Dr. Ekrem CENGİZ

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb‘a ve Harîrîzâde’nin Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ Adlı Risalesi” isimli bu çalışmanın, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve alıntı yaptığım tüm çalışmaların kaynakçada yer aldığını taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐	Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
☐	Tezim sadece Gümüşhane Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
☒	Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

.../.../2018

Furkan USTAKURT

ÖNSÖZ

Tarîkatların anası olan Tarîkat-ı Muhammediyye'yi bize bahşeden Rabbimize hamd ve senâlar olsun. Bu yolun ilk ve değışmez mürşid-i ekmeli Rasûlullah Efendimiz'e, âl ve ashâbına salât ve selâm olsun.

Eşref-i mahlûkat olarak yaratılan insan, nefsinin bir takım temayülleri sebebiyle ait olduğu ulvî makamlardan aşağılara düşmüş ve aslî hüviyetini kaybetmiştir. Tasavvufun ana gayesi; kendi kimliğini kaybeden ve nefsinin esaretine düşmüş olan kişinin belli bir usûl çerçevesinde ait olduğu yüksek makamlara ulaşmasına yardımcı olmaktır. Nefis terbiyesi ismi verilen bu yüce gaye için tasavvuf tarihinde farklı yöntemler ortaya çıkmıştır.

Tasavvufî eserlere bakıldığında “Allah’a giden yollar, mahlûkatın nefesleri adedince” denilmişse de genel itibariyle tasavvuf eğitimi yöntem açısından iki temel kısımda değerlendirilmiştir. Bunlar ruhânî yolda letâf-i hamse, nefsânî yolda ise etvâr-ı seb‘a olarak isimlendirilmiştir. Tasavvuf tarihine bakıldığında da bu iki yöntem üzere pekçok eser kaleme alındığı görülmektedir.

Nitekim kütüphanelerimizdeki yazma eserlere bakıldığında bu hususta oldukça zengin bir ülke olduğumuz görülmektedir. Mesela, sadece Süleymaniye Kütüphanesi’nde İslamî ilimlere dair yaklaşık yüz otuz bin yazma eser bulunmaktadır. Bu yazma eser külliyyatının ciddi bir bölümü de tasavvuf ilmi ile ilgilidir. Bu eserlerin gün yüzüne çıkarılması ve doğru bir şekilde ilim hayatına kazandırılması büyük önem arz etmektedir.

Bizim bu çalışmamızda tasavvuf eğitim yöntemlerinden birisi olan ve emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziyye, marziyye ve kâmile olmak üzere nefsin yedi mertebesini işleyen, özellikle Halvetî şeyhleri tarafından esas alınan ve etvâr-ı seb‘a olarak isimlendirilen sistem üzerinde durulacaktır. Bu konu Şâbânî-Bekrî şeyhi olan ve kısa ömrüne rağmen velûd bir müellif olarak görülen Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin *Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemâmâ* adlı eseri üzerinden işlenecektir. Bizim çalışmamızın öncelikli hedefi de yazma halde bulunan “*Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-*

Müsemma” adlı eserin Osmanlı Türkçesi’nden Latin harflerine aktarılıp tahkîkinin yapılmasıdır.

Çalışmamız bir giriş ve dört ana bölüm, değerlendirme ve ekler kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde, yaptığımız çalışmanın kapsamı, amacı ve önemi hakkında bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; müellif Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin Efendi’nin hayatı, ilmî ve tasavvufî şahsiyeti ve eserleri ele alınmıştır. Müellifin kaleme aldığı eserlerin kütüphane bilgileri ve bu eserler üzerine yapılan çalışmalar belirtilmiştir.

İkinci bölümde; tasavvufî eğitimin yöntemlerinden olan letâif-i hamse ve etvâr-ı seb‘a düşünceleri ayrıca nefsin mertebeleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Bunun yanında kütüphane kayıtlarında ulaşılan etvâr-ı seb‘a risâlelerinin kütüphane bilgileri belirtilerek zikredilmiştir.

Üçüncü bölümde; tezimizin asıl konusunu oluşturan Harîrîzâde’nin *Fecru’l-Esmâ* ve *Subhu’l-Müsemma* adlı eserinin nüsha özellikleri, eserin tahkikinde takip edilen yöntem ve eserin kaynakları hakkında bilgi verilmiş ve eserin tahliline yer verilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde etvâr-ı seb‘a üzerine kaleme alınan Harîrîzâde’nin *Fecru’l-Esmâ* ve *Subhu’l-Müsemma* adlı eserinin tenkitli neşri yapılarak sunulmuştur.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise tezin genel bir değerlendirmesi yapılmış ve eser üzerinden ulaşılan sonuçlar hakkında bilgi verilmiştir.

Bu çalışmamızda desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Doç. Dr. Adem Çatak’a, eserin tahkik aşamasında birikiminden istifade ettiğim muhterem hocam Dr. Öğr. Üyesi Selahattin Fettahoğlu’na, tavsiyeleri ile çalışmamızı ikmâl eden Prof. Dr. Selami Şimşek’e ve çalışma süresince birikimlerinden faydalandığım Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ndeki hocalarıma teşekkür ediyorum.

Son olarak hayatım boyunca bana yol gösteren ve her zaman kendilerinden istifade ettiğim muhterem hocalarıma, çalışma süresince her zaman yardımını yanımda hissettiğim sevgili aileme şükranlarımı sunuyorum.

Gümüşhane – 2018

Furkan Ustakurt

ÖZET

[USTAKURT, Furkan]. Tasavvuf Literatüründe Etvâr-ı Seb‘a ve Harîrîzâde’nin Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemâm Adlı Risalesi, Yüksek Lisans Tezi, 2018, (XII+114)

Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin başkenti İstanbul’da yaşamış ve kısa ömrüne rağmen geriye 40 civarında eser bırakmış velûd bir müelliftir. Câmî‘u’t-turuk bir şahsiyet olan Harîrîzâde, Halvetiyye tarîkatı üzerine terbiye görmüş ve irşad faaliyetini bu tarîkatın usûlü üzere gerçekleştirmiştir. Bütün bunların yanında kendisi üzerinde esas etki eden kişi olarak Muhammed Nûrû’l-Arabî zikredilebilir.

Harîrîzâde, mürîdânın isteği ve onlara seyr u sülûk yolculuğunda yardımcı olmak niyetiyle Halvetiyye tarîkatının Cemâliyye ana kolunun Şâbâniyye alt kolunun Bekriyye alt şubesinin seyr u sülûk usûlü olan etvâr-ı seb‘a ve bu usulde takip edilen esmâ-i seb‘a’yı şerh edip sâliklere yol göstermiştir.

Çalışmamızda, Harîrîzâde’nin hayatı, tasavvuftaki seyr u sülûk yöntemlerinden letâif-i hamse ve etvâr-ı seb‘a hakkında bilgiler verilip, kütüphanelerde ulaşılabilen etvâr-ı seb‘a ile ilgili eserlerin bilgilerine yer verilmiştir. Son olarak ise müellifin etvâr-ı seb‘a konusunda kaleme aldığı *Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemâm* adlı eserin tahlili yapılmış ve tenkitli neşri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Etvâr-ı Seb‘a, Halvetiyye, Nefs, Seyr u Sülûk, Şabaniyye.

ABSTRACT

[USTAKURT, Furkan]. Etvâr-ı Seb'â in the sufism literature and Harîrîzâde's treatise named Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemâm, Postgraduate Thesis, 2018, (XII+114)

Harîrîzâde Muhammedd Kemâleddin is a prolific scholar who lived in Istanbul, the capital of the Ottoman Empire in the 19th century, and left behind about 40 works despite his short life. Harîrîzâde who a figure of Câmî'ü't-turuk has been trained over cult of Khalwatiyya and has carried out its advices in accordance with the method of this cult. Besides all these, Muhammed Nûrû'l-Arabî can be mentioned as the main influence on him.

With the intention of assisting the disciples and helping them on their spiritual path, Harîrîzâde lead and guide the disciples by annotating the esmâ-i seb'â which is followed in the method of etvâr-ı seb'â the methodology of spiritual path of the Bekriyye the sub branch of Shabbanian the branch of Cemâliyye which is one of the main branches of Halvetiyya Tariqa.

In our thesis has been mentioned about the life of Harîrîzâde and letâif-i hamse that the methods of walking a spritual path to God in İslamic sufism as well as information has been provided with related to Atwar-ı Sab'a that can be accessed in libraries. Finally, on his work Fecru'l-Esmâ and Subhu'l-Müsemâm, written on the subject of etvâr-ı seb'a, has been analysed and critiqued publishing has been presented.

Keywords: Khalwatiyya, Sabaniyye, walking a spritual path to God (sayru suluk), Atwar-ı Sab'a, Individual soul (nafs).

İÇİNDEKİLER

DIŞ KAPAK

İÇ KAPAK

KABUL VE ONAY	II
BİLDİRİM	III
ÖNSÖZ.....	IV
ÖZET.....	VI
ABSTRACT	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XII

GİRİŞ	1
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HARÎRÎZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI ve ESERLERİ	3
1.1. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Yaşadığı Dönem	3
1.2. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Hayatı	5
1.2.1. Doğumu, İsmi ve Nisbesi	5
1.2.2. Ailesi.....	7
1.2.3. Çalışma Hayatı.....	8
1.2.4. İlmî Hayatı	9
1.2.5. Tasavvufî Hayatı.....	9
1.2.6. Vefatı ve Kabri	13
1.3. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Eserleri	14
1.3.1. Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ.....	14
1.3.2. Tıbyânü Vesâilî’l-Hakâik fî Beyâni Selâsili’t-Tarâik.....	15
1.3.3. Cevâhiru Mülûki’l-Aliyye fî Bevâhiri Sülûki’s-Şâzeliyye.....	15

1.3.4. Esrâru'l-Ma'în fî Şerhi Esmâi'l-Erba'în.....	15
1.3.5. Fashu Dürri'l-A'lâ Şerhu Devri'l-A'lâ.....	16
1.3.6. Feyzu'l-Muğnî min Hadîs-i Men Talebenî.....	16
1.3.7. Hakîkatü't-Tarîkat	16
1.3.8. Hadîkatü'l-Hakîkat	17
1.3.9. İmdâd fî'l-Mebde' ve'l-Me'âd	17
1.3.10. İrfânü'l-Âşıkîn 'alâ Burhânî's-Sâlikîn.....	17
1.3.11. Kenzü'l-Feyz	17
1.3.12. Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet	18
1.3.13. Mededü'l-Bekrî min Seyyidi'l-Bekrî	18
1.3.14. El-Mevridü'l-Hâss bi'l-Havass fî Tefsîri Sûreti'l-İhlâs	19
1.3.15. Reşahâtü'l-Esnâ 'alâ Teveccühâtü'l-Esmâ.....	19
1.3.16. Rûşen-i Dil-Nüvâz	19
1.3.17. Salâtü'l-İthâf bi-Şerhi Salâti's-Sakkâf.....	20
1.3.18. Salâtü Meşîsiyye	20
1.3.19. Seyrû'l-Esmâ ve Sırru'l-Müsemmâ.....	20
1.3.20. Şerhu Beyt-i Mevlânâ Câmi	20
1.3.21. Fethu'l-Esrâr Şerhu Virdi's-Settâr.....	21
1.3.22. Tarfetü'l-Müstersile 'ala't-Tühfeti'l-Mürsele	21
1.3.23. Teveccühâtü'l-Esmâ ve Tevessülâtü'l-Uzmâ	21
1.3.24. Ziyâü'l-Bedr Şerhu Hizbi'l-Bahr.....	21
1.3.25. Fütuhât-ı İlâhiyye Şerh-i Vâridât-ı İlâhiyye	22
1.3.26. Kemâlnâme-i Âl-i Abâ	22
1.3.27. Mir'âtü'l-Hakîkat.....	23
1.3.28. Ravzatü'l-Âliye fî Tarîki's-Şâzeliyye.....	23
1.3.29. Şerhu Salâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye	23
1.3.30. Fevâhiyu Ezhârî'l-Hakâik ve Levâiyih-i Envâri't-Tarâik	23
1.3.31. Diğer Eserleri.....	23
1.4. Harîrîzâde ve Eserleri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar.....	24
1.4.1. Kitaplar	24
1.4.2. Tezler.....	24
1.4.3. Makaleler	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. TASAVVUFTA ETVÂR-I SEB‘A DÜŞÜNCESİ	26
2.1. Etvâr-ı Seb‘a Düşüncesi ve Tasavvuftaki Önemi.....	26
2.2. Etvâr-ı Seb‘a.....	27
2.3. Letâif-i Hamse	30
2.4. Nefs ve Nefsin Mertebeleri	35
2.5. Etvâr-ı Seb‘a Konusunda Yazılmış Risâleler	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HARÎRÎZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ’NİN FECRÜ’L-ESMÂ ve SUBHU’L-MÜSEMMÂ ADLI ESERİ VE TAHLİLİ	47
3.1. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Fecrû’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemâm Adlı Eseri	47
3.1.1. İsmi ve Müellife Nispeti	47
3.1.2. Yazılış Nedeni ve Yazılış Tarihi.....	48
3.1.3. Nüsha Özellikleri	48
3.1.4. Tahkîkte Takip Edilen Metod	50
3.1.5. Kaynakları.....	51
3.1.6. Muhtevâsı	52
3.2. Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemâm’ının Tahlili	53
3.2.1. Esmâ Zikrinin Tarihi Süreçteki Serüveni	53
3.2.2. Esmâ-i Seb‘a.....	55
3.2.2.1. Lâ İlâhe İllallah	56
3.2.2.2. Allah.....	59
3.2.2.3. Hû.....	62
3.2.2.4. el-Hak.....	66
3.2.2.5. el-Hay.....	68
3.2.2.6. el-Kayyûm.....	70
3.2.2.7. el-Kahhâr.....	72

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. FECRU'L-ESMÂ VE SUBHU'L-MÜSEMMÂ'NIN TENKİTLİ NEŞRİ.....	76
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	113
KAYNAKÇA	115
ÖZGEÇMİŞ.....	126
EKLER.....	127

KISALTMALAR

A.g.e.	: Adı geçen eser
A.g.t.	: Adı geçen tez
A.g.m.	: Adı geçen makale
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
No.	: Numara
S.	: Sayfa
Ss.	: Sayfalar arası
TDK	: Türk Dil Kurumu
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vr.	: Varak
Yay.	: Yayınları
Ktp.	: Kütüphane
Yy.	: Yüzyıl
Trc.	: Tercüme
Sad.	: Sadeleştiren
Çev.	: Çevirmen
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı

GİRİŞ

Konunun Önemi

İnsanoğlunun dünya üzerindeki en temel meselesi, kendini bulmak için nasıl bir eğitimden geçmesi gerektiğidir.

Tasavvuf ilmi, insanı bu ana gayeye ulaştırmayı kendisine temel hedef olarak belirlemiş ve bu hedef doğrultusunda, belli bir usûl ve adabı olan, adına seyr u sülûk denilen bir sistem ortaya koymuştur.

Bu ana gaye çerçevesinde yapılan çalışmalar, hicrî 6. yüzyılda tarikatların teşekkül dönemiyle birlikte daha sistematik bir hal almıştır. Farklı tasnifler yapılmakla birlikte seyr u sülûkta takip edilen yollar nefsânî ve rûhânî olmak üzere iki kısımda ele alınmıştır. Bu iki kısımdan nefsânî tarikatlar etvâr-ı seb‘a yöntemini, rûhânî tarikatlar ise letâif-i hamse yöntemini kullanmışlardır.

Çalışmamız nefsânî bir tarikat olan ve seyr u sülûk yöntemi olarak etvâr-ı seb‘a usûlünü benimsemiş bulunan Halvetiyye tarikatına mensup, 19. yüzyılda yaşamış Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin Efendi’nin hayatı ve etvâr-ı seb‘a konusunda kaleme aldığı *Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ* adlı eserinin tenkitli neşriyle bu eser üzerinden etvâr-ı seb‘a konusunun tahlilini ihtiva etmektedir.

Bu çalışmayla kültür mirasımız olarak addedebileceğimiz, Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan ve yazma halde bulunan bu eseri latin harfleriyle hazırlamak ve bu eser çerçevesinde de tasavvuf tarihinde önemli bir yere sahip olan etvâr-ı seb‘a literatürüne katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Tezimizde etvâr-ı seb‘a usûlünü her yönüyle ele almaktansa, çalışmamızın esasını teşkil eden “Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ” adlı eserin usûlüne göre bilgi vermeye gayret ettik. Etvâr-ı seb‘a’nın yanı sıra diğer seyr u sülûk metodu olan ve rûhânî tarikatlar tarafından takip edilen letâif-i hamse konusuna da değinilmiş ve hakkında kısaca bilgi verilmiştir. Nefs ve nefis mertebelerinin tasavvuf tarihinde ele alınışına ve geçirdiği merhalelere de temas ettik.

Ayrıca tezimizi önemli kıldığını düşündüğümüz bir diğer husus etvâr-ı seb‘a ile alakalı kaleme alınan risalelerin kütüphane kayıtlarıyla beraber –tespit edilebildiği

kadarıyla– zikredilmesi ve bundan sonra bu konuda çalışma yapmak isteyenlere bir kılavuz olarak sunulmasıdır.

Üzerinde çalıştığımız ve özellikle tarikatların yozlaşmakla itham edildiği 19. yüzyıl gibi yakın bir tarihte Harîrîzâde tarafından kaleme alınan eser, bu dönemde de tasavvufun asıl amacı olan kâmil insan yetiştirme hususunda gayretlerin devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Konunun Kapsamı ve Amacı

Tasavvuf tarihine bakıldığında tarikatların farklı şekillerde tasnife tutulduğu görülmektedir. Genel itibariyle tarikatlar; zikir şekillerine göre, takip ettikleri metoda göre, fikir sistemlerine göre, silsilelerine göre ve seyr u sülûk yöntemlerine göre tasnif edilmiştir.¹

Bu çalışmada tarikatlar seyr u sülûk usullerine göre ele alınmıştır. Buna göre tarikatlar ikiye ayrılır: rûhânî ve nefsânî tarikatlar. Bu iki usul hakkında ve bunların takip ettiği metotlar olan letâif-i hamse ve etvâr-ı seb‘a hakkında bilgiler verilmiştir. Nefis ve nefsin mertebeleri özelinde ilk dönemden itibaren mevcut bilgiler ve zaman içerisinde nefsin hallerinin değişimi kronolojik olarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bunun dışında diğer tarikat tasniflerinden ve etvâr-ı seb‘a dışındaki usuller için ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Tezimizin son kısmında ise, Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Halvetiyye tarikatında esas alınan etvâr-ı seb‘a usûlü üzerine kaleme aldığı eserin tahlîli yapılmış ve bu husustaki fikirleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Eserin tahlîli yapılırken başta müellifimiz Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin muhtelif eserleri, Muhammed Nûru’l-Arabî’nin eserleri, Sofyalı Bâî’nin etvâr-ı seb‘a’sı ve Halvetî-Bekrî yolu şeyhlerinden Mustafa Kemâleddin el-Bekrî ve Hasan Ünsî’nin eserleri esas alınarak yapılmıştır.

¹ Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*, İstanbul: Ataç Yay., 2013, s. 90-95.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HARÎRÎZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Yaşadığı Dönem

Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin Efendi, Osmanlı Devleti’nin tarihi açısından belki de en buhranlı dönemini geçirdiği 19. asrın ikinci yarısında yaşamıştır. Harîrîzâde; I. Abdülmecid (1839-1861) döneminin ikinci yarısına, I. Abdülaziz (1861-1876), V. Murad (1876-1876) ve kısmen de II. Abdülhamid (1876-1909)’in padişahlık dönemlerini idrak etmiştir.

19. yüzyıl, Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren iktisâdî, içtimâî, idarî, askerî, velhasıl bütün alanlarda en uzun yüzyılını yaşadığı, en sancılı ve yorucu bir devre olarak görülmüştür.²

Bu dönem, Osmanlı tarihi açısından maddî ve manevî değerlerden tavizler verildiği, tarih boyunca devam eden devlet sisteminde aksaklıkların yaşandığı bir devir olarak göze çarpmaktadır.³

Bu devirde devletin bozulan müesseselerinden tarîkat ve tekkeler de etkilenmiştir. Buna rağmen devlet ve cemiyete yön verebilecek kişiler yetiştirebilmeyi başarmışlardır.⁴

Bu yüzyılda özellikle Anadolu toprakları dışında tasavvuf, sömürüye karşı direniş manasına gelmektedir. Mesela, Kafkasya’yı işgale yönelik Rusya’ya, Nakşbendî tarîkatı müntesiplerinin organize ettiği ve başlarında Hâlidî halîfesi Şeyh Şâmil’in olduğu bir halk direnişi karşı koymuştur. Yine Hindistan’da İngiliz sömürüsüne karşı Müslümanları organize eden Çeştiyye tarîkatından Şeyh Hâce İmdâdullah Tehânevî ve müridleridir. Bunun gibi yine Kuzey Afrika ve Balkanlardaki tasavvuf erbabının faaliyetleri iddiamızı destekleyecek örnekler arasında zikredilebilir.⁵

² Hür Mahmut Yücer, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19.Yüzyıl)**, İstanbul: İnsan Yay., 2003, s. 53. İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul: Timaş Yay., 2014, s. 37.

³ İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri**, İstanbul: Seha Neşriyat, 1989, s. 117.

⁴ Gündüz, a.g.e., s. 125.

⁵ Yücer, a.g.e., s. 34-51.

İşgal altındaki bölgelerde direnişin ifadesi olan tasavvuf Anadolu topraklarına baktığımızda tasavvuf, halkın ahlâkî yapısına kaynaklık eden, derin ve yaygın bir üst kimlik olarak görülmüştür.⁶ Bu asırdaki tasavvufî şahsiyetlere baktığımızda şahit olduğumuz şey tasavvufu ferdî cihattan çıkartıp içtimâî cihat haline sokan ve toplumun her ihtiyacına uzanan bir anlayışın temsili haline getirmiş olduklarıdır.

19. yüzyılda tasavvuf tarihi açısından önemli hâdiseler yaşanmıştır. Bu hadiselerin başında Bektâşî tarikatının bir çeşit savaşı tarafı olarak görülen Yeniçeri Ocağının⁷ 1826'da kapanışı gelmektedir. Takip eden süreçte sıra son devirde devlet ve âlimlere karşı duran Bektâşîlerin cezalandırılması ve tekkelerinin kapanışına gelmiştir. 8 Temmuz 1826 günü eski şeyhülislam, kazaskerler ve çeşitli tarikatlara mensup şeyhler yeniçeri ocağından sonra Bektâşîliğin durumunu görüşmek üzere Sarây-ı Hümayûn Camii'nde toplanmışlardır. Bu toplantı sonucunda Bektâşî dervişlerin dışında bu ocağa yakınlığı ile tanınanların dahi sürgün edilmesi, Bektâşî tekkelerindeki baba ve dervişlerin âlimlerin hâkim olduğu bölgelere gönderilmesi, altmış yıllık ve daha eski tekkelerin dışındaki bütün Bektâşî tekkelerin yıkılması ve kalan tekkelere ehl-i sünnet inancına bağlı şeyhlerin tayin edilmesi kararı alınmıştır. Bunların yanısıra tarikatın ordudaki yetkileri Mevlevîliğe, halk seviyesindeki hizmetleri ise Nakşbendî tarikatına devredilmiştir. Nihayetinde 1826 senesi Eylül ayında yayınlanan fermanla Bektâşî tekkeleri kapatılmıştır.⁸

Bu dönemde gerçekleşen bir diğer hâdiseler ise tarikatların bozulma emarelerinin gün yüzüne çıkması⁹ ve bu bozulmanın önüne geçilmesi için yapılan faaliyetlerdir. Bunlar evvela Meclis-i Meşâyih'in kurulup tarikatların belli bir sistem içerisinde hareketinin sağlanması, dönemin kâmil şeyhlerinin eser telifleri¹⁰ ve sonraki yüzyılda da yayın organları¹¹ ve eser tercümeleri ile mürid ve mürşidlerin tekâmül seviyelerini artırma yönündeki faaliyetlerdir.

⁶ Yücer, a.g.e., s. 68.

⁷ Gündüz, a.g.e., s. 133.

⁸ Ayrıntılı bilgi için, bkz; Gündüz, a.g.e., s. 138-147. Mustafa Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: Sır Yay., 2008, s. 296-302. Mehmet Şeker, "Bektâşî Tekkeleri Hakkında Sultan II. Mahmud'un Fermânı", **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 12, Sayı 3-4, 1999. Ahmet Yaşar Ocak, "Bektâşîlik", **DİA**, Ankara: TDV Yay, Cilt: 5, s. 373-379.

⁹ Bu bozulmaların hangi yönde ilerlediği hususu için bkz; İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri**, İstanbul: Seha Neşriyat, 1989, s. 165-180.

¹⁰ 19. Asırda eser telif eden şeyhler ve eserleri için bkz: Hür Mahmut Yücer, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf (19.Yüzyıl)**, İstanbul: İnsan Yay., 2003, s. 776-795.

¹¹ 20. Yüzyılda yapılan faaliyetler için bkz: Mustafa Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: Sır Yay., 2008, s. 350-364; Mustafa Kara, **Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler**, İstanbul: Dergâh Yay., 2015, s. 215-232.

Tekkeleri ıslah faaliyetlerinin en dikkat çekenini tabiki Meclis-i Meşâyih'in kurulmasıdır. Bu meclis, 1863 yılında kuruluş hazırlıklarına başlanmış ve 1866 yılında Şeyhülslâm Refik Efendi'nin gayretleriyle kurulmuştur. Meclis, şeyhülslâmın teklifi ve padişahın onayı ile seçilen bir başkan ve yedi üyeden oluşmaktaydı. Meclis-i Meşâyih'in bu minval üzere kurulması bu döneme kadar devam edegelen tekkelerin bağımsız faaliyetlerinin artık şeyhülslâm ve medrese kültürünün kontrolüne girmesi anlamını taşıyordu ve önemli bir gelenek böylece yıkılmış olmaktaydı. Bu uygulama ile tekkelerde görev yapan şeyhlerin belirlenmesi ve tekkelerdeki olası ihtilafların çözümlenmesi işi de şeyhülslâmlık makamına bağlanmaktaydı. Meclis-i Meşâyih'in nasıl bir sistemde işleyeceğinin belirlenmesi için de bir nizamnâme çıkartılmış ve ilan edilmiştir. Meclis-i Meşâyih ilerleyen yıllarda bir takım değişikliklere uğramış ve şeyhülslâmlık müessesesinin kaldırıldığı tarih olan 1920 yılına kadar faaliyetlerine devam etmiştir.¹²

Müellifimizin yaşadığı bu asra siyâsî, sosyal ve kültürel açıdan damgasını vuran tarikat olarak karşımıza Nakşbendiyye tarikatının Mevlânâ Hâlid Bağdâdî'ye nisbet edilen Hâlidîyye kolu çıkmaktadır. Müntesipleri bakımından bakıldığında bu kola mensup olanların diğer tarikat mensuplarının tamamından daha büyük bir sayıya ulaştığına şahit olmaktadır. Konuya müellifimizin yaşamış olduğu İstanbul özelinde baktığımızda ise yaptığı etki bakımından akla gelen ilk isim, özellikle aydın çevre üzerinde etkili olan Muhammed Nûru'l-Arabî ve onun müessesisi olduğu III. Devre Melâmîliği olarak bilinen Melâmiyyenin Nûriyye koludur.¹³

1.2. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Hayatı

1.2.1. Doğumu, İsmi ve Nisbesi

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, Cemâziye'l-âhir 1267/Mart 1850 tarihinde tasavvufta kalp makamı ve saltanat merkezi olması dolayısıyla da Allah'ın el-Câmi

¹² Meclis-i meşâyih'in faaliyetleri ve hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Kara, **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: Sır Yay., 2008, s. 324-329. Mustafa Kara, **Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler**, İstanbul: Dergâh Yay., 2015; Bilgin Aydın, "Meclis-i Meşâyih", **DİA**, Ankara: TDV Yay., Cilt: 28, s. 247-248. Bilgin Aydın, Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih'in Şeyhülslâmlık'a Bağlı Olarak Kululuğu, Faaliyetleri ve Arşivi, **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, 1998, s.93-108. Mine Durmuş, **Meclis-i Meşâyih'in Kuruluşu ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi Faaliyetleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2016. İrfan Gündüz, **Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri**, İstanbul: Seha Neşriyat, 1989, s. 203-216.

¹³ Yücer, a.g.e., s. 69-70.

isminin mazharı olarak görülen¹⁴ İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Tam künyesi, Kemâleddin Muhammed Harîrîzâde b. Seyyid Şeyh Abdurrahman b. Seyyid İbrâhim el-Halebî’dir. Müellif, eserlerinde daha çok Harîrîzâde veya Harîrîzâde Kemâleddin adını kullanmıştır. Kendisinden bahsedilen kaynaklara bakıldığında da adı bu şekliyle geçmektedir.¹⁵

Harîrîzâde Kemâleddin, Halep’te bulunan ve Harîrîzâdeler diye bilinen sülaleden olup Şeyh Ahmed er-Rifâî’nin (v.578/1182) neslindendir. Bu sülalenin “ipekle ilgili, ipekten yapılmış” manalarına gelen Harîrî lakabıyla anılmasının, Şeyh Ahmed er-Rifâî’nin torunu ve onun sohbetinde bulunan Şeyh Seyyid Burhâneddin Ebu’l-Hasan Ali (v.645/1247) ile başladığı rivayet edilmektedir.¹⁶ Ebu’l-Hasan Ali’nin bu lakapla anılması hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Küçük yaşta babası vefat eden Ebu’l-Hasan Ali’ye amcası ipek dokumayı öğretmiştir. Sonrasında hapse düşen Ebu’l-Hasan orada imamlık yapmış ve cemaat de kendisine mürid olmuştur. Bundan dolayı “Harîrî” ismi ile şöhret bulmuştur.¹⁷

- Şeyh Ebu’l-Hasan Şam’da bulunduğu sırada ipek dokumacılığı ile meşgul olmuş, aynı mesleği icra eden tanıdıkları kendisi için bir zâviye inşa ettirmiş ve bu sebeple “Harîrî” lakabını almıştır.¹⁸

- Şeyh Ebu’l-Hasan’ın henüz ipek dokumacılığı işi ile meşgul olmadığı bir dönemde bu işle uğraşan bir arkadaşı vardı. Bir gün arkadaşından, dinî hizmette bulunmasını istemiş, arkadaşı ise işiyle meşgul olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine

¹⁴ Özkan Öztürk, *Siyaset ve Tasavvuf Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri*, İstanbul: Dergâh Yay., 2015, s. 546-547.

¹⁵ Harîrîzâde Kemâleddin, *Tibyânü Vesâilî’l-Hakâik fî Beyâni Selâsili’t-Tarâik*, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, No. 430, Cilt: III, vr. 304a. Osmânîzâde Hüseyin Vassaf, *Sefîne-i Evliyâ*, (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Cilt: III, İstanbul: Kitabevi Yay., 2006, s.121-122. Sâdık Vîcdânî, *Tarikatler Ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye)*, (haz. İrfan Gündüz), İstanbul: Enderun Kitabevi, s. 67. Şaban Er, *Melâmîlik Ve Osmanlı Devri Melâmîleri*, İstanbul: Kutup Yıldızı Yay., 2015, s.539. Ali Bolat, *Muhammed Nûru’l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: H Yay., 2015, s. 59. Abdülbâki Gölpınarlı, *Melâmîlik Ve Melâmîler*, İstanbul: Kapı Yay., 2015, s. 326. Yakup Çiçek, “Harîrîzâde Muhammed Kemaleddin Efendi”, *MÜİFD*, Sayı 7-10, 1995, s. 407; Yücer, a.g.e., s. 591. Bursalı Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, (sad. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen), Cilt: I, İstanbul: Meral Yayınevi, 1975, s. 144. “Osman Türer, Harîrîzâde’nin Sülûkün Mertebelerine Dair Bir Risâlesi: Feyzu’l-Muğni Min Sırrı Hadîsi Men Talebenî”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-2)*, Sayı: 23, İstanbul: 2009, s. 38. Bursalı Mehmed Tâhir Efendi, *Kibâr-ı Meşâyihdan On İki Zatın Terâcim-i Ahvâlî*, İstanbul: 1316, vr. 52b-53a.

¹⁶ Harîrîzâde, *Tibyân*, Cilt: I, vr. 293a.

¹⁷ Harîrîzâde, *Tibyân*, Cilt: I, vr. 289a.

¹⁸ Harîrîzâde, *Tibyân*, Cilt: I, vr. 290a.

Şeyh Ebu'l-Hasan, parmağı ile aletlere işaret etmiş ve aletler kendiliğinden çalışmaya başlamıştır. Bundan dolayı da Şeyh, Harîrî diye şöhret bulmuştur.¹⁹

- Harîrîzâde'nin babasından naklettiği bir başka rivayete göre ise, Şeyh Ebu'l-Hasan'ın bir kerâmeti olarak saman ipek olmuş, bu sebeple ona Harîrî denilmiştir.²⁰

Kaydedilen bu rivayetlerin hepsi de doğru olabilir ancak, bizzat Harîrîzâde'nin babasından nakledilmiş olması sebebiyle son rivayetin daha doğru olduğu kanaati hâkimdir.²¹

1.2.2. Ailesi

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin ailesi köklü ve tasavvufî geleneğe sahip bir ailedir. Babası meşâyıhtan âlim bir zât olan Şeyh Abdurrahman el-Harîrî, dedesi Seyyid İbrahim el-Halebî Efendi'dir. Halepli olan babası Şeyh Abdurrahman Efendi, Rifâiyye ve Halvetiyye tarikatının Bekriyye kolundan mürşid-i kâmil bir şahsiyettir. Kendisinin şeyhi Muhammed Enîs el-Hüseynî ed-Dımaşkî'dir. Abdurrahman Efendi 1284/1867 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Eyüp'te bugün Saçlı Abdulkadir Camii olarak bilinen Rifâiyye tarikatından Şeyh Hasib Efendi dergâhının hazîresine defnedilmiştir.²² Müellifin hem babasından hem de amcazâdesi Şeyh Ahmed el-Harîrî'den aldığı bir icâzetnâmede soy şeceresi şu şekilde verilmiştir:

1. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi
2. Amcazâdesi Şeyh Seyyid Ahmed ve amcası Şeyh Seyyid Ömer
3. Babası Şeyh Seyyid Hasan
4. Babası Şeyh Seyyid Muhammed
5. Babası Şeyh Seyyid Ebu Bekr
6. Amcası Şeyh Seyyid Muhammed
7. Kardeşi Şeyh Seyyid Musa
8. Babası Şeyh Seyyid Ahmed
9. Babası Şeyh Seyyid Abdulbâsit

¹⁹ Harîrîzâde, *Tibyân*, Cilt: I, vr. 290b.

²⁰ Harîrîzâde, *Tibyân*, Cilt: I, vr. 291a.

²¹ Yakup Çiçek, *Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyânî Selâsili't-tarâik Muhtevası-Kaynakları*, Yüksek İslam Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1982, s. 14. Yakup Çiçek, *İhlas Sûresi Tefsîri / Mevridü'l-Hass bi'l-Havâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs, Harîrîzâde*, İstanbul: İFAV, 1996, s. 28. Ayşenur Aydın, *Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)*, Marmara Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul, 2015, s. 1.

²² Vassaf, a.g.e., Cilt: IV, s. 204.

10. Babası Şeyh Seyyid Mahfûz
11. Babası Şeyh Seyyid Sevvân
12. Babası Şeyh Seyyid Abdûlbâsit
13. Babası Şeyh Seyyid Abduddâim
14. Babası Şeyh Seyyid İbrahim
15. Babası Şeyh Seyyid Ebû Bekr
16. Babası Şeyh Seyyid Reslân
17. Babası Şeyh Seyyid Mansûr
18. Babası Şeyh Seyyid İbrahim
19. Babası Şeyh Seyyid Ali
20. Babası Şeyh Seyyid Muhammed
21. Babası Şeyh Seyyid Mikvâr
22. Babası Şeyh Seyyid Hasan
23. Babası Şeyh Seyyid Hamîs
24. Babası Şeyh Seyyid Sa‘d
25. Babası Şeyh Seyyid Abdulmuizz
26. Babası Şeyh Seyyid Davud
27. Babası Şeyh Seyyid Muhyiddîn
28. Babası Şeyh Seyyid Yahya
29. Babası Şeyh Seyyid Muhammed
30. Dedesi Şeyh Seyyid Burhaneddin Ebu’l-Hasan Ali
31. Şeyh Seyyid Ahmed er-Rifâî²³

Babası ve dedesi hariç diğer aile fertleri hakkında ise herhangi bir malumata sahip değiliz.

1.2.3. Çalışma Hayatı

Harîrîzâde otuz iki yıllık ömrü boyunca kendisini daha ziyade ilme vermiş, iki defa çalışma hayatına atılmıştır. İlk olarak babasının 1284/1867 yılında vefatı üzerine bir süre ticaretle meşgul olmuş ancak bu tecrübesi çok uzun sürmemiş ve tekrar ilim hayatına yönelmiştir.²⁴

²³ Harîrîzâde, **Tibyân**, Cilt: I, vr. 292b-293a. Er, a.g.e., s. 539.

²⁴ Harîrîzâde, **Tibyân**, Cilt: III, vr. 304b.

Çalışma hayatındaki ikinci tecrübesi ise mühim eserleri incelemek maksadıyla Fatih Camii'ndeki kütüphanede yaptığı hâfız-ı kütüplük görevinde çalışması olmuştur. Bu çalışma tecrübeleri hariç tutulursa hayatını Hırka-i Şerîf muhitinde bulunan evinde eser telifi ve halkı irşad ile geçirmiştir.²⁵

1.2.4. İlmî Hayatı

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin ilim yolculuğu erken yaşlarda İstanbul'da başlamıştır. Henüz 5 yaşındayken Hafız Osman Efendi'den Kur'ân-ı Kerîm tilâvet eğitimi almış, sonrasında tahsil hayatı rüşdiyede devam etmiştir. Orada iki kardeş olan Ali ve Mevlâ Emin Ankaravî Efendilerden sarf, nahiv, mantık ve âdab gibi ilimleri okumuştur. Sonrasında yine İstanbul'da Allâme Şâkir Efendi'den Sahîh-i Buhârî okumuştur.²⁶

Aslen Halep'li olduklarından 1869 tarihinde önce akrabalarını ziyaret niyetiyle Halep'e, sonrasında Mısır'a giderek dört ay kadar o bölgedeki âlim ve meşâyihla görüşmüştür. Bu seyahatlerinden sonra İstanbul'a Şeyh Abdüllatif Buhârî ile dönmüş ve kendisini evinde misafir ederek bu müddet içerisinde kendisinden Hanefî fihkına dair bazı eserler okumuş ve hadis dersleri almıştır. Bunun yanı sıra Şeyh Kasım Mağribî'den Sahîh-i Buhârî ve İbn-i Akîle el-Mekkî'nin Müselselât'ını okumuştur.²⁷ Fıkıh ilmini ise Allâme Kadı Fehhâme Şeyh Abdülfettah Ömer el-Buhârî el-Halebî el-Hanefî'den tahsil etmiştir ve yine kendisi İmâm-ı Âzam'a kadar olan silsilesini zikretmiştir.²⁸

Müellifimiz daha çok tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla ön plana çıkmış olsa da görüldüğü üzere hadîs-i şerif ve fıkıh ilimlerini de belli ölçüde tahsil etmiştir. Kısaca temas ettiğimiz tahsil hayatının ardından şimdi şöhret bulduğu alan olan tasavvufî hayatına değinelim.

1.2.5. Tasavvufî Hayatı

19. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, tasavvuf alanındaki çalışmalarıyla yaşadığı dönemde temâyüz eden velûd bir müellif olarak tanınmaktadır.

²⁵ Harîrîzâde, **Tibyân**, Cilt: III, vr. 304a. **Tâhîr, Osmanlı Müellifleri**, Cilt: I, s. 144. Vassaf, a.g.e., Cilt: III, s. 122.

²⁶ Harîrîzâde, **Tibyân**, Cilt: III, vr. 304a. Gölpınarlı, a.g.e., s. 326. Vassaf, a.g.e., Cilt: III, s. 122.

²⁷ Harîrîzâde, **Tibyân**, Cilt: III, vr. 304a. Gölpınarlı, a.g.e., s. 326.

²⁸ Harîrîzâde, **Tibyân**, Cilt: I, vr. 83b-86b.

Harîrîzâde, zâhirî ilimleri tahsilinin yanında meşâyıhtan olan babası Şeyh Abdurrahman Harîrî Hazretlerinden tahminen 1865 yılında 15 yaşında iken tarîkat-ı Rifâiyye'den Harîriyye ve Halvetiyye tarîkatının alt kolları olan Bekriyye ve Hafneviyye yollarının hırkasını giymiştir.²⁹ İntisap etmiş olduğu Bekriyye tarîkatında seyr u sülûkunu babasının vefatı üzerine Şeyh Muhammed Enîs el-Hüseynî ed-Dîmeşkî gözetiminde tamamlamıştır.³⁰ Yine bu yaşlarda Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî'ye ait *Hizbu'l-Bahr* eserini şerh etmiş ve *Ziyâu'l-Bedr* diye isimlendirmiştir.³¹ Bu şerh, Harîrîzâde'nin genç yaşına rağmen tasavvuf ilminde ne kadar mesafe kat ettiğinin göstergesidir.

Harîrîzâde'nin birçok tarîkata intisap etmesine rağmen hayatında dönüm noktası olan ve kendisiyle karşılaşmasını Allah'ın bir lütfu olarak gördüğü kişi Şeyh Seyyid Muhammed Nûru'l-Arabî'dir.³² Şeyhiyle tanışması Nûru'l-Arabî Hazretlerinin Şeyhülislâm Mîr Ahmed Muhtar Efendi'nin davetiyle 1289/1872 yılında İstanbul'a gerçekleştirdiği dördüncü seyahati esnasında Harîrîzâde'nin Boyacı köyündeki yalısında misafir kalmasıyla gerçekleşmiştir. Harîrîzâde burada aralarında Mürefte'li Hoca Abdullah Hulûsi Efendi³³, Mısır Mollası Kamil Efendi, Mevlevîhâne kapısı Tarsus Rifâî Şeyhi Ahmed Sâfi Efendi gibi devrin ileri gelen ârif ve ilim adamlarıyla beraber Muhammed Nûru'l-Arabî'ye biat etmiştir.³⁴ Bu dönemde kendisinden İbn Fârız (v.576/1180)'ın *Kasîdetü't-Tâiyye*'sini, Şeyhu'l-Ekber Muhyiddin b. Arabî (v.638/1240)'nin *Risâletü'l-Ehadiyye*'sini ve *Fusûsu'l-Hikem*'ini okumuş ve kendisinden Melâmî hilâfetnâmesi de almıştır. Ayrıca ruhaniyet yoluyla Bektâşiyye tarîkatına intisâbı bulunan Muhammed Nûru'l-Arabî vasıtasıyla bu tarîkata da intisap etmiştir.³⁵

²⁹ Harîrîzâde, *Tibyân*, Cilt: I, vr. 292b, vr. 299b. Vicdânî, a.g.e., s. 66-67. Er, a.g.e., s. 541. Muallim Vahyî, *Bursalı Tâhir Bey*, İstanbul: 1334, vr. 23.

³⁰ Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, s. 144. Vicdânî, a.g.e., s. 67. Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyih*, s. 52. Bolat, a.g.e., s. 59. Gölpınarlı, a.g.e., s. 326. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu, *Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufi Görüşleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1988, s. 36.

³¹ Hatice Ocaklıoğlu, *Harîrîzâde'nin Şeyh Bedreddîn Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkîk ve Değerlendirmesi (1-100. Varaklar Arası)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009, s. 8. Er, a.g.e., s. 539. Aydınli, a.g.t., s. 3.

³² Çiçek, a.g.t., s. 31. Muhammed Nûru'l-Arabî'nin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bolat, *Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, İstanbul: H Yayınları, 2015.

³³ Tekirdağ sınırları içerisinde bulunan Mürefte'de dünyaya gelmiştir. İstanbul'da tahsil görmüş ve Fatih'te Kadı Çeşmesi medresesine müderris olarak tayin edilip elli seneden fazla müddet tedris ile meşgul olmuştur. önemli bir hattat olması hasebiyle taş basma matbaalarında hattatlık da yapmıştır. Abdurrahman Camii'nin "Mir'âtü'l-Akâid"inin şerhi ve Ferîdüddin Attar'ın "Mantıku't-Tayr" adlı eserinin tercümesi eserlerinden bazılarıdır. 1305/1887 tarihinde vefat etmiş ve kabri Sarı Abdullah Efendi'nin kabrinin yanındadır.

³⁴ Yusuf Ziya İnan, *20. Asırda Bir Vahdet-i Vücûd Öğretisi Melâmet ve Tarikatlar*, İstanbul: Sinan Yayınevi, 2000, s. 260. Kumanlıoğlu, a.g.t., s. 14.

³⁵ Harîrîzâde, *Tibyân*, Cilt: III, vr. 340a. Vassaf, a.g.e., Cilt: III, s. 122. Gölpınarlı, a.g.e., s. 326.

Ayrıca Muhammed Nûru'l-Arabî'den Halvetiyye ve Nakşbendiyye tarikatlarından iki meşrep, yani zâhir ve bâtın, iki seyr yani mestûr ve âmir almıştır. Bu iki seyrden olan âmir; tarikat sülûkü olan esmâ telkini, hakikat sülûkü ve Melâmiyye yolunun esas olan Allah'ı bilme konusundaki sülûk verme icazetidir.³⁶

Harîrîzâde, şeyhine intisâbından bir sene sonra 1290/1873 tarihinde Üsküb'e Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî'yi ziyarette gitmiştir. Bu yolculuğunun dönüşünde Selanik'te Şeyh Ali Rıza Efendi (v.1295/1878)'den Ramazâniyye ve Şeyh Edîb Lütfî Efendi'den de Sinâniyye hilâfeti almıştır. Ayrıca 1291/1874 tarihinde Mısır'a gitmiş ve meşâyih ve ulemeden birçok kimse ile görüşmüştür. Bir sene sonra 1875 yılında Edirne'ye seyahat etmiş ve Şeyh Şuayb Şerâfeddin el-Edirnevî vasıtasıyla Gülşeniyye tarikatına intisap etmiştir.³⁷ Celvetiyye tarikatı icazetnâmesini de Şeyh Ebu'l-Feyz Hüseyin Feyzuddîn Efendi'den almıştır.³⁸ Kâdiriyye tarikatını da kendisinden fıkıh ilmine dair eserler okuduğu Şeyh Abdullatif b. Ömer el-Buhârî el-Halebî'den almıştır.³⁹

Harîrîzâde, Melâmî halifeleri içinde âlim, ârif ve muttakî bir kimse olarak görülmüştür. Ayrıca Muhammed Nûru'l-Arabî'nin en kıymetli talebeleri arasında gösterilmekte ve kendisi için Hoca Abdullah Hulûsî Efendiden sonra en temkinli talebesidir denmiştir.⁴⁰ Abdullah Efendi'den sonra en temkinli talebe olarak gösterilmesini Gölpınarlı, Harîrîzâde'nin belki de gençliğinin tesiriyle tarikat-ı Kemâliyye isminde yeni bir tarikat kurmağa teşebbüs etmesinin etkisi olduğu şeklinde temellendirmiştir.⁴¹ Ancak bu hususun gerçeklik payını tespit edemedik zira başka kaynakların hiçbirinde bizi bu sonuca ulaştıracak bir bilgiye rastlanmamıştır.

Harîrîzâde, muhtelif meclislerde birçok kez fahrî ve fakrî hırkalar giyip, yüz yetmiş aşkın tarikata onların vasıtasıyla intisap ettiğini ifade etmiştir.⁴² Bu tarikatların da bir kısmına icâzet bir kısmına da rivâyet yoluyla intisap etmiştir.⁴³ Biz burada örnek olması açısından kendisinin zikretmiş olduğu Halvetiyye'nin Bekriyye koluna ait tarikat silsilesini göstermek istiyoruz:

“Rabbü'l-izze celle zâtühû, Cebrâil aleyhisselâm'a; O, Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem'e; O, Ali kerremallâhu veche'ye; O, iki oğlu Hasan ve

³⁶ Çiçek, a.g.t., s. 28.

³⁷ Harîrîzâde, **Tibyân**, Cilt: III, vr. 90b, 129a, 340b. Gölpınarlı, a.g.e., s. 326. Çiçek, İhlas Sûresi Tefsiri, s. 36-37.

³⁸ Er, a.g.e., s. 541.

³⁹ Çiçek, a.g.m., s. 418.

⁴⁰ Gölpınarlı, a.g.e., s. 326. İnan, a.g.e., s. 14.

⁴¹ Gölpınarlı, a.g.e., s. 327.

⁴² Harîrîzâde, **Tibyân**, Cilt: I, vr. 5.

⁴³ Bu tarikatların listesi için bkz. Çiçek, a.g.m., s. 420-425.

Hüseyin'e; onlardan, Hasan-ı Basrî ve Kümeyl İbn Ziyad radiyallâhu anhüm'e; onlardan Hasan-ı Basrî, Habîb-i Acemî'ye; O, Dâvud et-Tâî'ye; O, Ma'rûf el-Kerhî'ye; O, Serî es-Sakatî'ye; O, kız kardeşinin oğlu eş-Şeyh Seyyidü't-Tâife Cüneyd el-Bağdâdî'ye; O, Mimşad ed-Dîneverî'ye; O, Muhammed ed-Dîneverî'ye; O, Muhammed el-Bekrî'ye; O, Vecîhü'd-dîn el-Ebherî'ye; O, Rüknu'ddîn Muhammed es-Sücâsî'ye; O, Şihâbü'd-dîn et-Tebrîzî'ye; O, Seyyid Cemâleddin eş-Şîrâzî'ye; O, İbrahim ez-Zâhid el-Gîlânî'ye; O, Ahî Muhammed'e; O, Pîr Ömer el-Halvetî'ye; O, Ahî Mîrem el-Halvetî'ye; O, Hâcî İzzeddin'e; O, Pîr Sadreddîn el-Hıyâvî'ye; O, eş-Şeyh es-Seyyid Yahyâ eş-Şîrvânî el-Bâkuvî Reîsü't-tâifeti'l-Halvetî'ye; O, onlardan birçoğunun halifesi olan eş-Şeyh Monlâ Pîr Muhammed Bahâeddîn Erzincânî'ye; O, Cemâl-i Halvetî diye şöhret bulan eş-Şeyh Çelebi Sultânü'l-Aksarâyî'ye; O, eş-Şeyh Hayreddîn et-Tokâdî'ye; O, eş-Şeyh Şa'ban Efendi el-Kastamonî'ye; O, Kastamonu'da seccâdesinde irşâd ettiği birçok halifesinden eş-Şeyh Muhyiddîn el-Atvel el-Kastamonî'ye; O, eş-Şeyh Ömer el-Fuâdî'ye; O, eş-Şeyh İsmâil el-Çorumî'ye; O, eş-Şeyh Karabaş Ali Efendi'ye; O, eş-Şeyh Abdüllatif el-Halebî'ye; O, eş-Şeyh el-Ârif-i billah kutbu'l-hakîkî eş-Şeyh Mustafa el-Bekrî es-Sıddîkî'ye; O, irşad ettiği birçok halifesinden Şeyhü'l-İslâm Muhammed Şemseddin el-Hıfînî'ye; O, eş-Şeyh Mahmûd el-Kürdî'ye; O, eş-Şeyh Muhammed Mahmûd ed-Dâmûnî'ye; O, eş-Şeyh Mustafa el-Halâvî'ye; O, eş-Şeyh Muhammed Haşim Efendi et-Tâcî'ye; O, Humusî diye şöhret bulan es-Seyyid eş-Şeyh Muhammed Enîs Efendi el-Hüseyinî'ye; O, bu risâleyi yazan ve bu makaleyi bir araya getiren es-Seyyid Muhammed Kemâleddin el-Harîrî'ye telkin etti.⁴⁴

Harîrîzâde, silsilesini verdiğimiz Bekriyye kolunun itibarını ifade etmek için bu tarîkatın Peygamber (a.s)'dan itibaren bozulmadan geldiğini, günümüze kadar her asırda Halvetî meşâyihinin Ehl-i Sünnet bir akideye sahip ve Kur'ân ve Sünnet çizgisinden sapmadıklarını söylemiştir.⁴⁵ Yine farklı tarîkatlardan sülûk görse de Bekriyye koluna uygun olarak irşad vazifesini sürdürdüğünü belirtmiştir.⁴⁶ Ancak müridlerini bu usûl üzere terbiye ediyor olsa da Muhammed Nûru'l-Arabî etkisi bu sülûkte de kendisini göstermektedir.

Harîrîzâde, Hırka-i Şerîf'teki evinde tasavvufun hem tarihine hem de nazarî konularına dair önemli eserler vermiş ve kendine başvuranları da kabiliyetleri nispetince

⁴⁴ Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, **Kenzü'l-Feyz**, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Kısmı No. 2631, vr. 46b-48a.

⁴⁵ Harîrîzâde, **Kenzü'l-Feyz**, vr. 27a.

⁴⁶ Harîrîzâde, **Kenzü'l-Feyz**, vr. 48a.

irşad etmiştir.⁴⁷ Bu bilgiye baktığımızda Harîrîzâde'nin, evini 19. yüzyılda yaygınlık kazanan bir uygulama olan hâne-tekke(hankâh) modeli⁴⁸ olarak kullandığı da düşünülebilir.

Ayrıca birçok talebe de yetiştiren Harîrîzâde'nin en meşhur ve üzerinde etki bırakan hocası Muhammed Nuru'l-Arabî, en ünlü talebesi ise *Osmanlı Müellifleri* adlı eserin müellifi Bursalı Mehmed Tâhir'dir.⁴⁹

Netice-i kelâm olarak Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin tasavvufta eriştiği yüce makamı ifade sadedinde Hüseyin Vassaf Efendi'den şu sözleri nakledelim:

Âsârından mütâlağa ettiklerimden anladığıma göre müşârünileyh, tevhîd-i Zât'ın esrârına ermiş meşâyıh-ı ızâmıdır. Fakat tesettürü, ihtifâyı ziyâde sever, şöhetten kaçınır melâmiyyü'l-meşreb bir zât-ı irfân-simât olduklarından, her zaman olduğu gibi, zamân-ı âlilerinde de onun kıymetini, kadrini bilenler pek mahdud olup, hatta birçokları “âlim bir zât idi.” demekle iktifâ etmişlerdir. Hakikatte öyle değildir. Zâhir-perestân, o şems-i münîr-i marifeti görmek kabiliyetinden dûr kalmışlardır. Hâce-i irfânım Mevlevî Muhammed Esad Dede hazretleriyle de hem-sohbet oldukları zaman “Hala hayâlâtta kurtulamadım” diye ızhâr-ı âsâr-ı teessüf eylemiş olduklarını, Şeyh Behcet Efendi pederimiz nakleylemişlerdi ki, mertebe-i aczde ne kemâl göstermişlerdir! Nitekim eserleri meydandadır.⁵⁰

1.2.6. Vefatı ve Kabri

Harîrîzâde Muhammed Efendi, kaleme aldığı son eseri olan *Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik* adlı eserinin son kısmında hayat hikâyesini anlatırken bazı rahatsızlıkları olduğundan bahsetmiştir. Bu ifadelerle bakılırsa yakalandığı bu hastalık vefatına yol açmış olabilir. Harîrîzâde, kabul gören kanaate göre 2 Zilka'de 1299/15 Eylül 1882 Cuma günü vefat etmiştir. *Sefîne* müellifi Hüseyin Vassaf ise vefat tarihi olarak 3 Zilka'de 1299/16 Eylül 1882 tarihini zikretmiştir.⁵¹ Naaşı Eyüp'de bugün Saçlı Abdulkadir Câmii olarak bilinen Rifâiyye tarîkatından Şeyh Hasib Efendi Dergâhı'nın hazîresinde babası Abdurrahman Harîrî'nin kabrinin yanına defnedilmiştir. Kabrinin üzeri açık ve mezar taşında şu kitâbe bulunmaktadır:

Ni'met-i uhrâ için bu kâinât

Âlem-i ervâha olmuş şâhirâh

⁴⁷ Tâhir, *Kibâr-ı Meşâyıh*, vr. 53a. Vicdânî, a.g.e., s. 67.

⁴⁸ Yücer, a.g.e., s. 78.

⁴⁹ Bursalı Mehmet Tâhir hakkında bilgi için bkz. Gölpinarlı, a.g.e., s. 328-330. Ömer Faruk Akün, “Bursalı Mehmet Tâhir”, *DİA*, C. IV Ankara: TDV Yay., s. 452-461. Vahyî, a.g.e., vr. 26b-27a.

⁵⁰ Vassâf, a.g.e., C. III, s. 124.

⁵¹ Gölpinarlı, a.g.e., s. 327. Er, a.g.e., s. 541. Vassaf, a.g.e., s. 122. Çiçek, a.g.t., s. 32, Bolat, a.g.e., s. 61, Aydınlı, a.g.t., s. 2.

Âdem oldur ki bakâ-yı nâm ide
Ömrünü bî-fâide kılmaz tebâh
Şeyh Kemâleddin Efendi genç iken
Hâsıl etmişti nice feyz-i ilâh
Halvetî vü Celvetîden feyz alıp
Merd-i ârif kâmil idi âh âh
Erbâine girmeden sinni henüz
Sâha-yı ukbâya kıldı hânkâh
İlm ü fazl u rüşdü tâ yevme'l-kıyâm
Yâd ola devr eyledikçe mihr ü mâh
Geldi üçler söyledi tarihini
Şeyh Kemâleddin Efendi göçtü vâh.
Zilka'de 1299⁵²

1.3. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Eserleri

Harîrîzâde, 32 senelik kısa sayılabilecek bir ömre; bahsettiğimiz üzere seyahatler yapması, ilim tahsil etmesi, iki yüz kadar tarîkattan hilâfet ve icâzet almasının yanı sıra tasavvuf sahasında kaleme aldığı Arapça ve Türkçe kırk kadar eseri de sığdırmıştır. Bu hususta Seyyid İsmail Sâdık Kemal b. Vecîhî Paşa şöyle demiştir:

Şâb iken ahz-ı hilâfetle olup şeyh-i tarîk
İlmi tahsil ile de serâb oldu eclâ⁵³

1.3.1. Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemmâ

Eserin üç nüshası bulunmaktadır. Bunlar; Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi kısmı 3159 numarada, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları kısmında 173 numarada ve Edirne Selimiye Kütüphanesi, Yazma Eserler kısmında 719 numarada kayıtlıdır. Bu eser, tezimizin konusunu teşkil ettiğinden hakkında bilgi ileriki bölümlerde teferruatlı şekilde ele alınacaktır.

⁵² Gölpinarlı, a.g.e., s. 326. Tâhir, **Osmanlı Müellifleri**, Cilt: I, s. 144. Çiçek, a.g.t, s. 23. Vassaf, a.g.e., Cilt: III, s. 123.

⁵³ Harîrîzâde, Şerh-i Vird-i Settâr, vr. 6, Seyyid İsmail Sâdık Kemal b. Vecîhî Paşa'nın takrîzi.

1.3.2. Tibyânü Vesâili'l-Hakâik fî Beyâni Selâsili't-Tarâik

Eser Süleymaniye kütüphanesinde İbrahim Efendi kısmında 430-432 numarada kayıtlıdır. Eser 1297/1879 tarihinde yazılmıştır. Kağıt ve yazı ölçüleri 215x144, 164x81 mm. 21 satırdır. Üç büyük cilt ve 1016 yapraktır. Eserde hâkim olan lisan Arapça olsa da Türkçe ve Farsça metinler de vardır.

Eser 400'den fazla kaynak kullanılarak hazırlanmış ve tarikatlar ansiklopedisi alanında tek ve pek kıymetlidir. Eserde mukaddimeden sonra beş ana tarikat anlatılmıştır. Sonrasında da alfabetik bir sıra ile İslam'ın doğuşundan müellifin yaşadığı 19. Asra kadar kurulmuş olan tarikatlar sıralanmış ve tarikatların şubeleri de zikredilmiştir. Ayrıca eserde çeşitli tasavvufî konular hakkında da bilgi verilmiştir. Eser 10 Rabiü'l-Evvel 1297/22 Şubat 1880 Perşembe günü tamamlanmıştır.

Eser üzerine Yakup Çiçek tarafından “*Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü vesâili'l-hakâik fî beyâni selâsili't-tarâik*”, isimli bir doktora tezi hazırlanmıştır.

1.3.3. Cevâhiru Mülûki'l-'Aliyye fî Bevâhiri Sülûki's-Şâzeliyye

Eser Süleymaniye Kütüphanesi Unkapanı Şazeli tekkesi kısmında 57 numarada kayıtlıdır. Eser dili Arapça'dır ve müellif hattıdır. Eser mukavva ciltli ve 66 yapraktır.

Eserde Ebu'l-Hasan eş-Şazeli'nin hayatı hakkında bilgiler verilmiş, sonrasında Şâzeliyye tarikatının yedi esası şerh edilmiştir. Eserin sonunda ise Harîrîzâde'nin Şâzeliyye ve İseviyye tarikatından icâzetleri sunulmuştur. Eser 22 Cemaziye'l-Evvel 1290/18 Temmuz 1873 Perşembe gecesi tarihinde tamamlanmıştır.

1.3.4. Esrâru'l-Ma'în fî Şerhi Esmâi'l-Erba'în

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi kısmında 3034 numarada kayıtlıdır. Tek nüshası bulunan eser mukavva ciltli ve 17 yapraktır. Orta boy okunaklı bir talik hattı vardır. Müellif hattı olan eserin yazılış tarihi 11 Şaban 1285/17 Kasım 1868'dir.

Eser Şihâbuddin Ömer b. Muhammed es-Sühreverdî'nin *Esmâu'l-Erbaîn* isimli eserine yazılmış bir şerhtir. Eserde Esmâu'l-Hüsna'dan 47 isim şerhedilmiştir ve Arapça kaleme alınmıştır.

1.3.5. Fashu Dürri'l-A'lâ Şerhu Devri'l-A'lâ

Süleymaniye Kütüphanesi Tırvonalı kısmında 964 numarada kayıtlıdır. Eser 38 varaktan oluşmakta ve dili Osmanlı Türkçe'sidir. Eser müellif hattıdır ve taliktir. Eserin yazılış tarihi 6 Muharrem 1295/21 Ocak 1877'dir.

Eser Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin *Dürri'l-Ağlâ Devru'l-A'lâ* adındaki hizbinin şerhidir. Hizb Arapça olarak verilmiş Harîrîzâde tarafından Türkçe şerhedilmiştir.

1.3.6. Feyzu'l-Muğnî min Hadîs-i Men Talebenî

Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı kısmında 898 numarada kayıtlıdır ve müellif nüshasıdır. Eser dili Arapça'dır ve beş varaktan ibaret küçük bir risaledir. Eserin yazılış tarihi 9 Cemâziye'l-âhir 1289/14 Ağustos 1872'dir.

Harîrîzâde, bu eserde hadîs-i kudîsî olarak kabul ettiği “Beni talep eden beni bulur; beni bulan beni bilir; beni bilen bana âşık olur; bana âşık olanı ben katlederim; benim katlettiğim kimsenin diyeti benim üzerimedir; diyeti benim üzerime olan kimsenin diyeti ben olurum; diyeti ben olduğum kimse ile de benim aramda hiçbir fark yoktur.” sözünden yola çıkarak bir sâlikin katedeceği makamlar olan tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât, tevhîd-i zât, cem', hazretü'l-cem', cem'u'l-cem' ve ehadiyyetü'l-cem' makamlarını özet bir şekilde izah etmiştir. Bu konuları izah ederken vahdet-i vücûd görüşünü benimsemiş olan İbn Arabî, Abdurrezzâk Kâşânî, Seyyid Şerîf Cürçânî, Şeyh Mustafa el-Bekrî ve Muhammed Nûru'l-Arabî gibi zâtlardan nakiller yapmaktadır.

Eser üzerine Osman Türer tarafından “*Harîrîzâde'nin, Sülûkün Mertebelerine Dair Bir Risalesi: Feyzu'l-Muğnî Min Sırrı Hadîs-i Men Talebenî*” isimli bir makale yazılmıştır. Çalışmada yazar ve eser hakkında kısaca bilgi verilmiş ve risale tercüme edilmiştir.

1.3.7. Hakikatü't-Tarîkat

Eser Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı Kısımında 898/4 numarada kayıtlıdır ve müellif hattıdır. Eser Türkçe yazılmıştır. Harîrîzâde eseri 5 Cemâziye'l-âhir 1290/1 Ağustos 1873 tarihinde tamamlanmıştır.

Eser, Abdulgânî en-Nablûsî'nin mektuplarından meydana gelen *Vesâilü Tahkîk ve Rasâilü Teyfîk* isimli eserinde kendisinden irşad isteyen Sivas müftüsü Seyyid Ali bin

Abdullah Efendi'den gelen bir mektuba cevap olarak kaleme aldığı mektubun tercümesidir. Mektubun içeriğinde esmâ tarîki ve 'ilim tarîki hakkında bilgiler bulunmaktadır.

Eser üzerine Osman Türer tarafından “*Harîrîzâde Dervîş Muhammed Kemâleddin, Hakîkatü't-Tarîka*” isimli bir makale yazılmıştır.

1.3.8. Hadîkatü'l-Hakîkat

Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı kısmında 898/2 numarada kayıtlıdır. Nüsha müellif hattıdır ve eser dili Türkçe'dir. Müellif, eseri 1289/1873 tarihinde kaleme almıştır.

Eser, Fahreddin İbrahim el-İrakî (v.688/1289)'nin seyr u sülûk makamlarını bildirdiği Farsça bir risalesinin tercüme ve şerhidir.

1.3.9. İmdâd fi'l-Mebde' ve'l-Me'âd

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi kısmında 2906 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Türkçe'dir ve beş yapraktan meydana gelmektedir.

Eser, Gülşenî meârifinin virdi, Şeyh Hasan Sezâî Efendi'nin mebde' ve ma'âd ve irşad tarîki hakkında yazdığı 7 beytlik gazelin şerhini içermektedir.

1.3.10. İrfânü'l-Âşıkîn 'alâ Burhânî's-Sâlikîn

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi kısmında 2706 numarada kayıtlıdır, müellif hattıdır ve rik'a hattıyla kaleme alınmıştır. Eser 29 varaktır ve dili Türkçe'dir. Eser 1290/1873 tarihinde kaleme alınmıştır.

Eser, Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî'nin *Nazratü't-Tâlibîn* adlı Arapça risalesinin tercüme ve şerhidir.

1.3.11. Kenzü'l-Feyz

Eser Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi kısmında 2631 numarada kayıtlıdır. Eser dili Türkçe'dir, hattı rik'adır ve müellif hattıdır. Eser 104 varaktır ve 1288/1871 tarihinde kaleme alınmıştır.

Eser dili Türkçe ağırlıkta olsa da Farsça ve Arapça ifadeler çoktur. Eserde âyet, hadis ve kelâm-ı kibâra çokça başvurulmuştur. Müellif, eseri sekiz bölüm olarak tertip

etmiştir. Birinci bölümde itikadî konular, şariat, tarîkat, tasavvuf, sülûk mertebeleri, zikir ve çeşitleri gibi genel konular hakkında bilgi verilmiş, ikinci bölümde hakikat ve tarîkatın şariatla olan münasebeti, tarîkatın faydaları, seyr u sülûk gibi konulara değinilmiştir. Üçüncü bölümde ise tarîkata intisap ve Halvetiyye tarîkatı kollarının sâliklere verdiği esmâ hakkında önemli bilgiler verilmektedir. Dördüncü bölümde mürşid-i kâmil ve müridin durumuyla ilgili bilgiler verilmiştir. Beşinci bölümde sohbet, önemi ve müridân üzerindeki faydalarından bahsedilmiştir. Altıncı bölüm ise müridin ihvâna ve nefesine karşı davranışlarındaki adabı hususunda bilgi verilmiştir. Yedinci bölümde Halvetiyye tâcının özellikleri ve ifade ettiği sembolik anlamlar anlatılmıştır. Sekizinci ve son bölümde ise devrân ve zikir esnasındaki fetvalar ve devrânın caiz olduğuna hükmedilerek konu tamamlanmıştır.⁵⁴

Eser üzerine Ayşenur Aydın tarafından “*Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Kenzü’l-Feyz İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)*” isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

1.3.12. Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Şazeli Kısmı 27/3 numarada ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları 542/35 numarada kayıtlıdır. Eser 6 varak ve Türkçe’dir. Müellif eseri 21 Rabî’u’l-âhir 1290/17 Haziran 1873 tarihinde yazmıştır.

Müellif eserde sülûk-ı hakîkatın yedi makamından bahseder. Bunlardan üçü sülûk makamları olan tevhîd-i Ef’âl, tevhîd-i sıfât, tevhîd-i zât’tır. Diğer üçü cezbe makamları olan cem‘, hazretü’l-cem‘ ve cem‘u’l-cem’dir. Sonuncusu ise ehadiyye makamıdır.

Eser üzerine Osman Türer tarafından “*Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet*” isimli bir makale yazılmış ve eser sadeleştirilerek yayımlanmıştır.⁵⁵

1.3.13. Mededü’l-Bekrî min Seyyidi’l-Bekrî

Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi kısmında 4680 numarada kayıtlıdır. Eser dili Türkçe’dir, rika hattıyla yazılmış ve müellif hattıdır. Eser 5 varaktır.

⁵⁴ Aydın, a.g.t., s.39.

⁵⁵ Eserin Müellife ait nüshası Süleymaniye ktp., Tırnovalı, nr. 898/6, 34-41 vr. Eser Osmanlıca’dır. Eser, Osman Türer tarafından sadeleştirilerek yayımlanmıştır. Bkz. Harîrîzâde, “Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (sad. Osman Türer), Sayı:9, 1990, s. 321-328.

Bu küçük risalede Şeyh Seyyid Mustafa Şemseddin Bekrî Hazretleri'nin bazı halleri ve menkıbeleri anlatılmıştır. Ayrıca velî, velâyet, kerâmet ve mucize gibi konular hakkında da bilgi verilmiştir.

1.3.14. El-Mevridü'l-Hâss bi'l-Havass fî Tefsîri Sûreti'l-İhlâs

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi kısmında 293 numarada kayıtlıdır ve müellif hattıdır. Eserin yazısı nesih hattıdır, dili Arapça'dır ve eser 91 varaktır. Eser Rabîu'l-âhir 1289/Haziran 1872 tarihinde kaleme alınmıştır.

Eserde İhlâs Suresi'nin isimleri, faziletleri ve tefsirine yer verilmiş bunun yanında da bu surenin faziletlerini bildiren 40 hadîs-i şerîfe yer verilmiştir. Eserde İhlâs Suresi'nin tefsirinin yanında besmelenin tefsiri, istiâzenin beyanı ve fazileti, zikir ve tefekkürün fazileti, tevhîd ve iman, teslimiyet, ana-baba hakkı ve esmâü'l-hüsânın özelliklerinden bahsedilmiştir.

Eser üzerine Yakup Çiçek tarafından “*Harîrîzâde, İhlâs Sûresi Tefsiri*” ismiyle yayımlanmıştır.⁵⁶

1.3.15. Reşahâtü'l-Esnâ ‘alâ Teveccühâtî'l-Esmâ

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi kısmında 2909 numarada kayıtlıdır ve müellif nüshasıdır. Eser dili Türkçe'dir ve 10 varaktır. Eser 9 Ramazan 1291/20 Ekim 1874 tarihinde kaleme alınmıştır.

Müellif Mısır'da iken *Seb'u Teveccühât ve Cem'u Tevessülât* isimli bir vird görmüş ve bu virde bir şerh kaleme almıştır. Eserde seyr u sülûk, halvetîlik ve kelime-i tevhîd zikri hakkında bilgiler verilmiştir.

1.3.16. Rûşen-i Dil-Nüvâz

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi kısmında 2753 numarada kayıtlıdır. Eser dili Türkçe'dir ve 50 varaktır.

Eser, Şeyh Mahmud-i Tebrîzî'nin *Gülşen-i Râz* adlı Farsça eserinin şerhidir. Bu şerh yazılırken en çok Şeyh Muhammed b. Yahya en-Nurbahşî tarafından yazılan şerhten istifade edilmiştir.

⁵⁶ Süleymaniye ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 293, 91 vr. Eser Arapçadır.

Eser üzerine Abdullah Aydın tarafından “*Harîrîzâde’nin Rûşen-i Dil-Nüvâz Adlı Eseri*” isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmaktadır.⁵⁷

1.3.17. Salâtü’l-İthâf bi-Şerhi Salâti’s-Sakkâf

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı kısmında 940 numarada kayıtlıdır ve müellif hattıdır. Eser dili Arapça’dır ve 6 varaktır. Eser 3 Zilhicce 1289/3 Ocak 1873 tarihinde kaleme alınmıştır.

Eser, Şeyh İbn Ebi’l-Hasan es-Sakkâf’ın sabah ve akşam on birer defa okuduğu bir salavât-ı şerîfenin, Harîrîzâde tarafından Rasûlullah’a salât u selâmın önemine binaen yapılan şerhidir.

1.3.18. Salâtü Meşîiyye

Eser, Üniversite Kütüphanesi Türkçe Yazmalar kısmında 263 numarada Harîrîzâde Mecmuası 92-93 varakta kayıtlıdır. Eser dili Arapça’dır. Arapça olan salât metni verilmiş şerhle ilgili bir bilgi verilmemiştir.

1.3.19. Seyrû’l-Esmâ ve Sırru’l-Müsemmâ

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı kısmında 898/1 numarada kayıtlıdır ve müellif hattıdır. Eserin dili Türkçe’dir, yazısı rikadır ve 6 varaktır. Eser Hicrî 25 Receb 1289/26 Eylül 1872 tarihinde kaleme alınmıştır.

Müellif, eserde Rifâiyye tarîkatında esmâ-i seb‘a-ı fenâiyye ve esmâ-i hamse-i bekâiyye denilen 12 esmânın şerhini yapmıştır.

1.3.20. Şerhu Beyt-i Mevlânâ Câmî

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı kısmında 898/4 numarada kayıtlıdır ve müellif hattıdır. Eser rika hattı ve Arapça olarak kaleme alınmıştır. Müellif 2 varak olan bu küçük risaleyi 23 Zilkade 1289/22 Ocak 1873 tarihinde kaleme almıştır.

Eserde Abdurrahman Câmî’nin “Kâinatta olan her şey vehim veya hayal veya aynadaki akisler veya gölgelerdir.” manasındaki Arapça beytinin, müellif tarafından yapılmış tasavvufî şerhi bulunmaktadır.

⁵⁷ Bkz. Abdullah Aydın, *Harîrîzâde’nin Rûşen-i Dil-Nüvâz Adlı Eseri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, devam eden Yüksek Lisans tezi.

1.3.21. Fethu'l-Esrâr Şerhu Virdi's-Settâr

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Tırnovalı kısmında 926 numarada kayıtlıdır ve müellif nüshasıdır. Eser dili Türkçe'dir. Ancak eser âmire matbaasında 15 Zilkade 1287/6 Şubat 1871 tarihinde basılmıştır ve 207 sayfadır.

Eser, Yahyâ Şîrvânî'nin Arapça kaleme aldığı *Virdü's-Settâr* isimli eserinin tercüme ve şerhidir.

Eser üzerine Zeynep Özbek tarafından “*Harîrîzâde'nin Virdü's-Settar Şerhi: İnceleme ve Metin Transkripsiyonu*” isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.

1.3.22. Tarfetü'l-Müstersile 'ala't-Tühfeti'l-Mürsele

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Düğümlü Baba kısmında 317 numarada kayıtlıdır. Eser nesih hatla yazılmış, Türkçe ve 32 varaktır. Eser 7 Zilhicce 1289/6 Şubat 1873 tarihinde kaleme alınmıştır.

Eser, Seyyid Şeyh Muhammed İbn Fazlullah-i Hindî'nin vahdet-i vücûd'un Kur'ân ve sünnetten kaynaklarını anlattığı *Tuhfetü'l-Mürsele* adlı eserinin tercüme ve şerhidir.

1.3.23. Teveccühâtü'l-Esmâ ve Tevessülâtü'l-Uzmâ

Eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları kısmında 486 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Arapça olup yazısı rika hattıdır ve 3 varaktır. Ayrıca risale Harîrîzâde'nin *Tibyân* adlı eserinin sonunda da verilmiştir.

Eser, Harîrîzâde'nin Halvetiyye tarîkatı'nın Şâbâniyye şubesinin Bekriyye alt kolundaki şeyh efendilerin müridânı teslîk için kullandıkları esmâ-i seb'â'yı icmâlî olarak şerh ettiği bir eserdir.

1.3.24. Ziyâü'l-Bedr Şerhu Hizbi'l-Bahr

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Fatih kısmında 2662 numarada kayıtlıdır ve müellif hattıdır. Eserin dili Arapça, hattı nesihtir ve 77 varaktır. Bu eser Harîrîzâde'nin ilk eseridir. Eser 5 Cemâziye'l-evvel 1284/4 Eylül 1867 tarihinde kaleme alınmıştır.

Eser, Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah eş-Şâzelî'nin *Hizbu'l-Bahr* diye isimlendirdiği hizbinin şerhidir. Eserde hizbin ne şekilde okunacağı, okuma şartları gibi konular işlenmiştir.

1.3.25. Fütuhât-ı İlâhiyye Şerh-i Vâridât-ı İlâhiyye

Eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin yazmaları kısmında 507 numarada kayıtlıdır. Eser Türkçe'dir, rika hattıyla yazılmıştır ve 220 varaktan oluşmaktadır. Eser, Hicrî 13 Muharrem 1295/18 Ocak 1878 tarihinde kaleme alınmıştır.

Eser, Şeyh Bedreddin'in *Vâridât* adlı eserinin şerhidir. Müellif, önce metni aynen verdikten sonra tercümesini yaparak şerh etmektedir. Eserde genel olarak vahdet-i vücûd, mutlak varlık, dünya ve ahiret, melek, şeytan, cin, müşâhede, seyr u sülûk, mücâhede, insan ve ibadet gibi konular üzerinde durulmaktadır. Eser, vahdet-i vücûd anlayışıyla şerh edilmiştir. Şârih Harîrîzâde, eserin başında Şeyh Bedreddin'in hayatı hakkında bilgiler vermiş ve eseri şerh ederken Abdullah İlâhî'nin (v.896/1491) *Keşfü'l-Vâridât*, Muhammed Yavsî'nin (v.920/1515) *Hakikatü'l-Hakâyık* ve Muhammed Nûru'l-Arabî'nin (v.1305/1887) *Letâifü't-Tahkîkât* isimli şerhlerinden istifade etmiştir. Eser, daha önceki şerhlerden farklı olarak Türkçe kaleme alınmıştır ve önceki şerhlere nazaran daha geniş bir hacme sahiptir.⁵⁸

Eser üzerine Hatice Ocakoğlu tarafından "*Harîrîzâde'nin Şeyh Bedreddin Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkîk ve Değerlendirmesi (1-100. Varaklar Arası)*" isimli bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁵⁹

1.3.26. Kemâlnâme-i Âl-i Abâ

Eser, Millet Kütüphanesi Ali Emîri Şerîyye kısmında 711 numarada kayıtlıdır. Eser Türkçe ve 16 varaktır. Ayrıca eser matbudur ve Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde 10505/OK0746 numarada bulunmaktadır.

Eserde müellif bazen harflerin ebced değerleri üzerinden anlam verirken kimi yerde de harflerin sesleri üzerinden giderek Ehli Beyt'in gerçeklerini hem zâhir hem de bâtın yönüyle açıklamaya çalışmıştır.

Eser, Burak Anılır tarafından "*Harîrîzâde, Kemâlnâme-i Âl-i Âbâ / Ehli Beytin Faziletleri*" ismiyle sadeleştirilerek yayımlanmıştır.⁶⁰

⁵⁸ Zeynep Özbek, *Harîrîzâde'nin Virdü's-Settâr Şerhi İnceleme ve Metin Transkripsiyonu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, ss. 19-21.

⁵⁹ İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, nr. 507, 220 vr. Eser Osmanlıca'dır. Eser'in ilk 100 varaklık kısmı ile ilgili bir yüksek lisans çalışması bulunmaktadır. Bkz. Hatice Ocakhoğlu, *Harîrîzâde'nin Şeyh Bedreddin Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkîk ve Değerlendirmesi (1-100. Varaklar Arası)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

1.3.27. Mir'âtü'l-Hakikat

Eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları kısmında 1623/09 numarada kayıtlıdır. Eser, 2 varaktır ve dili Türkçe'dir.

Harîrîzâde eserde seyr u sülûk makamlarını yani tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât makamlarını bildirmektedir. Ayrıca bu hususta ayrıntılı bilgiyi hazırladığımız çalışmaya konu edilen *Fecrü'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemma* adlı eserde verdiğini ifade etmiştir.

1.3.28. Ravzatü'l-Âliye fî Tarîki's-Şâzeliyye

Eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kütüphanesi Osman Ergin yazmaları kısmında 1623/10 numarada kayıtlıdır. Eser 2 varak ve Arapça'dır.

Eserde Şazeliyye tarîkatındaki inâbe, bâat ve zikir almak esaslarını ve âdâbı anlatılmıştır.

1.3.29. Şerhu Salâti'l-Enveriyye fî Şerhi Salâti'l-Ekberiyye

Eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları kısmında 695 numarada kayıtlıdır. Eserin dili Türkçe'dir ve 58 varaktır.

Eser, Muhyiddîn-i Arabî'nin Arapça kaleme aldığı *Salâtü'l-Fevziyye*'sinin tercüme ve şerhidir. Ayrıca eserin sonunda Harîrîzâde'nin icazetli olduğu Ekberiyye tarîkatı silsilesi sunulmuştur.

1.3.30. Fevâhiyu Ezhâri'l-Hakâik ve Levâiyih-i Envâri't-Tarâik

Eser, Süleymaniye Kütüphanesi Şâzeli Tekkesi kısmında 57 numarada kayıtlıdır ve müellif hattıdır. Eserin dili Arapça'dır.

1.3.31. Diğer Eserleri

- Dürretü'l-Envâr 'alâ Salâti Cevherâti'l-Esrâr
- ed-Dürreteyni fî Şerhi'l-Beyteyn
- el-Kavlü'l-Mübîn fî Ahvâli's-Şeyh Nureddîn el-Cerrâhî el-Halvetî
- Sırru'l-Esrâr ve Nûru'l-Envâr

⁶⁰ Millet ktp., Ali Emîrî Şeriyeye, nr. 711-712, 16 vr. Eser Osmanlıca'dır. Eser yayımlanmıştır. Bk. Burak Anılır, *Harîrîzâde Kemalnâme-i Âl-i Abâ / Ehl-i Beytin Faziletleri, Sadeleştirme*, İstanbul: H Yayınları, 2015.

- Sırru't-Teveşşül fî'z-Zikr ve't-Tebettül
- Şerhu Gazeliyyât-ı Niyâzî
- Şerhu Mürşidi'l-Uşşâk
- Raşfü'l-Gâdir Şerhu Hizbi'l-Kebîr li'ş-Şâzelî
- Tahkîkü't-Tarîk
- Tercüme-i Emri'l-Merbût
- Dîvân
- Dîvânü'r-Resâil

1.4. Harîrîzâde ve Eserleri Üzerine Yapılan Akademik Çalışmalar

Harîrîzâde'nin, islâmî ilimler üzerine elde ettiği birikime rağmen kaleme aldığı eserler tasavvuf ilmi üzerinedir. Harîrîzâde üzerine yapılan çalışmalarda son yıllarda artış görülmektedir. Bazılarına bir önceki bölümde işaret ettiğimiz, müellif ve eserlerini konu alan çalışmaları şu şekilde sıralayabiliriz:

1.4.1 Kitaplar

- Burak Anılır, *Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi Kemâlnâme-i Âl-i Abâ Ehl-i Beyt'in Faziletleri (sadeleştirme)*, H Yayınları, İstanbul, 2015.
- Yakup Çiçek, *İhlâs Sûresi Tefsîri el-Mevridü'l-Hass bi'l-Havâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs*, Harîrîzâde, Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu.125, İstanbul, 1996.

1.4.2. Tezler

- Yakup Çiçek, *Harîrîzâde Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve "Tıbyân-ı Vesâilil Hakâyık fî-Beyân-ı Selâsili't-Tarâik" Muhtevası-Kaynakları*, Marmara Üniversitesi SBE Doktora Tezi, 1983, İstanbul.
- Hatice Ocaklıoğlu, *Harîrîzâde'nin Şeyh Bedreddîn Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkik ve Değerlendirmesi (1-100. Varaklar Arası)*, Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, 2009, İstanbul.
- Zeynep Özbek, *Harîrîzâde'nin Virdü's-Settâr Şerhi İnceleme ve Metin Transkripsiyonu*, Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, 2007, İstanbul.

- Ayşenur Aydın, *Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)*, Marmara Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi, 2015, İstanbul.

1.4.3. Makaleler

- Osman Türer, Harîrî-zâde'nin Sülûkün Mertebelerine Dair Bir Risalesi: Feyzu'l-Muğnî Min Sırrî Hadîsi Men Talebenî, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)*, sayı: 23, 2009.
- Osman Türer, Harîrî-zâde Dervîş Muhammed Kemâleddîn, Hakikatü't-Tarîka (Sadeleştirme), *Atatürk Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 8, 1988.
- Osman Türer, Harîrî-zâde Dervîş Muhammed Kemâleddîn, Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet (Sadeleştirme), *Atatürk Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 9, 1990.
- Yakup Çiçek, Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi, *Marmara Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi* Sayı: 7-8-9-10, 1995.
- Yakup Çiçek, Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin Efendi ve "Tibyanu Vesaili'l-Hakaik Fî Beyani Selasili't-Taraik", *Tarihi, Kültür ve Sanatıyla X. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, 12-14 Mayıs 2006*, 2006.
- Yakup Çiçek, Harîrîzâde, Tibyanü Vesaili'l-Hakaik fî Beyani Selasili't-Taraik'a Göre Bektaşilik, *I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu 07-09 Mayıs 2010*, Çorum, 2011.
- Yakup Çiçek, Tibyânü Vesâil'e Göre Celvetîlik, *Uluslararası Hüdayi Sempozyumu t.y.*
- Necdet Tosun, Harîrîzâde'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eserine Göre Halvetiyye'de Tasavvufî Eğitim ve Âdâb, *Kastamonu Üni. II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu –Kastamonu'nun Manevi Mimarları- 4-6 Mayıs 2014*, 2014.

İKİNCİ BÖLÜM

2. TASAVVUFTA ETVÂR-I SEB‘A DÜŞÜNCESİ

2.1. Etvâr-ı Seb‘a Düşüncesi ve Tasavvuftaki Önemi

Tasavvufun tanımlarına baktığımızda temel hedef olarak kişinin, ahlâkî yönden geliştirilip, yegâne örnek olan Peygamber (a.s)’a tam bir şekilde tabi olarak insan-ı kâmil olmasını sağlamak olduğu görülmektedir.⁶¹ Bu hedef doğrultusunda da Hakk’a ulaşma yolunda bir mürşid-i kâmilin gözetiminde, belli bir tasavvufî usûlün takip edilmesi manasına gelen, nefisten Hakk’a doğru belli menzil ve mertebeleri aşmak demek olan seyr u sülûk kavramı kullanılmıştır.⁶²

Allah Teâlâ her zerrenin yaratıcısı olduğu için her zerre O’nu yaratıcılığı ile bizlere tanıtmaktadır. Zerrelere yaratılış hikmetleri başka başka olduğu için de her zerrede başka sıfat tecellîleri mevcuttur diyebiliriz. Bu minvalde de “Allah’a giden yollar sayısızdır” denilmiştir ve bu yolların her birisi insanı Allah’a götüren birer tarîkat olarak görülmüştür.⁶³

Tarîkatlardan gâye; insanı terbiye edip, onu dış etkenlerin esaretinden kurtarıp, kendi iç âlemine yönlendirerek, içindeki hakikate ulaştırmaktır.⁶⁴ Bu manada tarîkatlar, tasavvufun sistemleşmiş ve belli konularda, özellikle de irşad hususunda birbirlerinden farklılaşmış teşkilatlar olarak karşımıza çıkmaktadırlar.⁶⁵

Tasavvuf anlayışında insan, Allah Teâlâ’nın Celâl ve Cemâl sıfatlarının birlikte tecellî ettiği bir varlık, âlemin özü ve anahtarı olarak görülmektedir. Cemâl sıfatının tecellîsi ruh, Celâl sıfatının tecellîsi ise nefistir. İnsan bir ülkeye benzetilirse kalb bu ülkenin yönetildiği makam, nefis ve ruh ise bu ülkede hüküm sürmek isteyen iki sultan adayı gibidir. İşte tasavvufun gayesi; rûhu kalp üzerinde hâkim kılıp, nefsi de kötü özelliklerinden temizleyerek rûhun hükmüne boyun eğdirmektir.

⁶¹ Hasan Kamil Yılmaz, **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, İstanbul: Ensar Yay., 2014, s. 102.

⁶² Mahir İz, **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar** (haz. M. Ertuğrul Düzdağ), İstanbul: Kitabevi Yay., 2012, s. 172.

⁶³ Ahmet Yaşar, **Tasavvuf Hakkında**, Trabzon: Yavuz Selim Vakfı Yay., 1995, s. 12.

⁶⁴ Mehmet Şirin Ayış, “Semennûdî’de Nefis Mertebeleri”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2014, Cilt: XVI, Sayı: 2, s. 495.

⁶⁵ İrfan Gündüz, **Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (K.S) Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarîkatı**, İstanbul: Seçil Ofset, 2013, s. 169.

Tarîkatlar vasıtasıyla da bu hedefi gerçekleştirmek üzere farklı yöntemler ortaya çıkmıştır. Bu usûl farklılıkları bakımından tarîkatları rûhânî ve nefsânî olmak üzere iki kısımda ele alabiliriz.⁶⁶

Rûhânî tarîkatlar insan rûhunun üzerindeki kesâfeti kaldırmak ve rûhu saflaştırmak üzerine kuruludur. Bunun için de kalp tasfiyesi ile meşgul olur ve kalp, rûh, sır, hafî ve ahfâ mertebelerini (letâif-i hamse) geçerek kişiye seyr u sülûkunu tamamlatırlar.

Nefsânî tarîkatlarda uygulanan yönleme göre ise evvela kalbi ele geçiren nefsânî güçler etkisiz hale getirilmeye çalışılır. Bu gaye için de etvâr-ı seb‘a denilen nefsin yedi mertebesi için belirlenen Allah’ın yedi ismi zikredilerek seyr u sülûk tamamlatılır.⁶⁷

2.2. Etvâr-ı Seb‘a

Konunun daha iyi anlaşılması için evvela “etvâr-ı seb‘a” tabirinin kelime anlamını verebiliriz. Bu terkip Arapça iki kelimeden oluşmaktadır.

“Etvâr” kelimesi, sözlükte kere, defa, bazen, hal, durum, sınıf, nev‘, hiza, evre, safha, hareket tarzı, davranma biçimi, iki zamanda aynı olarak kalmayan şey gibi manalara gelen “tavır” kelimesinin çoğuludur. Bu kelime kök itibarıyla de “yaklaşmak, etrafında dolaşmak, bir şeyi bir halden başka bir hale çevirmek, gelişmek” gibi manaları ifade etmektedir.⁶⁸

Kur’ân-ı Kerîm’de de “Oysa O sizi türlü evrelerden geçirerek yaratmıştır.”⁶⁹ buyrulmaktadır. Bu âyette “türlü evreler” olarak mealî verilen “etvâr” kelimesi de sözlük manasındaki gibi insanın yaratılış merhalesindeki aşamalar manasında kullanılmıştır.

Terkîbin ikinci kelimesi olan “seb‘a” ise arapça yedi (7) manasına gelmektedir. Yedi sayısı İslâm ve tasavvuf tarihine bakıldığında kendisine önem atfedilen bir sayıdır.

Tasavvuf ıstılahında bu terkip; insanın aslî hüviyetine kavuşabilmesi yolundaki en büyük engel olan nefse ait sıfatlardan arınıp safiyete erişebilmesinin ve ibadetin sırrı olan marifete ulaşmanın metodolojisidir. İnsan, her ne kadar cüzleri itibarıyla sonsuz

⁶⁶ Yılmaz, a.g.e., s. 233.

⁶⁷ Ramazan Muslu, “Halvetiyye’de “Atvâr-ı Seb‘a” Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâli’nin Atvâr-ı Seb‘a Risalesi”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, 2007, Sayı: 8, s. 44. Yılmaz, a.g.e., s. 234-235. Gündüz, a.g.e., s. 181.

⁶⁸ İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, (thk: Âmir Ahmed Haydar), Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009, C. VI, s. 179; el-Firûzâbâdî, **el-Kâmûsu’l-Muhît**, (trc. Asım Efendi), İstanbul: Matbaatü’l-Osmâniyye, 1250, Cilt: II s. 10.. Sâmi, a.g.e., s. 1192; Erginli vd., a.g.e., s. 1021. Nâcî, a.g.e., s. 667. Nazîmâ-Reşad a.g.e., s. 495.

⁶⁹ Nûh, 71/14.

tavırlardan oluşmuşsa da genel itibariyle yedi tavırdan oluşmuş kabul edilmektedir. Bu tavırlara nefsin derecesine göre değişen manevî haller de denmiştir.⁷⁰

Tasavvuf tarihi açısından bakıldığında, “Etvâr-ı Seb‘a” hakkında ilk dönem eserlerinde sistemli bilgiler bulunmamaktadır. İlk dönemde yazılan ve tasavvuf klasikleri denilen eserlerde nefsin değil daha çok kalbin tavırları konusu işlenmiştir. Sonraki dönemlerde ise aşamalı olarak nefis ve hallerinden bahsedilmeye başlanmakta ve 17. yüzyıla gelindiğinde bu sistemin tam olarak benimsendiği görülmektedir.⁷¹

Seyr u sülûk metotlarına göre ikiye ayrılan tarîkatlardan nefsanî yolu tutanlar müntesiplerini “etvâr-ı seb‘a” denilen ve insan nefsinin yedi mertebesinden geçilerek Hakk’a ulaşmayı amaçlayan bir usûl ile terbiye etmişlerdir. Özellikle Halvetiyye tarîkatı mensuplarınca kullanılan bu metot diğer usullere göre nispeten daha kolay ve tesirli görülmüştür.⁷²

Bu usûle göre nefis terbiyesi yaptıran tarîkatlarca, nefsin tezkiye esnasında kazandığı isimler yedi merhalede ele alınmıştır: 1. Nefs-i Emmâre 2. Nefs-i Levvâme 3. Nefs-i Mülhime 4. Nefs-i Mutmainne 5. Nefs-i Râziyye 6. Nefs-i Marziyye 7. Nefs-i Kâmile.⁷³ Mürid, her merteye için de esmâ-i hüsnâdan seçilen ve “Esmâ-i Seb‘a” denilen Allah’ın yedi ismini (Lâ İlâhe İllallah, Allah, Hû, Hak, Hay, Kayyûm, Kahhâr) mürşidin belirlediği sayıda zikreder. Bu açıdan bu tarîkatlara esmâ tarîki de denilmiştir.⁷⁴

Etvâr-ı seb‘a ile alakalı diğer bir görüş de şudur: Gök yedi tabaka olup her biri bir yıldız olduğu gibi aynı şekilde kalbin de yedi tabakası vardır. Ve her birinin de kendine has bir tavrı vardır:

Birinci tavra “Sadr” derler ki İslâm ondadır. “Allah’ın sadrını İslâm’a açtığı kimse...”⁷⁵ âyeti buna delildir.

İkinci tavra “Kalb” derler ki o, iman madenidir. Yani iman ve hidâyet nûru onda parıldar: “Allah onların kalplerine imanı yazmış...”⁷⁶ âyetinde bu mana vardır. Bu tavr,

⁷⁰ Baltacı, a.g.e., s. 56; Gündüz, a.g.e., s. 208; Fatih Küçüktiryaki, **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Atvâr-ı Seb‘a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi**, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2017, s. 5; Şimşek, a.g.e., s. 108.

⁷¹ İbrahim Işıtan, “Halvetiyye Geleneğine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâlî Efendi’ye Göre Sülûkün Yedi Evresi (Atvâr-ı Seb‘a)”, **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Yıl:4, Cilt: 4, Sayı: 7, Ocak-Haziran 2011, s. 92. Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri**, s. 151-152. Küçüktiryaki, a.g.t., s. 10.

⁷² Muharrem Usta, **Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb‘a Metodu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s. 47. Türer, Ana Hatlarıyla..., s. 123.

⁷³ Usta, a.g.t., s. 29. Mustafa Kara, **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, İstanbul: Dergah Yay., 2010, s. 164.

⁷⁴ Cemile Sağır, **Şah Velî Ayıntâbi’nin Atvâr-ı Seb‘a Risalesi (Metin-Tahlil)**, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2017, s. 45.

⁷⁵ Zümer, 39/22.

“Onların düşünceleri, akledcekleri yerleri kalpleri olsun...”⁷⁷ ve “Onların kalpleri vardır, fakat onunla bir şey anlamazlar...”⁷⁸ âyetlerinde belirtildiği üzere aklın yeridir.

Üçüncü tavra “Şegaf-kalb zarı, kalb torbası” derler. Muhabbet, aşk ve şevk nûru onda olur. Nitekim: “Sevgi onun kalbinin zarını yakmış...”⁷⁹ âyetinde bu tavra işaret edilmiştir.

Dördüncü tavra “Fuâd-Gönül” derler ki müşâhede nûru onda olur. Keşf ve ru’yet (görüş) yeridir: “Gözüyle gördüğünü gönlü yalanlamadı”⁸⁰ âyetinde ifade edilen bu husustur.

Beşinci tavra “Hubbu’l-kulûb - kalblerin sevgisi” derler ki Allah muhabbeti onda olur.

Altıncı tavra “süveydâ” derler ki o hikmet madenidir. Ledün ilminin nûru orada olur. Ve o makam ilâhi sırlar hazinesidir. Nice ilimler orada açılır ki melekler dahi onu bilmezler.⁸¹

Yedinci tavrına “kalbin sırrı” derler ki o, nurların tecellî madenidir⁸²

Bunların yanı sıra bazı mutasavvıflar, bu yedi tavrı; yedi kat semaya, yedi gezegene, yedi vadiye ve yedi iklimle benzetmişlerdir. Mesela Ferîdüddin Attâr (v.618/1221)’ın alegorik eser türünün bir örneği sayılabilecek *Mantıku’t-Tayr*’ında kişinin kendi nefesine yaptığı yolculuk aşılması gereken yedi vadiye benzetilmiştir. Bu yedi vadi talep, aşk, marifet, istiğna, tevhîd, hayret, fakr-gınâ vadisidir. Nitekim bu yedi vadiye bakıldığında nefsin yedi mertebesiyle olan ilişkisi açıkça görülecektir.

Etvâr-ı seb‘a usûlünde sâlikin Cenâb-ı Hakk’a ulaşabilmesi için yedi seyr makamını geçmesi gerektiği bildirilmiştir. Bu yedi makam; seyr illallah, seyr lillah, seyr alallah, seyr maallah, seyr fillah, seyr anillah ve seyr billah’dır.⁸³

Ayrıca bu yedi tavrın her birinin sıfatı, türü, âlemi, hâli, mahalli, vâridi, şühûdu, ismi, nûru ve her bir merhalede kademi üzere yol aldığı bir peygamberi vardır. Peygamberler Müslümanların Allah’a giden yoldaki rehberleridir. Hatta tasavvuf eğitimi bir peygamberin kademi üzere bulunmak şeklinde bile tarif edilmiştir. Bir

⁷⁶ Mücâdele, 58/22.

⁷⁷ Hac, 22/46.

⁷⁸ A‘râf, 7/179.

⁷⁹ Yûsuf, 12/30.

⁸⁰ Necm, 53/11.

⁸¹ Cebecioğlu, *Tasavvufî Bir*, s. 20.

⁸² Aynî, a.g.e., s. 265-266. Zeynep Özbek, *Harîrîzâde’nin Virdü’s-Settâr Şerhi İnceleme ve Metin Transkripsiyonu*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 74.

⁸³ Usta, a.g.t, s. 57. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, s. 52.

peygamberin kademi üzere olmak bu yolculukta o peygamberle aynîleşmek manasına gelmektedir. Bu yolda yedi makama karşılık yedi peygamber tespit edilmiştir. Bu peygamber tespitlerinde de Peygamber (a.s)’ın miracı esas alınmıştır. Efendimiz (a.s)’ın semanın her tabakasinda görüştüğü peygamberin nitelikleri sūfinin bu manevî yolculuğundaki tecrübelerinin ve elde ettiği manevî niteliklerin sembolü olmuştur. Bu yedi peygamber Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Yahya, Hz. İdris, Hz. İsa, Hz. Musa ve son makamda bulunan Hz. Muhammed (a.s)’dır.⁸⁴

Etvâr-ı seb‘a tabiri yerine “Atvâr-ı Dil” ve “Makâmâtü’l-Kulûb” kavramları da kullanılmaktadır.⁸⁵

2.3.Letâif-i Hamse

Etvâr-ı seb‘a kavramı hakkında bilgi verdikten sonra rûhânî tarikatların kullandığı diğer bir yöntem olan ve kalp tasfiyesini esas alan sistem hakkında da bilgi vermek yerinde olacaktır.

Öncelikle “letâif-i hamse” terkibindeki kelimelerin manasını verelim. Bu terkip iki kelimeden meydana gelmektedir. Terkibin ilk kelimesi olan “letâif” sözlükte güldürecek tuhaf ve güzel söz, hikâye, şaka, mizah anlamlarına gelen “latîfe” kelimesinin çoğuludur.⁸⁶ Bir tasavvuf terimi olarak “letâif” ise insandaki ilâhî cevhere işaret etmektedir. İnsanın maddî kalp ile alakası bulunan, rûh ve nefis gibi manevî varlığı için kullanılan, başka bir ifadeyle de kalbe bağlı bulunan duygulara verilen genel bir addır. Ayrıca “Latîf” ismi esmâ-i hüsnâdandır ve Kur’ân-ı Kerîm’de ince mana, cismi olmayan, gözle görülmeyen anlamlarında yedi yerde geçmektedir.⁸⁷

İnce bir mana ifade edip, sözle anlatılamayacak olan, ancak yaşanarak öğrenilen bilgiler manasındaki bu kavram yerine, Rabbânî latîfe, maddî kalple alakası olan rûhânî cevher, insanı insan yapan şey manalarına gelen latîfe-i Rabbâniyye ve nefis-i nâtika

⁸⁴ Usta, a.g.t., s. 90. İsa Çelik, Birol Yıldırım, “Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 86, 2018, s. 37-38.

⁸⁵ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri**, s. 51.

⁸⁶ Şemseddin Sâmî, **Kâmûs-ı Türkî**, (haz. Paşa Yavuzarslan), Ankara: TDK, 2015, s. 717. Muallim Nâcî, **Lügat-i Nâcî**, (haz. Ahmet Kartal), Ankara: TDK, 2009, s. 350. Ali Nazîmâ-Faik Reşad, **Mükemmel Osmanlı Lügati**, (haz. Necat Birinci, Kazım Yetiş, Fatih Andı, Erol Ülgen, Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çorok), Ankara: TDK, 2009, s. 222.

⁸⁷ Abdürrezzak Kâşânî, **Tasavvuf Sözlüğü**, (çev., Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2015, s. 475. Safer el-Muhibbî el-Cerrâhî, **İstılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye**, İstanbul: Kırkkandil Yayınevi, 2013, s. 236. Örnek olarak bkz. Lokmân, 31/16, Mülk, 67/14.

manasına gelen latîfetü'l-insâniyye gibi tabirlerde de latîfe kelimesinin kullanımına rastlanmaktadır.⁸⁸

Terkibin ikinci kısmı olan “hamse” kelimesi ise beş (5) manasına gelen Arapça bir kelimedir.

Tasavvufî bir terim olarak “Letâif-i Hamse” tabiri ise daha çok Nakşbendiyye tarîkatı büyükleri tarafından kullanılagelmiş ve insan rûhunun beş tavrı olarak kabul edilmiştir. Bunlar; kalp, rûh, sır, hafî ve ahfâ’dır. Her latîfe bir öncekinden daha latîftir ve her biri bir peygamberin ulaştığı manevî hakikati temsil etmekte ve yine her bir latîfenin de kendine has ayrı renkte bir nûru bulunmaktadır.⁸⁹

Letâif-i hamse konusunun ayrıntısına girilmeden önce bu kavramın tasavvuf tarihindeki yerine değinilmesi faydalı olacaktır. İlk dönem tasavvuf kaynaklarına bakıldığında latîfe ve letâif kavramlarının çok fazla kullanılmadığını, kullanılmış olsalar bile Nakşbendî tarîkatı büyüklerinin seyr u sülûk metodu olarak ele aldığı manada kullanılmadığını görmekteyiz.

Rivayete göre ilk dönem sufilerinden Sehl b. Abdullah Tüsterî (v.273/886) henüz çocukluk döneminde dayısının kendisine bir vird verdiğini ve bu virde devam ederken önce kalbinde, sonra da sırrında bir tatlılık hissettiğini ifade etmiştir.⁹⁰ Bu rivayete göre hem ruûhun farklı boyutları olan “kalp” ve “sır” gibi kavramların eskiden beri sûfiler arasında bilinmekte olduğunu, hem de bu mertebelerin rûhî tecrübelerle öğrenildiğini görmekteyiz. Yine Hakîm Tirmizî (v.320/932) de *Beyânü'l-fark beyne's-sadr ve'l-kalb ve'l-fuâd ve'l-lüb* adlı eserinde rûhun farklı boyutlarını ve özelliklerini detaylarıyla ele almıştır.⁹¹

Ebû Nasr es-Serrâc (v.378/988), latîfe kavramını *el-Lüm'a* adlı eserinde “Akılda beliren ve zihinde parılayan bir işarettir. Manası ince olduğundan ibarelere sığmayan şeydir.” şeklinde açıklamıştır.⁹²

Kelâbâzî (v.380/990) ise “latîfe” kavramını, “hâtif” terimi ile birlikte başlık yapmıştır. Ancak bu kavramı açıklamaktan ziyâde örneklendirmekle yetinmiştir. O’nun

⁸⁸ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012, s. 227. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yay., 2014, s. 305. Seyyid Şerîf Cürçânî, *Ta'rîfât, Tasavvuf Istılahları*, (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun – Haz. Abdurrahman Acer), İstanbul: Litera Yayıncılık, 2014, s. 81. Osman Türer, “Latife”, *DİA*, İstanbul: TDV Yay., 2003, Cilt: 27, s. 110.

⁸⁹ Cebecioğlu, a.g.e., s. 307. Uludağ, a.g.e., s. 229.

⁹⁰ Abdülkerim Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergah Yay., 2014, s. 108.

⁹¹ Necdet Tosun, *Bahâeddîn Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı*, İstanbul: İnsan Yay., 2015, s. 307-308.

⁹² Zafer Erginli, İlyas Karlı, Yavuz Köktaş, Nurettin Ödül, Rıfat Resul Sevinç ve Salih Sabri Yavuz. *Metinlerle Tasavvuf Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Kalem Yay., 2006, s. 579.

latîfe ve letâif kavramı “Akla gelen ve zihne doğan hoş fikir, çok ince olduğu için kelimelerle açıkça anlatılamayan, fakat işâret yolu ile ve rumuzlu (simgesel) olarak ehline anlatılan ince mânâ, kalb hallerine ait dakîk ve rakîk mânâları.” anlamında kullanmıştır.⁹³ “Letâif-i Hamse”ye atıf yapmamıştır ve latîfe kavramını çok az kullanmıştır.

Hucvirî (v.465/1072) ve Kuşeyrî (v.465/1072) de “latîfe” kavramına özel bir başlık ayırmamışlardır. Kuşeyrî “latîfe” kavramını hiç kullanmamıştır da diyebiliriz. Tefsirinin adı “*Letâifü'l-İşârât*” olmasına rağmen Kuşeyrî “latîfe”yi “Letâif-i Hamse” anlamında kullanmamıştır. Süleyman Uludağ da Kuşeyrî’de “Letâif-i Hamse” anlayışının bulunmadığını belirtmiştir. Hucvirî de latîfeyi bu anlamda kullanmamıştır. O, latîfe kavramını “Hâlin inceliklerinden olmak üzere kalbe gelen işâret.” şeklinde açıklamaktadır.⁹⁴

Nakşendiyye gibi rûhânî tarîkatlarda seyr u sülûk letâif üzerine yapılır. İmâm-ı Rabbânî öncesinde Nakşbendî tarîkatında çok üzerinde durulmayan letâif konusu İmâm-ı Rabbânî ile birlikte sistemleştirilmiş ve seyr u sülûk metodu olarak kabul edilmiştir. Ancak kendisinden önce bu konuda söz söyleyen Nakşbendî büyükleri de bulunmaktadır. Mesela Yûsuf el-Hemedânî (v.535/1140) “İslâmî terbiye ve aydınlığın mekânı beden, imânî terbiyenin mekânı kalp, ihsânî terbiyenin mekânı da sır ve ruhtur.” demiştir. Yine Bahâeddîn Nakşbend (v.791/1389) “Meşâyıhtan her birinin aynasında iki yön vardır. Bizim aynamız ise altı yönlüdür.” demiştir. Bu sözü İmâm-ı Rabbânî aynadan maksad kalp, iki yön rûh ve nefis, altı yön ise altı letâiftir ve bunlar kalp, rûh, sır, hafî, ahfâ ve nefis diyerek kendi sisteminin çok daha önceden de bilindiğini ortaya koymak istemiştir.⁹⁵

İmâm-ı Rabbânî’ye göre insan on latîfeden oluşmaktadır. Bunlardan beşi âlem-i emr’e beşi de âlem-i halk’a aittir. Emr âleminin beş latîfesi “kalp”, “rûh”, “sır”, “hafî”, ve “ahfâ” olup bunlara letâif-i hamse denmiştir. Halk âleminin beş latîfesi ise “nefis” ve insan bedenini oluşturan ve “anâsır-ı erba’a” denilen toprak, ateş, su ve havadan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bu dört unsurun da nefse dâhil olduğu kabul edilip letâif-i sitte adı da verilmiştir. Seyr u sülûk kalp latîfesinden başlayarak sırasıyla diğer latîfeler

⁹³ Ebû Bekir Muhammed b. İshak el-Kelâbâzî, **et-Taarruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf-Doğuş Devrinde Tasavvuf**, (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh yayınları, 2014, s. 210.

⁹⁴ Kuşeyrî, a.g.e., s. 30; Hucvirî, **Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi**, (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay., 2014, s. 442.

⁹⁵ Tosun, Nakşbend, s. 309.

ile sürdürülmüştür. İmam-ı Rabbânî'nin halifelerinden Mîr Muhammed Numan (v. 1060/1650) tarafından ise her bir latîfe için insan bedeninde bir yer takdir edilmiş ve zikir yapma usûlü de bu bölgelere yoğunlaşarak şekillenmiştir.⁹⁶

Halk âlemine ait olan ve anâsır-ı erba'a olarak isimlendirilen bu maddeler insan bünyesinde değişik ölçülerde bulunabilir ve bu değişimler neticesinde de insanlarda farklı ahlâkî özellikler baş gösterir. Mesela ateş maddesinin galip geldiği insanlar sert mizaçlı, kin ve gazapla dolu olurlar. Hava maddesinin galip olduğu insanlarda nefsin esaretine teslim olmak ve ucb, kibir gibi kötü ahlaklar baş gösterir. Su maddesi rahmeti temsil etmesine rağmen her şeyin ölçülü olması gerektiği üzere bu maddenin hâkim olduğu insanlar aşırı rahmet düşüncesinden dolayı felakete sürüklenebilir. Yine toprak maddesinin de hâkim olduğu insanlar adeta taştan daha sert bir kalbe sahip olup kalpleri akledemez olur. Bu özelliklerinden dolayı bu maddelerin kişide adil bir şekilde dağılımı için bu yolda eğitim alması gerekmektedir.⁹⁷

Emir âlemine ait olan latîfelerin makâmı arşın üzerinde olduğundan bunlara “âlî latîfeler”, halk âlemine ait latîfenin makâmı arşın altında olduğu için buna da “süflî latîfe” denmektedir. Halk âlemine ait latîfeye “nefs-i nâtika” denir. Emir âlemine ait olan bu beş latîfe ise “Letâif-i Hamse” diye adlandırılır. Bu latîfeler sırasıyla kalp, rûh, sır, hafî ve ahfâ'dır. Emir âleminde bulunan beş latîfede ise kalpten başlayarak ahfâ'ya doğru şeref ve letâfet artmaktadır.⁹⁸

Bu latîfeler arasında özde bir farklılık vardır diye söyleyenler olduğu gibi, letâif-i hamse'nin aslında tek bir latîfenin mertebelere göre değişip farklı isimler aldığını söyleyenler de vardır. Ve yine bazı Nakşbendî şeyhlerine göre bu latîfeler arasında zâhir-bâtın ilişkisi olup dıştaki içtekinin zâhiri, içteki de dıştakinin bâtını ve hakîkatidir.

Emir âleminden olan latîfelerin birincisi “kalb”dir. Kalp kelime manası olarak yürek, gönül ve hayat merkezi olarak görülen göğsün sol tarafında yer alan bir parça et manalarında kullanılmaktadır.⁹⁹ Fakat burada kullanılan kalp, insanda bulunan bir organ ve et parçası olan kalp değildir. Tasavvuf ıstılahında kalp; âzâ-yı cismin padişahı,

⁹⁶ İsa Çelik, “Tasavvuf Terminolojisinde Letâif-i Ruhaniyye”, **Marife**, Yıl: L. 9, Sayı. 2, Güz 2009, s. 83-116, Tosun, Nakşbend, s. 308. Necdet Tosun, **İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri**, İstanbul: İnsan Yay., 2016, s. 55. Erginli vd., a.g.e., s. 580. Türer, **DİA**, Cilt: 27 s. 143.

⁹⁷ Ahmet Yaşar, **Ölümde Gömülü Hayat**, İstanbul: Kalem Yay., 2016, ss. 359-366.

⁹⁸ Çelik, a.g.m., s. 85. Uludağ, **Tasavvuf Terimleri**, s. 229. Fatma Şengül, **Uşşakilerde Etvar-ı Seb'a**, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2009, s. 13. Halil İbrahim Şimşek, **18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nakşibendî Müceddiddilik Anadolu'daki Temsilcileri ve Tasavvufî Görüşleri**, İstanbul: Litera Yay., 2016, s. 214.

⁹⁹ Sâmi, a.g.e., s. 581. Naci, a.g.e., s. 310.

göğüste sol memenin iki parmak altında bulunan Rabbânî latîfe'nin adıdır. Bu latîfe marifet ve irfan denilen tasavvufî bilginin kaynağı, ilâhî isim ve sıfatların en mükemmel şekilde tecellî ettiği yer ve Hakk'ın yüce tecellîlerini aksettiren bir ayna ve insanın göz bebeği mesabesinde oluşu ve dikkat çekici bir nokta olduğu için “süveydâ” şeklinde de isimlendirilmiştir.¹⁰⁰ Ruh kalbin bâtını, hayvani ruh ise bineği mesabesindedir. Ayrıca her bir latîfe için bir peygamberin ulaştığı mânevî hakikati temsil ettiği ve her kademin de farklı renkte nurlar içerdiği söylenmiştir. Kalp latifesi, Hz. Âdem'in kademi altındadır ve nûru kırmızı renktedir.¹⁰¹

Bu latîfelerin ikincisi “ruh”tur. Ruh kelime manası olarak can, nefes, canlılık, his, duygu, öz, cevher, insan ve hayvanattaki hayat maddesi, hareket, faaliyet ve kuvvet manalarına gelmektedir.¹⁰² Ruh üç kısma ayrılır; rûh-ı hayvânî, rûh-ı insânî ve rûh-ı a'zamdır. Tasavvuf ıstılahında kullanılan rûh-ı a'zamdır ki buna akl-ı evvel de denir. Bu ruh insan vücûdunda lâhût âleme dönük en latîf cisim olup, uyuma, lezzet alma gibi halleri yoktur. Mücerret insan latîfesi de denir. Gözle görülemeyen özel bir şekli vardır. Bu latîfe muhabbetullahın mahalli ve zât-ı ilâhî'nin mazharıdır. Vücuttaki yeri sağ memenin iki parmak altında bir nokta olarak tarif edilmektedir. Ruh latîfesi Hz. İbrahim'in kademi altındadır ve nûru sarı renktedir.¹⁰³

Üçüncüsü “sır”dır. Sır kelime manası olarak gizli tutulan, kimseye söylenmeyen iş veya söz, akıl ve idrakin kavrama sahası dışında kalan şey manalarına gelmektedir.¹⁰⁴ Sır için Kalb-i insânî tabiri de kullanılmaktadır. Tasavvuf ıstılahında ise ruh gibi insan bedeninde bulunan bir latifedir. Bu manada rûhun rûhudur. Sır nefsin hâletidir ve nefis sır olmaksızın iş yapmaktan aciz kalır denmiştir. Kalp marifetin, ruh muhabbetin mahalli olduğu gibi sır da ilâhî tecellîlerin müşahade mahallidir. Vücutta sol memenin iki parmak üstünde bulunmaktadır. Sırrı manevi hakîkati olarak Hz. Musa'nın kademi altında ve nûru beyaz renktedir.¹⁰⁵

¹⁰⁰ Ethem Cebecioğlu, **Tasavvufî Bir Istılah Olarak Nokta-i Süveydâ**, Ankara: Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, 2017, s. 21.

¹⁰¹ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri...**, s. 205. Safer el-Cerrâhî, a.g.e., s. 214. Cahit Baltacı, **Tasavvuf Lügatı**, İstanbul: Gelenek Yayıncılık, 2011, s. 96. Cürçânî, a.g.e., s. 76. Gündüz, a.g.e., s. 191. Erginli vd., a.g.e., s. 519. Selami Şimşek, **Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Litera Yay., 2017, s. 190. Yaşar, **Ölümde...**, s. 370.

¹⁰² Sâmi, a.g.e., s. 1010. Nâcî, a.g.e., s. 592. Nazîmâ-Reşad, a.g.e., s. 437.

¹⁰³ Kâşânî, a.g.e., s. 274. Safer el-Cerrâhî, a.g.e., s. 329. Uludağ, a.g.e., s. 298. Cürçânî, a.g.e., s. 95. Gündüz, a.g.e., s. 193; Erginli vd., a.g.e., s. 826. Şimşek, a.g.e., s. 288. Yaşar, **Ölümde...**, s. 370.

¹⁰⁴ Sâmi, a.g.e., s. 1081. Nâcî, a.g.e., s. 619. Nazîmâ-Reşad, a.g.e., s. 459.

¹⁰⁵ Uludağ, **Tasavvuf Terimleri**, s. 317. Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri**, s. 436. Cürçânî, a.g.e., s. 99. Gündüz, a.g.e., s. 197. Erginli vd., a.g.e., s. 908-909. Şimşek, a.g.e., s. 314. Mehmed Ali Aynî, **Tasavvuf Tarihi**, (haz. Hüseyin Rahmi Yananlı), İstanbul: BüyüyenAy Yay., 2017, s. 272. Yaşar, a.g.e., s.370.

Dördüncü latîfe “hafî”dir. Hafî, kelime manası olarak gizli, saklı manasına gelmektedir.¹⁰⁶ İstılâhî manası ise; ruhta bi’l-kuvve mevcut olan ve rabbânî vâridâtın çoğalması ile ortaya çıkan ve Allah ile ruh arasındaki tecellîleri aktarmada vasıta olan latîfenin ismidir. Buna rûhun hafî tavrında bulunması da denmiştir. Vücuttaki yeri sağ memenin iki parmak üstünde bulunmaktadır. Hz. İsa’nın kademi altındadır. Nûru ile alakalı bazı kaynaklarda siyah, bazı kaynaklarda yeşil renkte olduğu söylenmiştir.¹⁰⁷

Beşincisi ve sonuncusu ise “ahfâ”dır. Ahfâ kelime manası olarak gizlinin de gizlisi, en gizli, idraki güç olan manalarına gelmektedir.¹⁰⁸ Tasavvuf ıstılahında ise letâif-i hamsenin sonuncusu ve kemâl noktasıdır. Bu latifede Allah’ın tecellîleri bütün sıfatlarının tenzîhât ve takdîsâtı ileldir. Bunun bilinmesi ancak Allah’a aittir. Vücuttaki yeri göğsün tam ortasıdır. Ve kemal noktası olması hasebiyle Hz. Rasûlullah (s.a.v)’in kademi altındadır. Nûru ile ilgili çok beyaz ya da çok siyah renkte zuhur edeceği söylenmiştir.¹⁰⁹

Latîfelerin en yüksek mertebesi olan ahfâ’nın Cenâb-ı Hakk’a ve en aşağı mertebesi olan nefs-i nâtıkanın cesede ilişkisi vardır. Ancak Hakk’a olan bitişiklik, cismânî olan bitişiklik gibi değildir.¹¹⁰

2.4. Nefs ve Nefsin Mertebeleri

Nefs, sözlük anlamı olarak ruh, can, hayat, akıl, insanın bedeni, bir şeyin kendi varlığı gibi manalara gelmektedir.¹¹¹ Tasavvufî ıstılahta ise kulun kötü huyları ve çirkin vasıfları, kötü his ve huyların mahalli olan latife, cism-i latîf manalarına gelir. Bu anlamdaki nefs, kişinin en büyük düşmanı olarak gösterilmiş ve terbiye edilmesi gerektiği söylenmiştir. Bunun için de riyazet yapılır. Bunun dışında kötülüğü emreden manasında ve Allah tarafından insana üflenene ruh olduğu da söylenmiştir.¹¹² Nefsin bu manadaki kullanımı için “Sana gelen iyilik Allah’tandır. Başına gelen kötülük ise

¹⁰⁶ Sâmi, a.g.e., s. 418. Nâcî, a.g.e., s. 187. Nazîmâ-Reşad, a.g.e., s. 117.

¹⁰⁷ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri...**, s. 186. Gündüz, a.g.e., s. 198. Şimşek, a.g.e., s. 136. Cürçânî, a.g.e., s. 61. Yaşar, **Ölümde...**, s. 370.

¹⁰⁸ Nâcî, a.g.e., s. 22. Nazîmâ-Reşad, a.g.e., s. 5.

¹⁰⁹ Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri**, s. 34. Gündüz, a.g.e., s. 200. Aynî, a.g.e., s. 272. Yaşar, **Ölümde...**, s. 370.

¹¹⁰ Aynî, a.g.e., s. 273. Türer, **Ana Hatları**, s. 132.

¹¹¹ Sâmi, a.g.e., s. 919. Nazîmâ-Reşad, a.g.e., s. 398. Nâcî, a.g.e., s. 544.

¹¹² Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri**, s. 363. Uludağ, **Tasavvuf Terimleri...**, s. 274. Safer el-Cerrâhî, a.g.e., ss. 291-296.

nefsindendir.”¹¹³ âyeti ve “Allahım! Nefislerimizin şerrinden sana sığınırız.”¹¹⁴ hadisi örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁵

Nefs kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de değişik varyantlarıyla birlikte 300’e yakın yerde geçmektedir.¹¹⁶ Ancak bakıldığında bunların genelde sekiz ayrı manada kullanıldığı görülmektedir.

1. Bu kelime Allah’ın zâtı manasına gelir: Tâhâ, 20/41; Âl-i İmrân, 3/28; En’âm, 6/12, 54; Mâide, 5/116 âyetleri bu manaya örnektir.
2. İnsan ruhu manasına gelir: Fecr, 89/27; En’âm, 6/93; Zümer, 39/42 âyetleri bu manaya örnektir.
3. Kalb, sadr ve bunlara benzer kelimeler için de kullanılır: Âl-i İmrân, 3/154; A’raf, 7/205; Yûsuf, 12/77; Bakara, 2/77, 109, 235; Nisâ, 4/113; En’âm, 6/158; Yunus, 10/100; Enbiyâ, 21/64; Neml, 27/14; Fussilet, 41/53 âyetleri bu manaya örnektir.
4. İnsan bedeni manasına gelir: Âl-i İmrân, 3/146,185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57; İsrâ, 17/33; Yusuf, 12/26, 30, 61 âyetleri bu manaya örnektir.
5. Bedenle beraber ruh manasına da delalet etmektedir: Bakara, 2/286; En’âm, 6/152; Yunus, 10/23, 30, 44, 49, 54; Ra’d, 13/11, 42; İsrâ, 17/7; Tahâ, 20/15; Ankebût, 29/6; Zümer, 39/70; Mü’min, 40/17; Câsiye, 45/15 âyetleri bu manaya örnektir.
6. İnsanın bedeninde bulunan ve kötülüğü emreden kuvvet manasında kullanılmaktadır: Yusuf, 12/18, 53; Tâhâ, 20/96; Mâide, 5/30 âyetleri bu manaya örnektir.
7. Mahlûkattan insan, cin, hayvan ve cemât olmak üzere zât manasına kullanılmaktadır: Bakara, 2/48; Lokman, 31/28, 34; Müddessir, 74/38 âyetleri bu manaya örnektir.
8. Son olarak da nefis, cins manasında kullanılmaktadır: Tevbe, 9/128; Rûm, 30/28; A’raf, 7/188; Şûrâ, 42/11 âyetleri de bu manaya örnek olarak gösterilebilir.¹¹⁷

¹¹³ Nisâ, 4/79.

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 42.

¹¹⁵ İsa Çelik, “Tasavvufi Düşüncede Nefis Kavramı”, **II. Uluslararası Şeyh Şa‘ban-ı Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2014, s. 41.

¹¹⁶ Ahmet Ögke, **Kur’an’da Nefs Kavramı**, İstanbul: İnsan Yay., 1997, s. 23. Kur’an’da hangi türevlerle hangi surelerde geçtiği için bk: Yusuf Topyay, **Kutsal Kitap’ta ve Kur’an-ı Kerim’de “Nefs” ve “Ruh” Sözcüklerinin Artsüremlî (Diachronic) Semantik İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2016, s. 267-274.

Bu âyet-i kerîmelerin yanı sıra hadis-i şeriflerde de nefis kavramının insandaki kötülük eğilimi olarak kullanıldığını görüyoruz. Mesela, Resûlullah (s.a.v): “Yâ Rabbi! Beni göz açıp kapayıncaya kadar bile olsa nefsimle baş başa bırakma.”¹¹⁸ diyerek nefisten Allah’a sığınmıştır.

Son dönem mutasavvıflarından Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî (v.1311/1893)’ye göre nefsin dört ana merkezi vardır. Bunlar nefsin arzusuna uymadaki aşırılığı, ibadet hususunda riya, kibir gibi nefsanî hasletler, rahata düşkünlük ve tembelliğe meyil ve farz olan ibadetleri yapmada bezginlik göstermektir.¹¹⁹

Mutasavvıflar bir başka tanımda nefsi dört türlü ele almış ve şu şekilde tanımlamışlardır:

1. Nefs-i Cemâdî: Maddî nefis de denilen bu nefis türü maddeyi bir arada tutup birbirinden ayrılmasına engel olan güçtür.
2. Nefs-i Nebâtî: İnsanoğlunun ağaç gibi büyümesine sebep olan güçtür. Bu kuvvet ile gıdayı arayıp bulma, çiğneme, hazmetme ve fazlasını dışarı atma, neslin devamı için gerekli nûtfenin hazırlanması hep bu güç ile olmaktadır.
3. Nefs-i Hayvânî: İnsanın his ve iradeli bir şekilde hareket etmesini sağlayan güçtür. Dış ve iç duyuların hepsi bu kuvvetin bir hizmetçisi konumundadır.
4. Nefs-i İnsânî: Nefs-i nâtika veya ruh olarak da kullanılan bu nefis türü insan bedeninin asıl sultanıdır. İnsandaki külli olan şeyleri kavrama ve akıl yürütme gücüdür. Ancak bu kuvvetini hayvânî nefis vasıtasıyla yapmaktadır. Bu sebepten aralarında bir ilişki vardır.

Nefs-i nâtika beden üzerindeki hâkimiyetini sağlayacağı esnada nefis-i hayvânî ile bağlantı kurmuş olmaktadır. Bu bağ, insan hayatta olduğu müddetçe devam edecektir. Ancak hakikatte latîf ve hafif olan insânî ruhtur. Hayvânî nefis ölümle son bulur fakat insânî nefis bizzat bedene tâbi bir hal olmadığı için ölümle fena bulmaz.¹²⁰

Bu türlü sınıflandırmaya benzer başka bir sınıflandırma daha yapılmıştır ki nefis yerine ruh kelimesi kullanılmıştır ve rûh-ı nebâtî, rûh-ı hayvânî, rûh-ı insânî ve rûh-ı izâfî olarak isimlendirilmiştir.¹²¹

¹¹⁷ Mehmet Ali Aynî, (Nefs) “Kelimesinin Manaları”, **Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası Tarihi, İçtimai, Dini, Felsefi**, Yıl:4 Sayı:14, Şubat-1930, s. 46-52. Hayrani Altıntaş, **Tasavvuf Tarihi**, İstanbul: Akçağ Yay., t.y., ss. 53-57.

¹¹⁸ Ebû Dâvûd, Edeb, 101.

¹¹⁹ Çelik, **Tasavvufi Düşüncede Nefis Kavramı**, s. 43.

¹²⁰ Aynî, **Tasavvuf Tarihi**, s. 266-268. Uludağ, **Tasavvuf Terimleri...**, s. 275. Türer, **Ana Hatlarıyla...**, s. 131.

¹²¹ Şengül, a.g.t., s. 18.

Yine nefis kavramı Mustafa Kemâleddin Bekrî (v.1162/1749) tarafından nefis-i cemâdî, nefis-i nebâtî, nefis-i hayvânî, nefis-i insânî, nefis-i nâtika, nefis-i kudsî ve nefis-i küllî olarak yedi çeşit olduğu söylenmiştir.¹²²

Nefis kavramının ve nefis mertebelerinin tarihi gelişim içerisinde geçirdiği evrelere ve mutasavvıfların bu husustaki sözlerine de yer vermek istiyoruz.

Nefis meselesine dâir önemli fikirler ortaya koyan Hâris el-Muhâsibî (v.243/857) dönemin genel eğilimine uyarak nefsin, kişinin hakikat yolculuğunun önündeki engel oluşundan bahsetmişse de nefis mertebelerine yer vermemiştir.¹²³

Nefsi, Kur’ân âyetlerine dayanarak belirli mertebelere ayıran ilk sûfinin ise Cüneyd-i Bağdâdî (v.297/909) olduğu söylenmiştir. O’na göre nefis; nefis-i emmâre, nefis-i âkile, nefis-i hâssa, nefis-i şâkire ve nefis-i mutmainne olmak üzere beş kısımdır.¹²⁴

İlk dönem sufilerinden olan Hakîm Tirmîzî (v.320/932)’nin benimsediği tasnif ise kalbin kısımlarını nefis mertebeleriyle ilişkilendirmek suretiyle olmuştur. Bu minvalde o sadr, kalp, fuâd ve lübb’ün karşılığında Nefis-i emmâre, nefis-i mülhime, nefis-i levvâme, nefis-i mutmainne şeklinde dördü bir tasnif belirlemiştir.¹²⁵

Nefis konusunda müstakil bir eser kaleme alan ilk müellifin Ebû Abdurrahman Sülemî (v.412/1021) olduğunu söyleyebiliriz. Bu eserin ismi “*Kitâbu Uyûbi’n-Nefs ve Mudâvâtuhâ*”dır. Sülemî, bu eserinde nefsin üç makamından bahsetmektedir. Bunlar; nefis-i emmâre, nefis-i levvâme, nefis-i mutmainnedir.¹²⁶

Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî (v.378/988)’nin *el-Lûm’a*’sı, Ebû Bekir Muhammed b. İshak Kelâbâzî (v.385/995)’nin *et-Taarruf*’u, Ebû Tâlib el-Mekkî (v.386/996)’nin *Kûtu’l-Kulûb*’u gibi tasavvuf klasiklerine bakıldığında “etvâr-ı seb’a” kavramından bahsedilemez.¹²⁷ Ancak nefsten ve nefis-i emmârenin sıfatlarından bahsedilip sıfatlar ayrıntılı şekilde işlenmiştir.¹²⁸

Kuşeyrî (v.465/1072) ise *Risâle*’sinde nefis kavramını, kötülüğü emredici nefis-i emmâre anlamında kullanmakta, fakat nefsin mertebelerinden bahsetmemektedir. Hucvirî (v.465/1072) de nefis kavramını İmam Kuşeyrî gibi kullanmış ve nefis-i emmâre

¹²² Ramazan Muslu, **Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri**, İstanbul: Erkam Yay., 2005, s. 148.

¹²³ Zafer Erginli, **Haris Muhasibi ve Nefis Kavramı**, Rize: Karadeniz Basın Yayın Dağıtım, 2008, s. 208.

¹²⁴ Süleyman Ateş, **Sülemi ve Tasavvufî Tefsiri**, İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1969, s. 148.

¹²⁵ Hakîm Tirmîzî, **Kalbin Anlamı** (çev. Ekrem demirli), İstanbul: Hayy Kitap, 2017, s. 84-85.

¹²⁶ Ateş, a.g.e., s. 147.

¹²⁷ Muslu, a.g.e., s. 152; Küçükçitiray, a.g.t., s. 10.

¹²⁸ Hatice Meryem Toksöz, **Kûtu’l-Kulûb’da Nefis ve Tekâmülü**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 30-40.

manasında ele almıştır. Her iki müellifin de eserlerine bakıldığında nefis kavramından çokça bahsedildiğini ancak nefsin mertebelerinden bahsetmediklerini görmekteyiz.¹²⁹

Daha sonraki dönemlerde yazılan eserlere bakıldığında ise nefis mertebeleri ile alakalı daha net bilgiler bulabiliriz. Mesela İmam Gazâlî (v.505/1111) *İhyâ u Ulûmi'd-Dîn* adlı eserinde nefis mertebelerini; emmâre, levvâme ve mutmainne şeklinde sıralamıştır.¹³⁰ Necmeddîn-i Kübrâ (v.618/1221)'ya göre de aynı şekilde nefsin üç mertebesi bulunmakta ve bunları nefis-i emmâre, nefis-i levvâme ve nefis-i mutmainne şeklinde sıralamaktadır.¹³¹ Yine *Avârif* müellifi Şehâbeddin Sühreverdi (v.632/1234)'ye göre de nefsin; emmâre, levvâme ve mutmainne olmak üzere üç hali vardır.¹³² Azîzüddîn Neseffî (v.700/1300) de *İnsân-ı Kâmil* isimli eserinde nefsin yine bu üç mertebesinden bahsetmiştir.¹³³ Bu döneme son örnek olarak Eşrefoğlu Rûmî (v.874/1468)'yi verebiliriz. Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs* adlı eserinde nefsin; emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne şeklinde dört mertebesinden bahsetmektedir.¹³⁴

Daha geç dönemlere bakıldığında ise özellikle 15. yüzyıl'dan sonra yedili nefis mertebesinin sistemli bir şekilde oturduğunu görmekteyiz. Sadece yedili sistem oturmamış ayrıca nefsin halleri, sıfatları, renkleri, ismi, mahalli, şühûdu, âlemi ve rüyaları gibi konularda da detaylı bilgiler verilmiştir.

Son döneme örnek olarak da Halvetî şeyhi Mustafa Kemâleddin Bekrî (v.1162/1749)'nin nefsin yedi mertebe olduğunu belirttiğini görmekteyiz.¹³⁵ Yine Erzurumlu İbrahim Hakkı (v.1185/1771)'ya bakıldığında da netleşmiş bir şekilde nefsin yedi mertebesinden söz edilmektedir.¹³⁶

Bazı sûfiler zikredilen her bir nefis mertebesinin diğer mertebelerden farklı bir öze sahip olduğunu düşünmektedir. Fakat genel kabul gören görüş bu nefis

¹²⁹ Hucvirî, a.g.e., s. 309-325. Kuşeyrî, a.g.e., s. 290-299.

¹³⁰ Gazâlî, *İhyâ u Ulûmi'd-Dîn*, (çev. Ahmed Serdaroğlu), İstanbul: Bedir yay., 1974, C. 3, s. 11. Murat İsmailoğlu, *İmam-ı Gazali'de Nefsin Mertebeleri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2016, s. 181-186.

¹³¹ Necmüddin Kübra, *Tasavvufî Hayat*, (çev. Mustafa Kara), İstanbul: Dergah Yay., 2013, s. 118.

¹³² Ebû Hafs Ömer Şihâbüddîn es-Sühreverdi, *Avârifü'l-Maarif(Tasavvufun Esasları)*, (Haz. Hasan Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz), İstanbul: Erkam Yay., 1989, s. 566. Adem Çatak, *Şihâbeddin Sühreverdi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara: Afşar Matbaa, , 2012, s. 162.

¹³³ Azîzüddîn Neseffî, *İnsân-ı Kâmil*, (çev. Mehmet Kanar), İstanbul: Dergah Yay., 1990, s. 179.

¹³⁴ Eşrefoğlu Rûmî, *Müzekki'n-Nüfûs*, (haz. Abdullah Uçman), İstanbul: İnsan Yay., 2013, s. 279-280.

¹³⁵ Muslu, a.g.e., s. 151.

¹³⁶ Öncel Demirbaş, "Kösec Ahmed Trabzonî'ye Göre Nefs ve Nefsin Kategorileri", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18:1, 2013 s. 160. Ali Haydar Bostancı, *Tasavvuf'ta Etvâr-ı Seb'a ve Sofyalı Bâli Efendi'nin "Etvâr-ı Seb'a"sı*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 23. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Nefsin Mertebeleri Hakkındaki Görüşleri İçin Bk: Bekir Belada, *Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinde Nefs Ve Merhaleleri*, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2015, s. 92-145.

mertebelerinin aynı özün mertebelere göre değişen isimleri olduğudur. Yani öz olarak aralarında bir fark olmadığıdır.

Zikredilen nefsin yedi mertebesinin her biri Kur'ân-ı Kerîm'den mülhem olarak isimlendirilmiştir. Fakat şunu ifade etmek gerekir ki Kur'ân'da bu şekilde bir sıralama veya tasnif yoktur. Özellikle Halvetî tarikatına mensup sûfiler, seyr u sülûk yöntemleri için bu şekilde bir tasnife gitmişlerdir.

Bu örnekler ışığında baktığımızda son dönem mutasavvıfları nefsi, ruha olan uzaklığına göre yedi dereceye ayırmak ve buna etvâr-ı seb'a ismini vermekte hemfikir olmuşlardır. Bu yedi makam: Nefs-i emmâre, nefs-i levvâme, nefs-i mülhime, nefs-i mutmainne, nefs-i râziyye, nefs-i marziyye ve nefs-i kâmile'dir. Kur'an-ı Kerîm'de de nefsin mertebelerini şu şekilde ele almışlardır:

1. İlk mertebe olan nefs-i emmâre'ye “Şüphesiz nefis devamlı kötülüğü emreder.”¹³⁷ âyeti ile işaret edilmiştir.
2. İkinci mertebe olan nefs-i levvâme'ye “Kendini kınayan nefse yemin ederim ki.”¹³⁸ âyeti ile işaret edilmiştir.
3. Üçüncü mertebe olan nefs-i mülhime'ye “Nefse ve onu düzenleyene and olsun ki, nefsinı temizleyen kurtulmuş, onu kirleten ise ziyana uğramıştır.”¹³⁹ âyeti ile işaret edilmiştir.
4. Dördüncü mertebe olan nefs-i mutmainne'ye “Ey mutmain olmuş, Allah ile huzur ve sükûna ulaşmış nefis.”¹⁴⁰ âyetiyle işaret edilmiştir.
5. Beşinci mertebe olan nefs-i râziyye'ye “Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön, gir salih kullarımın arasına, gir cennetime.”¹⁴¹ âyetiyle işaret edilmiştir.
6. Altıncı mertebe olan nefs-i marziyye'ye “Sen O'ndan razı, O da senden razı olarak Rabbine dön, gir salih kullarımın arasına, gir cennetime.”¹⁴² âyetiyle işaret edilmiştir.
7. Yedinci ve son mertebe olan nefs-i kâmile'ye ise “Kim nefsinı arındırırsa gerçekten o kurtuluşa ermiştir.”¹⁴³ âyetiyle işaret edilmiştir.¹⁴⁴

¹³⁷ Yûsuf, 12/52.

¹³⁸ Kıyâmet, 75/1-2.

¹³⁹ Şems, 91/7-10.

¹⁴⁰ Fecr, 89/27.

¹⁴¹ Fecr, 89/27.

¹⁴² Fecr, 89/27.

¹⁴³ Şems, 91/9.

Nefis mertebelerinin özellikleri ile alakalı ayrıntılı bilgi, çalışmanın ileriki bölümlerinde açıklanacağından burada bilgi verilmeyecektir.

2.5. Etvâr-ı Seb‘a Konusunda Yazılmış Risâleler

Tasavvuf tarihine bakıldığında tasavvuf eğitimi ele alan eserleri üç kısımda değerlendirebiliriz.

İlki tasavvuf eğitiminin fikrî arka planını oluşturan, ağırlıklı olarak tasavvufî düşüncenin ana fikir ve kavramlarına dair yazılmış ve tasavvufun kaynak eserleri denilen klasik dönem tasavvufî eserlerdir.

İkinci kısım eserler ise tasavvuf eğitimi insân-ı kâmil düşüncesi etrafında ele alan eserlerdir.¹⁴⁵

Üçüncü kısımda ifade edilebilecek eserler ise araştırmamızın da konusu olan seyr u sülûk ve etvâr-ı seb‘a ile alakalı kaleme alınan eserlerdir. Etvâr-ı seb‘a risalelerinin işlediği temel konu, insanın hangi merhalelerden geçerek ve nasıl bir metot takip ederek kemâle ereceğidir.

Etvâr-ı seb‘a risaleleri tasavvuf eğitiminin nazarî boyutundan çok pratik yönlerini ve sâlikin bu yolda karşılaşacağı zorluklar karşısında kendisine yardımcı olabilecek bilgilerin yer aldığı eserlerdir. Etvâr-ı seb‘a anlayışında önemli bir yer tutan rüya tabiri meselesi ve tasavvufî eğitim sırasında kişinin zikretmesi gereken ve “esmâ-i seb‘a” denilen ilâhî isimlerin tafsilatlı bir şekilde işlendiği de yine bu risalelerde görülmektedir.

Etvâr-ı seb‘a ile ilgili bilgilerini vereceğimiz risalelerin bir kısmı bizzat bu konuyu işleyen risaleler, bir kısmı müelliflerin başka eserlerinin bir bölümünde, bir kısmı da divanların içinde bir bölüm olarak geçmektedir. Eserin hacmi de buna göre değişmektedir. Bir iki varaklık kısımlar olabildiği gibi otuz kırk varaklık eserler de bulunmaktadır.

Aynı şekilde eserlerin dili genellikle Osmanlı Türkçesi olmakla birlikte bazıları da Arapça kaleme alınmıştır. Yine bu eserlerin az bir kısmında da eserler Arapça başlamış ve Osmanlı Türkçesiyle devam ederek veya tam tersi olmak suretiyle ikili bir dil kullanılmıştır.

¹⁴⁴ Abdülkadir Etöz, “Nefis Terbiyesi İle İlgili Bazı Âyetler”, **İslam’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu (Tebliğ ve Müzakereler) I**, İSAV s. 103-104. Safer el-Cerrâhî, a.g.e., s. 291-296. Altıntaş, a.g.e., s. 67-68.

¹⁴⁵ Usta, a.g.t., s. 52.

Tasavvuf literatüründe bu kadar eser olması, etvâr-ı seb‘a konusunun ne kadar önemli olduğunun kanıtıdır. Eserlerin içeriğine bakıldığında da zengin bir muhtevaya sahip olduğu görülmektedir. Sadece tavırlar değil bunun yanında isimlerin halleri, tavırların işaretleri, remizleri, halleri gibi birçok yönüyle ele alınmıştır.¹⁴⁶

Biz bu bölümde ulaşabildiğimiz kadarıyla etvâr-ı seb‘a risalelerinin isim, müellif ve kütüphane kayıtları hakkında bilgi vereceğiz:

1. Şemseddin Muhammed b. Hamza, Akşemseddin (v.863/1459): Ahvâlü’s-Sülûk¹⁴⁷
2. Seyyid Cemâleddin Yahya eş-Şirvânî (v.868/1464): eser kütüphanelerde farklı adlarla kaydedilmiştir. Etvârü’l-kulûb¹⁴⁸, Etvâr-ı Kalb¹⁴⁹, Risâle-i Etvâr-ı Kulûb¹⁵⁰, Etvâr-ı Dil Ma‘rifet-i O¹⁵¹, Terceme-i Beyân-ı Usûl-i Atvâr-ı Seb‘a¹⁵²
3. Pir Muhammed Bahâeddin Erzincânî (v.879/1474): Makâmâtü’l-Ârifin ve Meârifü’s-Sâlikîn¹⁵³
4. Kayserili Seyyid İbrahim Efendi (v.882/1478): Etvâr-ı Seb‘a¹⁵⁴
5. Halîl-i Maraşî (v.890/1485): Etvâr-ı Seb‘a¹⁵⁵
6. Ömer Habib Karamânî el-Halvetî (v.902/1496): Etvâr-ı Seb‘a¹⁵⁶
7. Cemâleddin Muhammed b. Mahmud el-Aksarayî Çelebi Halife (v.903/1497): Atvâr-ı Seb‘a¹⁵⁷, Etvârü’s-Seb‘a¹⁵⁸
8. Ahmed Şemseddin Marmaravî, Yiğitbaşı (v.910/1504): eserin kütüphanelerde daha çok geçen adı Etvârü’s-Seb‘a’dır.¹⁵⁹ Eser bazı kütüphane kayıtlarında Etvârname-i Seb‘a adıyla kaydedilmiştir.¹⁶⁰

¹⁴⁶ Küçüktiryaki, a.g.t., s. 36.

¹⁴⁷ Süleymaniye Ktp., **Tahir Ağa Tekkesi**, Yazma No: 334, vr. 84a/85a.

¹⁴⁸ Nûr-ı Osmâniye Ktp., Yazma No: 4904/8, vr. 28-32.

¹⁴⁹ Manisa İl Halk Ktp. Yazma No: 2906/8, vr. 158b-176b.

¹⁵⁰ Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., Yazma No: 2101/8, vr. 96b-107b.

¹⁵¹ Millet Ktp., Ali Emiri, Yazma No: 34 Ae Farsça 1044/4, vr. 50-56.

¹⁵² Yapı Kredi Sermet Çiftler Araştırma Ktp., **Türkçe Yazmalar**, Yazma No: 792/2, vr. 33b-38b.

¹⁵³ Manisa İl Halk Ktp., Yazma No: 1308/1, vr. 1b-23b. Eser yayımlanmıştır. Bkz: Necdet Okumuş, **Pir Muhammed Erzincânî-Makâmâtü’l-Ârifin ve Me‘ârifü’s-Sâlikîn**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1992.

¹⁵⁴ Süleymaniye Ktp., **Tahir Ağa**, Yazma No: 334, vr. 3.

¹⁵⁵ Millet Ktp., Ali Emiri, Yazma No: 34 Ae Şerhiye 789/1, vr. 1-3.; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, Yazma No: 1121/1, vr. 10a-13a. Eser yayımlanmıştır. Bkz: Lütfi Alıcı, **Halîl-i Maraşî Divançe ve Etvâr-ı Seb‘a: Tenkitli Metin-Tıpkıbasım**, Kahramanmaraş: Ukde Kitaplığı yay., 2010.

¹⁵⁶ Süleymaniye Ktp., **Esad Efendi**, Yazma No: 132, vr. 51.

¹⁵⁷ Süleymaniye Ktp., **Hacı Mahmut Efendi**, Yazma No: 2835/2, vr. 6b-10b.

¹⁵⁸ İBB Atatürk Kitaplığı, **Osman Ergin Yazmaları**, Yazma No: 526/2, vr. 10a-20a.

¹⁵⁹ İBB Atatürk Kitaplığı, **Osman Ergin Yazmaları**, Yazma No: 153/6, vr. 58b-71b. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, Yazma No: 2688, vr. 59-68. Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, Yazma No: 4326/5, vr. 34-40.

9. Cemâleddin İshak Karamânî (v.933/1527): Risâle-i Etvârî's-Sülûk¹⁶¹, Risâle fî Atvâr-ı Seb'a¹⁶²
10. Yusuf b. Ali, Sünbül Sinan (v.936/1529): Risâle-i Beyân-ı Etvâr-ı Seb'a¹⁶³
11. İbrahim Gülşenî (v.940/1534): Etvâr-ı Seb'a¹⁶⁴
12. Muhammed Çelebi Sultan (v.958/1550): Etvâr-ı Seb'a¹⁶⁵
13. Bâlî Efendi, Sofyalı (v.960/1553): Etvâr-ı Seb'a¹⁶⁶.
14. İlyas b. İsa Saruhani (v.967/1559): Risâle-i Etvâr-ı Seb'a¹⁶⁷
15. Yakup Efendi Halvetî (v.979/1571): Atvâr-ı Seb'a¹⁶⁸
16. Kurt Mehmed Efendi (v.996/1588): Etvâr-ı Seb'a¹⁶⁹
17. Nizamoğlu Seyyid Kâsım Seyfullah (v.1010/1601): Etvâr-ı Seb'a fî Tarîki's-Sûfiyye¹⁷⁰.
18. Şah Veli Ayıntabî (v.1013/1604): Etvâr-ı Seb'a¹⁷¹
19. Şeyhu'l-Kurrâ Muhammed b. Halife (v.1020/1611): Etvâr-ı Seb'ati'l-Ledünniyye¹⁷²
20. Lâmekânî Hüseyin (v.1035/1625): Atvâr-ı Seb'a¹⁷³
21. Aziz Mahmud Hüdâyî (v.1038/1628): Risâle-i Etvâr-ı Seb'a¹⁷⁴

¹⁶⁰ Millet Ktp., Ali Emiri, Yazma No: 34 Ae Şerhiye 1359/2, vr. 29a-59a. Eser yayınlanmıştır, bkz. Ahmet Ögke, **Ahmed Şemseddin-i Marmaravî –Yiğitbaşı Veli- Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İstanbul: İnsan Yay., 2001, s. 550-570.

¹⁶¹ Manisa İl Halk Ktp., Yazma No: 45 Hk 2963/6, vr. 173b-180b. Burdur İl Halk Ktp., yazma No: 15 Hk 197/6 vr. 48a-52b; İzmir Milli Ktp., yazma No: 2016/1. Ankara Milli Ktp., yazma No: 06 mil yz A 6094, vr. 17. Ankara Milli Ktp., Yazma No: 06 mil yz A 2196/2, vr. 7b-17b. Eser Mehmet Sait Toprak tarafından yayımlanmıştır, bkz. Mehmet Sait Toprak, **Osmanlıların İlk Tasavvuf Eseri Risâle fî Etvârî's-Sülûk (Seyr ü Sülûk Makamları) Manevi Tekâmülün Mertebeleri Cemâli el-Karamanî (tahkik-tedkik-neşr)**, İstanbul: Okuyan Us yay., 2013.

¹⁶² Süleymaniye ktp. Şehit Ali Paşa No. 1194, vr. 22-28.

¹⁶³ Ankara Milli Ktp., Yazma No: 06 mil yz. A 8942/2, vr. 11a-19a. Millet Ktp., Ali Emiri, Yazma No: 34 Ae Arabi 4332/15, vr. 99-115. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, Yazma No: 2835, vr. 6-11. Eser üzerine bir makale hazırlanmıştır. Bkz. "Sünbül Sinan ve Atvâr-ı Seb'a Risalesi Bağlamında Nefis Mertebeleri" isimli bir makale hazırlanmıştır. Bkz: Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl:7, Cilt:7, Sayı:13, ss. 119-138.

¹⁶⁴ Ankara Milli Ktp., yazma No: 06 mil yz A 2482/6, vr. 88b-99b. Eserini henüz Gülşenî mahlasını kullanmadığı dönemde ilâhî mahlasıyla yazmıştır.

¹⁶⁵ Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu Yazma No: 438

¹⁶⁶ Süleymaniye ktp., Ali Nihat Tarlan, Yazma No: 163, vr. 14; İBB Atatürk Ktp., **Osman Ergin Yazmaları**, Yazma No: 1913/1, vr. 1-7. Konya Bölge Yazma Eserler Ktp, Yazma No: 42 kon 1343, vr. 18. Eser yayımlanmıştır. Bkz: **Sofyalı Bâlî Efendi, 7 Makam 7 Nefs Allah Yolunda Mertebeler ve Nefsin Halleri**, (haz. Muhammed Bedirhan), İstanbul: Hayyikitap yay., 2010.

¹⁶⁷ Süleymaniye Ktp. Halet Efendi, Yazma No: 820, vr. 19-25.

¹⁶⁸ Ankara Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, Arşiv No: 2482/1, vr. 1b-6b.

¹⁶⁹ İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, Yazma No: 136/2, vr. 54b-66a.

¹⁷⁰ İBB Atatürk kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, Yazma No: 65/2, vr. 13b-30a. Süleymaniye Ktp. Tahir Ağa Tekke, Yazma No: 502, vr. 23-34.

¹⁷¹ Süleymaniye Ktp., Halet Efendi, Yazma No: 827/ 7, vr. 56b- 68a.

¹⁷² Süleymaniye Ktp. Hekimoğlu, nr. 438/1, vr. 1b-40a.

¹⁷³ İzmir Millî Ktp., Yazma No: 1123/ 3, vr. 13b- 17b.

¹⁷⁴ Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, No. 2419/1, vr. 1b-6a.

22. İbrahim Kırîmî (v.1042/1632): Etvâr Manzûmesi¹⁷⁵
23. Kuloğlu Mustafa (v.1045/1635): Manzum Etvâr-ı Seb‘a¹⁷⁶
24. Ömer Fuâdî (v.1046/1636): Beyân-ı Etvâr-ı Seb ‘a¹⁷⁷
25. Ümmî Sinan (v.1067/1657): Sülûk-ı Etvâr-ı Seb‘a¹⁷⁸
26. Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi (v.1075/1664): Etvâr-ı Seb‘a¹⁷⁹
27. Niyazî-i Mısırî (v.1105/1694): Risâle-i Etvâr-ı Seb‘a¹⁸⁰
28. La‘lî Mehmed Fenâyî (v.1112/1700): Risâle-i Etvâr-ı Seb‘a¹⁸¹
29. Hasan Ünsî Efendi (v.1136/1723): Etvâr-ı Seb‘a¹⁸²
30. Mehmed Emin Tokadî (v.1158/1745): Risâletü’l-Etvâr¹⁸³
31. Ahmed Müsellem Efendi (v.1168/1754): Şerh-i Şumu‘ Lâmi‘ fî Beyân-ı Etvâr-ı Sâbi‘¹⁸⁴
32. Erzurumlu İbrahim Hakkı (v.1194/1780): Etvâr-ı Seb‘a¹⁸⁵
33. Abdullah Salâhî Uşşâkî (v. 1197/1782): Etvâr-ı Seb‘a¹⁸⁶, Mir‘ât-ı Esmâ¹⁸⁷
34. Mehmed Şakir Halvetî (v.1269/1852): Etvâr-ı Seb‘a¹⁸⁸
35. Muhammed Tevfik Efendi (v.1280/1864): Etvâr-ı Sûfiyye¹⁸⁹
36. Hâfız Mehmed Hulûsi Efendi (v.1334/1918): Mîzânu’n-Nüfûs¹⁹⁰

¹⁷⁵ Süleymaniye Ktp., Tırnovalı, Yazma No: 334, vr. 85- 87.

¹⁷⁶ Manisa İl Halk Ktp. Arşiv No: 45 Hk 66 vr. 251b-308a. Süleymaniye Ktp., Yazma No: 1003/22 vr. 350-392. Eser neşredilmiştir, bkz. Necdet Şengün, **Kuloğlu Şeyh İlyas Etvâr-ı Seb‘a (Nefsin Yedi Mertebesi)**, Ankara: İlahiyat Yay., 2013.

¹⁷⁷ İBB Atatürk Ktp., Nadir Eserler Ktp., Belediye Yazmaları, No: 981/05.

¹⁷⁸ Ankara Milli Ktp., Adnan Ötüken İl Halk Ktp., Yazma No: 06 Hk 4529/ 9, vr. 108a-111b.

¹⁷⁹ İBB Atatürk Ktp., **Osman Ergin Yazmaları**, Arşiv No: 1494/2.

¹⁸⁰ Milli Ktp. Yazmalar, Yazma No: 1053/2, vr. 9b-18b. Eser yayımlanmıştır, bkz.: Muharrem Çakmak, Niyâzî-i Mısırî ve “Risâle-i Etvâr-ı Seb‘a” Adlı Eseri, İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Bahar 2015/6(1) ss. 99-128.

¹⁸¹ Ankara Milli Ktp., Yazma No: 06 Hk 3470/3, vr. 48b-53b; İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları, yazma no: 1494/2, vr. 12-18; Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, Yazma No: 2749, vr. 33-38. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, Yazma No: 1469, vr. 9; Eser neşredilmiştir, bkz: Selami Şimşek, “Kastamonulu Bir Gülşenî ve Şa‘bânî La‘lî Muhammed Fenâyî’nin *Terceme-i Atvâr-ı Seb‘a* Risâlesi”, **I. Uluslararası Şeyh Şa‘bânî Velî Sempozyumu**, 4-6 Mayıs 2012, Cilt: 2, s. 239-252.

¹⁸² İBB Atatürk Kitaplığı, **Osman Ergin Yazmaları**, nr. 1508/2, vr. 7b-11a.

¹⁸³ Çorum Hasan Paşa İl Halk Ktp., Yazma No: 19 Hk 772/5, vr. 46b-66b.

¹⁸⁴ İBB Atatürk Kitaplığı, **Osman Ergin Türkçe Yazmaları**, Yazma No: 979, vr. 43; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, Yazma No: 3673, vr. 1-83.

¹⁸⁵ Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, Yazma No: 1438, vr. 159-186.

¹⁸⁶ Süleymaniye Ktp., Tahir Ağa Tekkesi, Yazma No: 503, vr. 10-13.

¹⁸⁷ İstanbul Üni. Merkez Ktp. Tür. No. 932, vr. 1b-14a. Süleymaniye Ktp. **Hacı Mahmud Efendi**, No. 2668, vr. 32-42. Süleymaniye Ktp. **İbrahim Efendi**, No. 210, vr. 1-5. Süleymaniye Ktp. **Tahir Ağa**, No. 334, vr. 94-97. Süleymaniye Ktp. **Uşşâkî Tekkesi**, No. 99, vr. 31a-37b. Süleymaniye Ktp. **Uşşâkî Tekkesi**, No. 300, vr. 120b-129a.

¹⁸⁸ İBB Atatürk Kitaplığı, **Osman Ergin Türkçe Yazmaları**, Yazma No: 59/6, vr. 88b-92b. Risâle. M. Cemal Öztürk, **Şeyh Nüreddin Cerrâhî ve Cerrâhiyye Tarikatı**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul. 1999. s.127-137

¹⁸⁹ Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır, bkz. Fatma Şengül, **Uşşâkilerde Etvâr-ı Seb‘a**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2009.

Kim oldukları ve vefat tarihleri tespit edilemeyenler;

37. Ali el-Hâc: Etvâr-ı Seb‘a ve Seyr ü Sülûk¹⁹¹
38. Abdülgaffâr b. Ramazan: Etvâr-ı Seb‘a Risâlesi¹⁹²
39. Halid: Etvâru’s-Seb‘a¹⁹³
40. Leyâlî Efendi: Etvâru’s-Seb‘a¹⁹⁴
41. İbrahim: Risâle-i Etvâr-ı Seb‘a¹⁹⁵

Müellifleri belli olmayan eserleri kütüphane kayıtlarına göre sıralayarak sunuyoruz:

SÜLEYMANİYE KÜTÜPHANESİ

42. Etvâru’s-Seb‘a: Şehid Ali Paşa, yazma no: 1194, vr. 21-27.
43. Atvâr-ı Seb‘a Risâlesi, H. Hayri- Abdullah Efendi, yazma no: 62.
44. Atvâr ve Makâmât-ı Sâlikîn, İbrahim Efendi, Yazma no: 871/9.
45. el-Esmâü’s-Seb‘a fi’l-Etvârî’s-Seb‘a Şerhi, Hacı Mahmud Efendi, yazma no: 2516, vr. 36-43.
46. Etvâr-ı Seb‘a: Hacı Mahmud Efendi, yazma no: 2475, vr. 28-33.
47. Etvâr-ı Seb‘a, Mihrişah Sultan, yazma no: 185, vr. 1-12.
48. Etvâr-ı Seb‘a, Çelebi Abdullah, yazma no: 172, vr. 60-88.
49. Etvâr-ı Seb‘a, Düğümlü Baba, yazma no: 241, vr. 1-48.
50. Etvâr-ı Seb‘a, İbrahim Efendi, yazma no: 461, vr. 1-26.
51. Etvâr-ı Seb‘a, Fatih, yazma no: 5335, vr. 108-146.
52. Etvâr-ı Seb‘a, Kılıç Ali Paşa, yazma no: 587, vr. 38-44.

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ ATATÜRK KİTAPLIĞI OSMAN ERGİN TÜRKÇE YAZMALARI

53. Etvâr-ı Seb‘a, yazma no: 1244/1, vr. 1-10.
54. Etvâr-ı Seb‘a, yazma no: 61/4, vr. 54a-63a.

¹⁹⁰ Eser yayımlanmıştır, bkz. **Hâfız Hulûsi Efendi, Rüyaların Işığında Nefis Mertebeleri (Mizânü’n-Nüfûs)**, haz. Abdurrahman Acer, İstanbul, Sebîl Yayınevi, 2006.

¹⁹¹ Beyazıt Devlet Ktp., **Veliyyüddin Efendi**, Yazma No: 3423, vr. 10.

¹⁹² Süleymaniye Ktp., **Lala İsmail**, Yazma No: 746, vr. 170-174; Süleymaniye Ktp., **Hacı Mahmud Efendi**, no: 2472/2, vr. 28a-33a.

¹⁹³ İBB Atatürk Kitaplığı, **Osman Ergin Türkçe Yazmaları**, Yazma No: 276/1, vr. 4.

¹⁹⁴ İBB Atatürk Kitaplığı, **Osman Ergin Türkçe Yazmaları**, Yazma No: 188, vr. 4-14.

¹⁹⁵ Süleymaniye Ktp., **Uşşaki Tekkesi**, No: 36/7 vr. 37b-41b. İBB Atatürk Kitaplığı, **Osman Ergin Yazmaları**, No: 1394/1, vr. 1b-22b.

- 55. Etvâru's-Seb'a, yazma no: 1188/2, vr. 27-59.
- 56. Etvâru's-Seb'a, yazma no: 1604/2, vr. 6b-11a.
- 57. Risâle fî Beyân-i Etvâri's-Sülûk ve Bazı Makâmât, yazma no: 349/1, vr. 1-18.
- 58. Etvâr-ı Seb'a, yazma no: 1785/2, vr. 7a-13b.
- 59. Risâle fî Beyân-ı Etvâr-ı Sülûk, yazma no: 150/2, vr. 6-12.

KONYA YAZMA ESERLER KÜTÜPHANESİ

- 60. Etvâr-ı Seb'a ve Menkâbe, Yazma no: 42 Kon 3458/9, vr. 121b-126a.

ANKARA MİLLÎ KÜTÜPHANESİ

- 61. Risâle fî Etvâr-ı Seb'a, yazma no: 06 Mil Yz A 2399/8, vr. 117b-124b.
- 62. Risâletü's-Sülûk fî Etvâri'l-Küllîyye, yazma no: 06 Mil Yz A 2399/3, vr. 50b-56a.
- 63. Etvâru's-Sâlik fî Esrâri's-Sûfiyyîn, yazma no: 06 Mil Yz A 1200/1, vr. 1b-25a.

YAPI KREDİ SERMET ÇİFTER ARAŞTIRMA KÜTÜPHANESİ

- 64. Tercüme-i Beyân-ı Usûl-i Atvâr-ı Seb'a, Türkçe yazmalar, yazma no: 70, vr. 33-38.

BEYAZIT DEVLET KÜTÜPHANESİ

- 65. Etvâr-ı Seb'a Risâlesi, Veliyyüddin Efendi, yazma no: 3607, vr. 11.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ KÜTÜPHANESİ

- 66. Etvâr-ı Seb'a, Genel, yazma no: 15966, vr. 17

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. HARÎRÎZÂDE KEMÂLEDDİN EFENDİ’NİN FECRU’L-ESMÂ ve SUBHU’L-MÜSEMMÂ ADLI ESERİ ve TAHLİLİ

3.1. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ Adlı Eseri

3.1.1. İsmi ve Müellife Nispeti

Eserin müellife ait olduğunu tesbit ettiğimiz Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümünde yer alan nüshanın (1^b) varağına müellif tarafından “Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ” başlığı konulmuştur. “A” ve “E” nüshalarında esere müstensihler tarafından yine “Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ” başlığı atılmıştır.

Harîrîzâde Muhammed Kemâleddîn Efendi de eserin ismini şu şekilde beyan etmektedir: “Bir gün Kelâm-ı Kadîm ve Furkân-ı Hakîm ile tefe’ül ettim “İşte onlar gerçek müminlerdir, onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır.” âyet-i kerîmesi vâki olmakla mahza-i izn-i Haktır deyu şerh olunup tekâmîli muvaffak ve “*fecru’l-esmâ ve subhu’l-müsemmâ*” deyu tesmiyesi muhakkak oldu”¹⁹⁶

Eserin Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’ye aidiyeti hususunda ise şüphe yoktur. İncelediğimiz üç nüshada da eser Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’ye nispet edilmektedir. Nitekim bu husus eserde: “Bu fakîr-i pür taksîr Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin ibnû’s-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Abdurrahman ‘afâ ‘anhuma’l-melikü’r-rabbü’r-rahmân eder ki müddet-i medîde ve zamân-ı ‘adîdeden berü hâtır-ı ‘âcizânemde hutûr ve dil-i nâcizânemde murûr eder idi ki livâ-i hidâyesi nüşûr fî’l-beriyeye tarîka-i ‘aliyye-i halvetiyye-i şa‘bâniyye-i bekriyye meşâyihinin sâlik-i mesâliki kabul ve nâhic-i menâhici vüsûl olan bendegânını terbiye ve seyr u sülûk ilâ meliki’l-mülûk eyledikleri usûl-i esmâ-i seb‘alarını şerh idem”¹⁹⁷ şeklinde ifade bulmuştur.

¹⁹⁶ Harîrîzâde Kemâleddin, *Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ*, vr. 2a.

¹⁹⁷ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 2a.

3.1.2. Yazılış Nedeni ve Yazılış Tarihi

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi eserinde Halvetiyye tarîkatının Cemâliyye ana kolunun Şabaniye alt kolunun Bekriyye alt şubesinin seyr u sülûk usûlü olan etvâr-ı seb‘a ve bu usulde zikredilen esmâ-i seb‘a’yı şerh edip sâliklere yol göstermiştir. Bu hususu da eserinde şöyle ifade etmiştir:

“Bu fakîr-i pür taksîr Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin ibnü’s-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc Abdurrahman ‘afâ ‘anhuma’l melikü’r-rabbü’r-rahmân eder ki müddet-i medîde ve zamân-ı ‘adîdeden berü hâtır-ı ‘âcizânemde hutur ve dil-i nâcizânemde murûr eder idi ki livâ-i hidâyesi nüşûr fî’l-berîyye tarîka-i ‘aliyye-i halvetiyye-i şa‘bâniyye-i bekriyye meşâyihinin sâlik-i mesâliki kabul ve nâhic-i menâhici vüsûl olan bendegânını terbiye ve seyr u sülûk ilâ meliki’l-mülûk eyledikleri usûl-i esmâ-i seb‘alarını şerh idem pes. Bir gün Kelâm-ı Kadîm ve Furkân-ı Hakîm ile tefe’ül itdim “İşte onlar gerçek müminlerdir, onlar için Rableri katında nice dereceler, bağışlanma ve tükenmez bir rızık vardır” âyet-i kerîmesi vâki olmakla mahza-i izn-i haktır deyu şerh olunup tekmîli muvaffak ve fecru’l-esmâ ve subhu’l-müsemmâ deyu tesmiyesi muhakkak oldu ce‘alehullâhu Te‘âlâ hâlisân livechihi’l-kerîm ve sebeben ledeyhi lil-fevzi bi-cennâti’n-ne‘îm”¹⁹⁸

Eserin yazılış tarihi de müellifin bizzat belirttiği üzere hicri 1289 tarihidir. Bu husus eserde şöyle ifade edilmiştir: “Elhamdülillah bu risâle-i şerîfe ve makâle-i münîfe kalem-i fakîr şikeste-i zamîrden beş günde yirmi yedi saat zarfında hicretin bin ikiyüz seksen dokuzuncu senesi...”¹⁹⁹

3.1.3. Nüsha Özellikleri

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi’nin çalışmamıza konu olan *Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ* adlı eserinin tespit edebildiğimiz kadarıyla üç adet nüshası bulunmaktadır. Bunlardan birincisi çalışmamızda esas nüsha olarak kabul ettiğimiz ve “H” nüshası olarak adlandırdığımız müellif hattı olan nüshadır. Bu nüsha Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi kısmı “3159” numarada kayıtlı bulunmaktadır.

Risale müstakil bir defter halindedir ve 21 varaktır ve rik‘a hattı ile kaleme alınmıştır. Son varakta konu ile alakalı olmayan bir bölüm de vardır. Eserde genel olarak siyah mürekkep kullanılmış ancak âyet ve hadislerin bir kısmı kırmızı

¹⁹⁸ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 2a.

¹⁹⁹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 19a.

mürekkeple, bir kısmı da âyet ve hadis olduğunu belirtmek için üstü çizili şekilde yazılmıştır. Eserin ilk ve son varakları hariç her varakta 21 satır yer almaktadır. Varak sayfa esasına göre numaralanmıştır. Eserin bazı varaklarında hâmiş²⁰⁰ bulunmaktadır.

Tespit edebildiğimiz ikinci nüsha “A” olarak isimlendirdiğimiz nüshadır. Bu nüsha İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları “173” numarada kayıtlıdır. Şaban Er, bu nüshanın müellif hattı olduğunu söylese de²⁰¹ kanaatimize göre hata etmiştir. Zira hem müellifin diğer eserlerindeki yazım şekli ve nüshadaki notlar göz önüne alındığında müellif hattının Süleymaniye Kütüphanesi’nde kayıtlı bulunan nüsha olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bu nüsha 30 varaktır ve sayfalar arasında fark görülse de genel olarak bir sayfa 13 satırdan oluşmaktadır ve rik‘a hattı ile kaleme alınmıştır. Eser sayfa esasına göre numaralandırılmıştır. Defterin ilk sayfasındaki zahriyye kısmında eserin ismi ile beraber eser sahibinin nâciz talebesi Bursalı Mehmed Tâhir (v.1925) diye imza vardır ve bu ifade bize nüshanın müstensihinin Bursalı Mehmed Tâhir olduğu izlenimini vermiştir. Bu nüshada müstensihinin konunun daha iyi anlaşılması için yaptığı eklemeler dikkat çekmektedir. Âyet, hadis ve konu için önemli görülen kavramlar, başlıkları ve müstensihinin konunun anlaşılması amacıyla verdiği ek bilgiler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eserin istinsah kaydı bulunmamaktadır.

Üzerinde çalıştığımız üçüncü nüsha ise “E” nüshası olarak adlandırdığımız ve Edirne Selimiye Kütüphanesi, Yazma Eserler “719” numarada kayıtlı olan nüshadır. Bu nüsha 13 varaktır ve her sayfa 26 satırdan oluşmaktadır. Eser nesih hat ile ve siyah mürekkep ile yazılmış olup âyet ve hadisleri belirtmek için üzeri çizgi ile işaretlenmiştir. Ayrıca varak sayısına göre ve Latin yazısıyla numaralandırılmıştır. Bu nüshada yazım kurallarına çok dikkat edilmemiş ve sıklıkla kelime hataları ortaya çıkmıştır.

Nüshanın zahriyye kısmında eserin ve müellifin ismi ayrıca müellifin vefat tarihi belirtilmiştir. Bunun yanı sıra eserin kânun-i sâni 1326 tarihinde Sultan Selim Kütüphanesi’ne vakfedildiği bilgisi verilmiştir. Son olarak ise bu bilgileri veren kişi olan Hâfız Ali Kütüb Efendinin ismi ve imzası bulunmaktadır. Bu defterin müstensih ve yazım tarihi ise belli değildir.

²⁰⁰ Hâmiş; Risâlenin alt kısmında veya kenarına sonradan yazılmış sözler, açıklamalar.

²⁰¹ Er, Melâmîlik..., s. 547.

3.1.4. Tahkîkte Takip Edilen Metod

Çalışmamıza konu olan “Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemmâ” adlı eserin üç farklı nüshası olduğunu belirtmiştik. Bu nüshalar Süleymaniye Kütüphanesi’nde, İBB Atatürk Kitaplığı’nda ve Edirne Selimiye Kütüphanesi’nde kayıtlıdır.

Bu üç nüshadan müellif hattı olduğunu düşündüğümüz ve esas kabul ettiğimiz Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi bölümünde yer alan nüshayı “H”, diğer iki nüshadan İBB Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmalarında bulunan nüshayı “A”, Edirne Selimiye Kütüphanesi’nde bulunan nüshayı da “E” rumuzları ile isimlendirmeyi uygun bulduk.

Eser Arapça ve Osmanlı Türkçesi dillerinde kaleme alınmıştır. Tahkik çalışmamızda Arapça kısımların tercümelerini metinde, Arapça metinleri ise dipnot göstererek verdik.

Nüshalar arasındaki farklılıkları göstermek üzere, ziyâdelikler için “+” (örneğin A +) noksanlıklar için de “-” (örneğin A -) şeklinde gösterilmiştir.

Şayet, diğer nüshalarda asıl metinde bulunmayan, uzun bir ekleme varsa, bu kısmı ana metin içine alıp dipnotta hangi nüshadan alındığını belirttik.

Metinde geçen âyet-i kerîme ve hadîs-i şeriflerin kaynaklardaki yerlerine işaret etmeye çalıştık. Ayrıca metinde farklı kimselerden yapılan iktibaslarla ilgili kaynaklara da ulaşmaya çalıştık ve ulaşabildiklerimizi dipnotta gösterdik.

Varak numaralarını köşeli parantez ile metin içerisinde gösterdik. Varağın ön yüzünü [1^a] şeklinde arka yüzünü de [1^b] şeklinde ifade ettik.

Çalışmamızda eserin daha kolay anlaşılabilmesi için metnin manası esas alınarak paragraflara ayrılması, noktalama işaretlerinin koyulması tarafımızdan yapılmıştır. Metindeki fiiller ve ekler günümüz telaffuzuna göre düzeltilmiştir. Mesela içün-için, idelüm-edelim, itmez-etmez, ider-eder, imdi-şimdi gibi.

Metin içindeki âyet-i kerîme, hadîs-i şerif ve sûfilerden yapılan alıntıların Arapça ibareleri dipnotta verilerek, tercümeleri metne alınmıştır. Âyet-i kerimelerin sûre adı, sûre ve âyet numaraları parantez () içinde verilmiştir (Fatiha, 1/3) gibi. Hadislerin ve sufilerden yapılan alıntılarının tespit edilen kaynakları ise dipnotta Arapça ibareleri ile birlikte verilmiştir.

Yine arapça “el-” takısını göstermek için apostrof işareti kullanılmıştır. Metinde hemze (’) işareti ve ayın harfî için (‘) işareti kullanılmıştır. Bu iki harf dışındaki harfler için ise özel işaretlendirmeler kullanılmamıştır.

3.1.5. Kaynakları

Harîrîzâde’nin *Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemma* adlı eserinde kaynak olarak önceliği bütün islâmî ilimlerde olduğu gibi Kur’ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflere verir. Âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri ele aldığı mevzudaki sûflerin sözleri takip eder.

Harîrîzâde, eserinde bazen müellif ve eserlerinin ismini zikrederek alıntı yapmış, bazen de sadece alıntı yaptığı müellifin ismini zikretmekle yetinmiştir. Bunun yanı sıra bazı eserlere de konunun ayrıntısı için müracaat edilmesi gerektiğini söylemiştir.

Harîrîzâde’nin *Fecru’l-Esmâ ve Subhu’l-Müsemma* adlı eserinde ismen zikrettiği kişiler ve zikredilmişse eser isimlerini şu şekilde sıralayabiliriz.²⁰²

- Cüneyd-i Bağdâdî²⁰³
- Abdülkerim el-Kuşeyrî²⁰⁴
- Abdullah el-Ensârî - Menâzilü’s-Sâirîn²⁰⁵
- İmam Gazâlî - Maksadü’l-Esnâ fî Şerh-i Esmâ’l-Hüsnâ²⁰⁶
- Muhyiddîn İbnü’l-Arabî²⁰⁷ - Fütûhât-ı Mekkiyye²⁰⁸
- Sadreddin Konevî - Keşfü’l-Esrâru’l-esnâ şerh-i esmâ’l-hüsnâ²⁰⁹
- Seyyid Şerif Cürcânî - Ta’rîfât²¹⁰
- Abdülkerim el-Cilî - Merâtibu’l-Vücûd²¹¹
- Yazıcızâde Mehmed Efendi - Muhammediyye²¹²
- Şeyh Üftâde²¹³

²⁰² Sıralamada müelliflerin vefat tarihleri esas alınmıştır.

²⁰³ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Süleyman Ateş, **Cüneyd-i Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları**, İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat; ayrıca bkz: Süleyman Uludağ, **Cüneyd-i Bağdâdî**, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

²⁰⁴ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Abdülkerim Kuşeyrî, **Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risalesi** (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları, 2014.

²⁰⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, **Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü’s-Sâirîn**, çev. Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları, 2008.

²⁰⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. **Gazâlî, Esmâ’ü’l-Hüsnâ Kitabı**, çev. İshak Doğan, İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016.

²⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mahmud Erol Kılıç, **İbnü’l-Arabî**, Ankara: İsam Yayınları, 2015.

²⁰⁸ Kılıç, a.g.e., s. 25-47.

²⁰⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ekrem Demirli, **Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri, Düşünceleri**, İstanbul: İsam Yayınları, 2008.

²¹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Seyyid Şerif Cürcânî, **Ta’rîfât** (trc. Abdülaziz Mecdi Tolum haz. Abdurrahman Acer), Litera Yayıncılık, İstanbul:2014.

²¹¹ Ayrıntılı bilgi için bkz: Abdülkerim Cilî, **Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud / Varlık Mertebeleri**, Trc. Abdülaziz Mecdi Tolun Haz. Ahmet Faruk Güney, İstanbul: Furkan Kitaplığı, 2006.

²¹² Ayrıntılı bilgi için bkz. Yazıcıoğlu Muhammed, **Muhammediyye**, İstanbul: Sağlam Yayınları, 2012.

- Niyâzi Mısırî²¹⁴ - Risâletü'l-Esmâ şerh-i Esmâü'l-Hüsnâ²¹⁵
- Hasan Ünsî²¹⁶
- İsmâil Hakkı Bursevî²¹⁷ - Ferâhu'r-Rûh - Kitâbu'l-Fadli ve'n-Nevâl
- İbrahim el-Hâs - Kelâm-ı Azîz²¹⁸
- Harîrîzâde - Kenzü'l-Feyz²¹⁹
- Muhammed Nûru'l-Arabî²²⁰ - Mürşidü'l-Uşşâk²²¹

3.1.6. Muhtevâsı

Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemâm adlı eser bir giriş, mukaddime ve esmâ-i seb'â'nın ele alındığı yedi bölümden oluşmaktadır. Eser, Halvetî müridânına seyr u sülûk esnasında zikredecekleri esmâ ile alakalı başvuracakları kaynak niteliğinde bir eserdir.

Müellif, esere hamdele, salvele ve dua ile giriş yapmış ve diğer eserlerinde olduğu gibi eseri kaleme alma sebebini zikrederek başlamıştır. Sonrasında sahabenin Peygamber (a.s) tarafından nasıl terbiye edildiği ve bu eserin hangi usûl üzere kaleme alındığı hakkında bilgi vermiştir.

İkinci bölüm olarak ele alınabilecek mukaddime bölümünde ise, etvâr-ı seb'â ile alakalı ön bilgiler, bu yedi tavrın aslının kelime-i tevhîd içinde gizli olduğu ve Efendimiz (a.s)'ın sahabeyi bu şekilde terbiye ettiğinden bahsedilmiştir. Sonrasında ise bu esmânın tarih içerisindeki seyrinden bahsetmiş ve ayrıntılı bilgi için müracaat edilecek bir kaynak ismi vermiştir.

Eserdeki sıralamaya göre ilk iki bölümden sonra esmâ-i seb'â denilen (Lâ ilâhe İllallah-Allah-Hû-Hak-Hay-Kayyûm-Kahhâr) yedi isim için ayrı ayrı başlıklar açılmış ve haklarında ayrıntılı bilgiler verilerek etvâr-ı seb'â konusu işlenmiştir. Bu bölümü

²¹³ Ayrıntılı bilgi için Bkz: Mustafa Özdamar, **Mehmed Muhyiddin Üftâde**, İstanbul: Kırk Kandil Yayınları, 2006.

²¹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz: Mustafa Aşkar, **Niyâzi-i Mısırî Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.

²¹⁵ Aşkar, a.g.e., s. 162.

²¹⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Rifat Okudan, **Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri**, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2007.

²¹⁷ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Namlı, **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı**, İstanbul: İnsan Yayınları, 2001; Mehmed Ali Aynî, **İsmâil Hakkı Bursevî** (haz. İsmail Dervişoğlu), İstanbul: BüyüyenAy Yayınları, 2013.

²¹⁸ Ayrıntılı bilgi için Bkz: Hasan Ünsî Şabânî, **Kelâm-ı Azîz Bir Erenin Söyledikleri** (der. İbrahim Hâs), (Çev. Sad. Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz), İstanbul: Sufi Kitap, 2011.

²¹⁹ Ayşenur Aydın, **Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eseri (Metin Ve İnceleme)**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2015.

²²⁰ Hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bolat, **Muhammed Nûru'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, İstanbul: H yayınları, 2015.

²²¹ Muhammed Nûru'l-Arabî, **Risaleler, Hakikat ve İnsan**, haz. Rahmi Yananlı, İstanbul: BüyüyenAy Yayınları, 2013.

eserin geniş bir şekilde ele alınan üçüncü bölümü olarak düşünebiliriz. Bu bölümde temel olarak ilim, tevhîd, cem'-fark gibi konulara da değinilmiştir.

Harîrîzâde, eserin son kısmında eseri hangi tarihte kaleme aldığını zikretmiş ve Rabbinden bu eserin kendisi için rahmet sebebi olması niyazıyla eseri sonlandırmıştır.

Özet mahiyetindeki bu bilgilerden sonra şimdi “Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemmâ'nın Tahlili” bölümüyle Harîrîzâde'nin bu konular hakkındaki görüşlerini ayrıntılı bir şekilde ele alabiliriz.

3.2. Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemmâ'nın Tahlili

3.2.1. Esmâ Zikrinin Tarihi Süreçteki Serüveni

Harîrîzâde, sahabenin Peygamber (a.s) tarafından yedi makamda irşad olunduklarını ve bu yedi makamın bütün nurları, sırları ve tavırlarının da kelime-i tevhîd ile tamamlandığını haber vermiştir. Çünkü sahabe-i kirâm bu isim dışında başka bir isimle sülûka ihtiyaç duymamaktaydılar. Ve bu işin Cüneyd-i Bağdâdî'ye kadar da bu şekilde devam ettiğini bildirmiştir. Cüneyd-i Bağdadi sonrasında ise bazı yolların iki, bazılarının üç, bazısının yedi ve bazılarının da on iki olduğunu belirtip bu husustaki ayrıntılı bilgi için yine kendisinin kaleme aldığı *Kenzü'l-Feyz* isimli esere müracaat edilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²²²

Bu hususla ilgili ayrıntılı bilgi için *Kenzü'l-Feyz* adlı esere baktığımızda konu şu şekilde görülmektedir:

Cüneyd-i Bağdadi sonrası bu isimler meşâyih'in içtihiadı ile birer birer artırılmış ve İbrahim Zâhid-i Geylânî dönemine gelindiğinde üç isim daha eklenmiş ve toplamda dört isim olmuştur. Bu isimler; “Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû ve Hak”'tır. İbrahim Zâhid-i Geylânî tarafından bu isimlere üç isim daha eklenmiş oldu ki bu isimler; “Hay, Kayyûm, Kakhâr”dır. Harîrîzâde, esmayı yediye çıkaranın ilk olarak Yahyâ Şîrvânî olduğunu başka bir eserinde²²³ hatayla zikrettiğini, burada düzelttiğini ve mazur görülmesini istediğini de belirtmiştir.²²⁴ Bundan sonra da Halvetiyye tarîkatında bu yedi isimle seyr u sülûk benimsenmiştir. Dönem dönem bazı Halvetî şeyhleri sâliklerin

²²² Harîrîzâde, *Fecrü'l-Esmâ...* vr. 2b.

²²³ Özbek, *Vird-i Settâr*, s. 152.

²²⁴ Harîrîzâde, *Kenzü'l-Feyz*, vr. 49a-49b.

sülûkunun kolaylaşması ve ihtiyaçlarının fazlalaşması sebebiyle esmâ sayısında artırmaya gitmiştir.²²⁵

Harîrîzâde, Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin müridlerinden bazılarını bu yedi isimle terbiye ederken bazılarını da özellikle Yusuf Mahdûm'u on iki isimle terbiye ederek bu yedi isme ek olarak başka isimler de ekleyen ilk kişi olmuştur. Eklenen bu beş isim “fûrû” olarak adlandırılmıştır. Bunlar: “Kâdir, Kavî, Cebbâr, Mâlik, Vedûd” isimleridir. Sonrasında kendisine mensup bulunan Halvetiyye-Şemsiyye şeyhleri tarafından da bu on iki isimle sülûk devam ettirilmiştir.

Rûşeniyye pîri Dede Ömer Rûşenî ise kendisine mensup olanları “Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, el-Hak, el-Hay, el-Kayyûm, es-Samed, el-Basîr, el-Gafûr, el-Kahhâr, el-Vedûd, el-Vehhâb” isimleri ile terbiye etmiştir.

Dede Ömer Rûşenî'nin halifesi ve Gülşeniyye Pîri İbrahim Gülşenî ise kendisine mensup olanları “Lâ ilâhe illallah, Allah, Hû, el-Hay, el-Kayyûm, el-Kâdir, el-Kahhâr, el-Vâhid, el-Ahad, es-Samed, el-Vehhâb, el-Fettâh” isimleri ile terbiye etmiştir.

Dede Ömer Rûşenî'nin ikinci büyük halifesi olan ve Demirtaşıyye kolunun kurucusu olan Şeyh Muhammed Demirtaşı el-Halvetî ise kendisine intisap eden sâliklerini esmâ-i seb'adan sonra “el-Vehhâb, el-Fettâh, el-Vâhid, el-Ahad, es-Samed” isimlerini, sonrasında ise el-Hay ve el-Kayyûm isimleri ile birlikte er-Rahmân ve el-Latîf isimlerini talim ettirirdi.

Yiğitbaşı Şeyh Ahmed Şemseddin Marmaravî'nin kurucusu olduğu Ahmediyye kolunun şubelerinin hepsinde furûât isimleri bulunmaktadır. Fakat birbirlerinden farklılıkları vardır. Mesela bazı şubeler “el-Vâhid, el-Ahad, es-Samed, el-Alîm, el-Azîm” ve bazıları da “el-Vâhid, el-Ahad, es-Samed, el-Kâdir, el-Kavî” isimleriyle terbiye etmişlerdir.²²⁶

Sinâniyye ve Ramazâniyye şubelerinde asıl isimler olan esmâ-i seb'adan sonra “el-Vehhâb, el-Fettâh, el-Vâhid, el-Ahad, es-Samed” isimleri telkin edilirken, Cerrâhiyye yolunda bu isimlerin üzerine “el-Alî ve el-Azîm” isimleri ilave edilmiştir. Ayrıca Cerrâhiyye yolunda esmâ-i tebdîlât adıyla yedi isim daha bulunur. Bunlar: “Yâ Kâdir, Yâ Kavî, Yâ Celîl, Yâ Cemîl, Yâ Cebbâr, Yâ Mâlik, Yâ Vedûd” isimleridir. Ve yine bu yolda esmâ-i tasavvurât adıyla yedi isim daha ve bu isimlerle beraber ism-i

²²⁵ Semih Ceyhan, **Üç Pîrin Mürşidi, Halvetiyye Ramazâniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alâeddin Efendi**, İstanbul: İsam Yay., 2015, s. 41.

²²⁶ Harîrîzâde, **Kenzü'l-Feyz**, vr. 50b-51a.

Celâl vardır ki bunlar: “Yâ Kerîm, Yâ Allah” ve bunların yanı sıra “Yâ Bâsit, Yâ Azîz, Yâ Muizz, Yâ Ganî, Yâ Muğnî, Yâ Latîf” isimleri de bulunmaktadır. Bu isimlerle beraber Cerrâhiyye’de esmâ sayısı yirmi sekize yükselmiştir.

Uşşâkiyye kolunun Cemâliyye şubesinde ise furûât isimler nida harfî ile “Yâ Fettâh, Yâ Vâhid, Yâ Ahad, Yâ Samed, Allah” isimleridir. Abdullah Salâhî Uşşâkî’nin *Kırâatü’l-Esmâ* adlı eserindeki ifadelerine göre, Cemâleddin Efendi’ye bu isimlerin talîmi Hazret-i Ali (r.a) tarafından yaptırılmıştır.

Şam bölgesindeki Halvetîlerin furûâtı ise “Vehhâb, Fettâh, Vâhid, Ahad, Samed” isimleridir. Onlar asıl ve furû on iki ismi günde üç kez devr edip sonrasında “Alî ve Azîm” isimlerini birer birer telkin ederlerdi. Ardından ise teşezzül tariki üzere zikr-i dâimî telkin ederlerdi. Ama Mısriyye şubesi kurucusu Hazret-i Niyâzî-i Mısırî kendi içtihiyâyla kendisine intisap eden sâlikleri “Lâ ilâhe İllallah, Allah, el-Alî, Hû, el-Kahhâr, el-Hay, el-Azîm, el-Hak, el-Vâhid, el-Kayyûm, es-Samed, el-Ahad” isimleri ile terbiye etmiştir.

Sünbûliyye kolu kurucusu Şeyh Yusuf Sünbül Sinan ise müridlerini “Kâdir, Kavî, Cebbâr, Mâlik, Vedûd” furûât isimleriyle terbiye etmiştir.

Halvetiyye-Cemâliyye şeyhlerinden olan Sofyalı Bâlî Efendi silsilesinden Şeyh İbrahim el-Kırîmî kendi şubesinde furûât isimleri olarak “Rahmân, Rahîm, Vâhid, Ahad, Samed” isimlerini tercih etmiştir.

Bu kollar dışındaki diğer Halvetî şubelerinde ise sülûk sadece esmâ-i seb‘a ile yapılmaktadır.²²⁷

3.2.2. Esmâ-i Seb‘a

Harîrîzâde, Halvetiyye tarîkatının esaslarından bahsederken bunların; Kelime-i tevhîd, gizli ve açık “esmâ-ı seb‘a” üzere zikre devam etme, rüya tabiri ile merâtib katetme ve kalbi masivadan temizleme olarak belirtmiştir.²²⁸

Bu esaslardan olan esmâ-i seb‘a yöntemini ise; “temel olan ruhun seyr u sülûk boyunca geçtiği yedi mertebenin her biri için farklı bir ilâhi ismin zikredilmesi için şeyh tarafından talim edilmesi ve her mertebenin kendi özgü gereklilikleri ve sonuçları vardır.” diyerek ifade etmiştir.²²⁹

²²⁷ Harîrîzâde, *Kenzü’l-Feyz*, vr. 51a-51b.

²²⁸ Harîrîzâde, *Tibyân...*, C. 1, vr. 343b; Vicedâni, a.g.e., s. 180.

²²⁹ Özbek, a.g.t., s. 44.

Bu bölümde esmâ-i seb‘a usûlünde telkin edilen “Lâ ilâhe illallah”, “Allah”, “Hû”, “Hak”, “Hay”, “Kayyûm” ve “Kahhâr” isimleri ile alakalı ayrıntılı bilgiler verilecektir.

3.2.2.1. Lâ İlâhe İllallah

Harîrîzâde, esmâ-i seb‘a’nın ilk ismi olan kelime-i tevhîd hakkında bilgi vermeden önce tevhîd konusuna değinmiştir. Evvela tevhîdin sözlük manasını vermiş ve tevhîd lügatte; “Bir şeyin tek olduğuna hüküm vermek.” demiştir. Sonrasında tarîkat ıstılahında tevhîd; “Allah’ın zâtını düşünce ve zihinlere gelen hayal ve düşüncelerden tenzih etmektir.” diye tarif etmiştir. Yine sûfilerin seyyidi olarak tanıtılan Cüneyd-i Bağdâdî’den tevhîd tanımlarına yer verilmiştir. O’na göre tevhîdde kişinin vardığı son nokta aklın hayrete düşmesidir. Yine kelime-i tevhîdin şeriatte manasına da yer vermiş ve Allah’ın zât, sıfât ve fiillerinde masivadan müstağnî olduğu şekilde tarif etmiştir. Son olarak tevhîdin hakikatte üç manası olduğundan bahsetmiştir. Bunlar; tevhîd-i ef‘âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât’tır.²³⁰

Tevhîd-i ef‘âl; Hakk’ın dışındaki her şeyden fiili soyutlamak anlamındaki fiil tecellîsidir. Böylece insan bütün fiillerin aynasında gerçek fail olan Cenâb-ı Hakk’ı görmektedir. Bu makamın edebi, bütün fiillerin iyisini ve fenasını Allah’a nispet etmektir, zira iyilik ve fenalık bize göre böyledir.²³¹

Tevhîd-i sıfât; Hakk’ın dışındaki herkesten güç ve kuvvet sıfatlarını ve masivaya nispet edilen her şeyi soyutlayıp, cümle mevcûdatta olan sıfatları Hakk’ın sıfatı olarak görmektir. Mesela kişi kelam etse de hakikatte konuşan Cenâb-ı Hak’tır.²³²

Tevhîd-i zât; halk aynasından her daim Hakk’ı müşâhede etmektir. Sâlik Allah’ın dışında bir mevcut görmemektedir. Cümle eşyayı bir, Hakk’ın vücudu diye düşünüp istiğrak halinin hâsıl olmasıdır. Ancak bu masivanın Allah’la bir olması manasına gelmemektedir.²³³

Kelime-i tevhîd nefy ve isbattan oluşmaktadır. Bu ismin zikri ile sâlik, kalpten masivayı nefy ve Allah’ı isbat etmiş olur. Kelime-i tevhîd şerbet ve ilaç gibidir ki her türlü bâtinî hastalık bu zikre devam etmekle şifa bulur. Hakikatte masiva vehmedilen bir şeydir, ancak kişi nefs-i emmâre mertebesinde olduğu bu makamda masivaya müstakil

²³⁰ Harîrîzâde, *Fecru’l-Esmâ...*, vr. 3b.

²³¹ Kâşânî, *Tasavvuf...*, s. 168. Safer el-Cerrahi, *Tasavvuf Terimleri*, s. 400. Bolat, *Nûru’l-Arabî...*, s. 163.

²³² Kâşânî, a.g.e., s. 168. Safer el-Muhibbi, a.g.e., s. 400. Bolat, a.g.e., s. 164.

²³³ Safer el-Muhibbi, a.g.e., s. 401. Bolat, a.g.e., s. 164.

bir vücut vermiştir.²³⁴ Harîrîzâde bu sözleriyle eserin henüz giriş kısmında Ekberî gelenekten beslendiğinin izlerini de vermiştir.

Bu isim etvâr-ı seb‘a usulünde zikredilen yedi ismin ilkidir ve sâlik, sülûke bu isimle başlar. Bu mertebenin nefsi “nefs-i emmâre”, zikri “Lâ ilâhe illallah”tır ve dâimâ cehrîdir, seyri “seyr-i ilallah”, mahalli ise “sadr”dır. “Ben nefsimi temize çıkarmıyorum, çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder.”²³⁵ âyeti bu makamın şânındadır.²³⁶ Âlemi “âlem-i mülk ve şehâdet”, hâli “meyl ve fenâ-i ef‘âl”, vâridi “şeriat”tır ki tüm iş ve davranışların yaratıcısının Hak olduğunu bilip müşâhede etmektir. Nûru “Sarı”, vechi “keşf-i kubûr”dur.²³⁷

Nefs-i emmâre dâiresi, nefis-i nâtika dairelerinin en aşağısında yer alıp hayvânî ruha bitişiktir. Daima kötülük yapmayı emrettiği için bu ismi almıştır.²³⁸

Nefs-i emmâre’nin iki türlü hâli vardır. Biri nefsin bilfiil kötülüğü emredici olmasıdır. İkinci hâli ise nefsin kuvve halinde kötülüğü emredici olmasıdır. Bu sıfat insandan gitmez, aksi bir durum nefsin tabiatına aykırıdır ve hikmete uygun değildir.²³⁹

Bu makamda Mustafa Kemâleddin Bekrî, sâlikin bu zikir ile keşfedeceği şeyleri tevhîd-i ef‘âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât olduğunu belirtmiş ve bu zikirle üç tevhîdin de elde edileceğini söylemiştir.²⁴⁰

Harîrîzâde ise bu makamda ehl-i hakikatin tevhîde verdikleri üç mananın ilki olan tevhîd-i ef‘âl tahakkuk eder. Bu sayede sâlik, bütün eşyada Hakk’ı müşâhede edip Allah’tan başka güç ve kuvvet sahibi olmadığını idrak eder. “Attığın zaman sen atmadın fakat Allah attı.”²⁴¹ âyetinin sırrına eren sâlik bütün fiillerin zahirinden Cenâb-ı Hakk’ı müşâhede eder.²⁴² Bu zikri çeken kişinin zikir esnasındaki rabıtası “Lâ fâile illallah”²⁴³tır. Bunun Kur’an’dan delili ise “Allah sizi de yaptığınız şeyleri de

²³⁴ Harîrîzâde, **Fecru’l-Esmâ**, vr. 4a. Özbek, a.g.t., s. 100.

²³⁵ Yûsuf, 12/53.

²³⁶ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 4a.

²³⁷ Harîrîzâde, **Kenzü’l-Feyz**, vr. 53a.

²³⁸ Ramazan Muslu, **Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri**, Erkam Yay. İstanbul: 2005, s.155.

²³⁹ Sofyalı Bâlî Efendi, **7 Makam 7 Nefs** (haz. Muhammed Bedirhan), Hayy Kitap, İstanbul: 2013, s. 25.

²⁴⁰ Muslu, **Kemaleddin Bekrî...**, s. 156.

²⁴¹ Enfal, 8/17.

²⁴² Harîrîzâde, a.g.e., vr. 5b.

²⁴³ Allah’tan başka fail yoktur

yaratmıştır.”²⁴⁴ âyetidir. Fatiha suresindeki “Ancak senden isteriz.”²⁴⁵ ifadesi kişiden güç ve kuvveti nefyetmekte ve tevhîd-i ef’âlî ifade etmektedir.²⁴⁶

Nefs-i emmâre bütün şerlerin, yerilmiş ahlakın ve çirkin huyların kaynağıdır.²⁴⁷ Bu makamın yerilen sıfatları: cimrilik, hırs, cehalet, kibir, şehvet, haset ve öfkedir. Bu makamda kişi bu kötü sıfatları kendine put edinir. Ancak bu zikre devam eden sâlikte dört güzel huy ortaya çıkar. Bu huylar; tasdik, tazim, halavet ve hürmettir.

Harîrîzâde’ye göre kelime-i tevhîd zikri ile sâlikin nefsinde “Lâ ilahe” sözüyle kötü huylar imha, “illallah” sözüyle ise güzel huyların isbatı vardır.²⁴⁸

Harîrîzâde, bu mertebede zikredilen kelime-i tevhîdin ilk kısmı olan “Lâ ilâhe” kısmını ateşe benzetir ve bu ateşin masivayı yakıp kül edeceğini ifade eder. Zikrin ikinci kısmı “illallah” kısmını ise nûra benzetir ve bu zikirle nefsini parlatacağını ifade eder.²⁴⁹

Mürşid-i kâmil bu mertebede sâliklerini nefsin esareti ve ayak kaydırıcı çukurlardan kurtarıp, ikinci makamın tecellîsine hazır hale getirir.

Bu makamın günü cumartesidir. Çünkü Kureyş kavmi Peygamber (a.s)’a tuzak kurmak için Dâru’n-Nedve’de bugün toplanmışlardır. Burada Kureyş kavmi nefs-i emmârenin güçlerini temsil etmektedir. Bu makamda nefsanî güçler sadrda toplanırlar ve sürekli ruha tuzak kurmaya uğraşırlar. Eğer sâlik sadık bir şekilde Allah’a yönelirse Allah’ın yardımıyla bunların tuzağı ve hilesinden kurtulur.

Nefs-i emmâre mertebesinin yıldızı “Ay”dır. Çünkü ayda bulunan özellikler sadr makamında da görülür. Bu mertebede nûranîlik rengini aydan almaktadır. Nasıl ki ay ışığı ketene düşse keteni mahvederse sâlik de bu makamda kötü sıfatlarını zikre devam etmesi sonucunda yok eder.²⁵⁰

Bu makama cennetü’l-ef’âl ismi verilmiştir. Bu cennet leziz yiyecek ve içecek cinsinden sevaba hâsıl olan salih amellerdir ki cennetü’l-a‘mâl ve cennetü’n-nefs ismi de verilir. Yine kişi bu makamda yaptığı fiilleri Hakk’ın kudreti altında yok sayıp, gerçek failin Allah olduğunu idrak ettiğinden bu makama fenâ-i ef’âl, mahv, tecellî-i

²⁴⁴ Saffât, 37/96.

²⁴⁵ Fâtiha, 1/5.

²⁴⁶ Muhammed Nûru’l-Arabî, **Risaleler Hakikat...**, s. 337. Osman Türer, **Harîrîzâde Dervîş Muhammed Kemâleddîn, Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet** (Sadeleştirme), Atatürk Üni. İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 9, 1990, s. 323.

²⁴⁷ Bâlî, a.g.e., s. 17.

²⁴⁸ Harîrîzâde, **Fecru’l-Esmâ...**, vr. 4a.

²⁴⁹ Harîrîzâde, **Fecru’l-Esmâ...**, vr. 4b.

²⁵⁰ Bâlî, a.g.e., s. 31.

ef'âl ve sekr-i evvel de denilmiştir.²⁵¹ Bu makam tedânî makamıdır. Yani Hakk'a miraçla ilgilidir. Bu makamda sâlik “mürîd” ve “tâlib” adı verilir.²⁵²

Tecellî-i ef'âl; Allah'ın fiillerinden birinin kulun kalbine açılması demektir. Bu mertebe, başlangıçtakiler için korkutucu ve ayak kayabileceği tehlikeli bir yerdir. Bu sebeple sâlikin bu mertebede çok dikkatli olması gerekir.²⁵³

Bu makamda gerçekleşen futûhât, futûhât-ı selâse'nin ilki olan “feth-i karîb”dir. Cenâb-ı Hak bu mertebenin şânında “Allah'tan yardım ve yakın bir fetih.”²⁵⁴ buyurmuştur.²⁵⁵

Bu mertebede sâlikin kademi üzerinde ilerlediği peygamber ise Hz. Âdem'dir. Bunun sebebi Hz. Âdem'in “ebu'l-evlâd” oluşudur. Hz. Âdem nasıl insanların babası ise nefs-i emmâre de nefis mertebelerinin başlangıcıdır.²⁵⁶

İsmâil Hakkı Bursevî, meseleyi bir örnek üzerinden anlatmıştır ve Harîrîzâde buna eserinde yer vermiştir. Bursevî, kişinin Allah'ı fâil-i mutlak olarak bilip o şekilde hareket etmesinin tecellî-i ef'âl makamının sırrı olduğunu ifade etmiştir. Örnek olarak da, bir kimseye padişah tarafından bir kötülük gelse bunu padişah'tan değil Allah'tan bilir ve padişaha kızmaz. Belki de Allah'ın bu husustaki elçisi olduğu için kendisine teşekkür eder, demiştir. İşte bu anlayış sâlikin tevhîd-i ef'âl makamına mazhar olduğunun işaretidir.

Yine İsmail Hakkı Bursevî, bu nefs-i emmâre mertebesinde kişinin nefsinin birçok perde ile hakikatten örtüldüğünü ifade etmiştir. Bu makamda on bin zulmânî perde vardır. Kişi nefs-i emmâre makamından mürşide tabi olarak geçtikçe bu perdeler kalkar ve kendi fiillerini Hakk'ın fiilinde ifna eder.²⁵⁷

3.2.2.2. Allah

Esmâ-i seb'a'nın ikinci ismidir. Bu isim doksan dokuz ismin en büyüğü ve Cenâb-ı Hak'ın bütün sıfatlarını toplayan câmi' isimdir. Bir kimse Yâ Allah derse

²⁵¹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 5b.

²⁵² Harîrîzâde, **Medâr-ı Vâhidiyyet**, s. 323.

²⁵³ Aynî, **Tasavvuf Tarihi**, s. 277. Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri, s. 481.

²⁵⁴ Saf, 61/13.

²⁵⁵ Harîrîzâde, **Fecru'l-Esmâ**, vr. 5b.

²⁵⁶ Bâlî, a.g.e., s. 32.

²⁵⁷ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 5b; Bâlî, a.g.e., s. 18.

Cenâb-ı Hakk'ı bütün sıfatlarıyla zikretmiş olur. Ancak mesela Yâ Kerîm derse Allah'ı sadece kerem sıfatı ile zikretmiş olur.²⁵⁸

Harîrîzâde, İbnü'l-Arabî'den de kendi görüşlerini destekler nitelikte alıntı yapmıştır. İbnü'l-Arabî, "Allah ismi Cenâb-ı Hakk'ın bütün sıfatları câmi' bir isimdir ancak bu isme mazhar olmak yani bütün ilâhî sıfatları kendisinde toplamak ancak insan-ı kâmile mahsustur." demiştir.²⁵⁹

İmam-ı Gazâlî, bu isim ilâhî sıfatları câmi' bir isimdir ve bu isim ancak Cenâb-ı Hakk'ın müstehak olduğu bir isimdir demiştir. Bu zikre devam eden kişide masivaya iltifat etmeme, Allah'tan başka kimseden korkmama ve kimseye ümit bağlamama gibi haller zuhur eder. Bu anlayışla her neye baksa orada Cenâb-ı Hakk'ın bir tecellîsini görür ve "Nereye dönerseniz dönün Allahın zâtı oradadır."²⁶⁰ âyetinin sırrına mazhar olur.

Bu mertebenin ismi "nefs-i levvâme", mahalli "kalp" ve seyri "seyr-i lillah", zikri ise "Allah" ismidir ve zikri dâimâ hafî olarak yapılır. Bu zikir yapılırken baş yukarı kaldırılıp göğse vurulur. "Kendini kınayan nefse yemin ederim."²⁶¹ âyeti bu makama işaret eder. Bu mertebenin hâli evvelki mertebe olan nefs-i emmâre'den daha latîf ve ehaftır.²⁶² Âlemi "melekût", bazılarına göre de "âlem-i berzâh"tır. Hâli "Muhabbet ve fenâ-yı sıfât", vâridi "Tarîkat" yani tüm kemâl sıfatlarla mevsûf olanın Hak olduğunu müşâhede", nûru "mavi", vechi "keşf-i kulûb"tur.²⁶³

Nefs-i levvâme mertebesinin yerilen sıfatları; alçaklık veya pintilik, heves, hile, kendini beğenme, temenni, işret ve kahr'dır. Bu kötü sıfatlar Allah ismini zikir ile ortadan kalkar.²⁶⁴

Sâlikin "Allah" ismini zikre devam ettiği surette tefvîz ve teslimiyyet halleri kendisinde görülür.²⁶⁵

Nefs-i levvâme iki kısımdır. Birinci kısımda kişi bazen açıktan, kimseden gizlemeden Allah'ın yasak kıldığı şeyleri yapar. Bazen ise gizleyerek, hile ile günaha düşer ki bu henüz işin başında olan avam dervişlerin işidir. Bu nefsin ikinci kısmında

²⁵⁸ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 6a. Özbek, a.g.t., s. 117.

²⁵⁹ Harîrîzâde, **Fecru'l-Esmâ...**, vr. 6a.

²⁶⁰ Bakara, 2/115.

²⁶¹ Kıyâmet, 75/2.

²⁶² Harîrîzâde, a.g.e., vr. 6b.

²⁶³ Harîrîzâde, **Kenzü'l-Feyz**, 54a. Muslu, Kemâleddin Bekri, s. 160

²⁶⁴ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 6b.

²⁶⁵ Harîrîzâde, **Fecru'l-Esmâ...**, vr. 6b.

ise kişi günahların ardından bunun pişmanlığı ile tevbe ve salih ameller işler. Nefsini kınayarak kendisini g nahtan alıkoymaya çalışır.²⁶⁶

Bu mertebede ehl-i hakîkatin tevhîde verdikleri ikinci mana olan tevhîd-i sıfât kişide tahakkuk eder. Bunun neticesinde “Andolsun sen bunda gaflette idin, derhal biz senin perdeni kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir.”²⁶⁷  yetince Allah’ın kudret, irâde, hayat, ilim, sem‘, basar, kelam ve tekvin sıfatlarını âlemin her bir zerresinde müşahede eder. Bu mertebede kişinin zikir esnasında “L  mevs fe illallah”²⁶⁸ düşüncesini tefekkür etmesi gerekir. Bu makam tedânî’nin orta derecesidir ve bu makamda sâlike muhib ve  rif adı verilir.²⁶⁹

Bu makamın g n  Pazar günüdür.       Allah gök ve yeri Pazar günü yaratmıştır. Sâlikte de manevi gökler ve manevi yerler bu makamda zuhur eder. Makamın yıldızı ise Merkür’d r.       Merkür’ n özelliği bilgi ve hünerdir. Kalp de bilgi ve sadakat mertebesidir, sâlik bu makamda merk r n bu özellikleriyle vasıfland ğı için bu makamda Merkür yildızına mensuptur. Bu makam peygamberlerden Hz. Musa’ya mensuptur. Hz. Musa ile ruh kastedilir. Ruh nefsin güçlerini davet eder, denizden kasıt cel l sıfatıdır ve nefsin r ha tabi olmayan güçlerini cel l sıfatı yok eder.²⁷⁰

Bu zikrin neticesinde sâlik Cenâb-ı Hakk’ın kâdir, kadîm, azîm ve gan  olduğuna olan imanını tahkiki seviyeye çıkartmış olur.

Sâlik, m şidinin kendisine verdiği emirlere tabi olur ve verilen zikre devam ederse       makama hazır hale gelir. Bu makama cennetü’s-sıfat ve’l-esmâ ismi verilir. Bu manevi bir cennettir ki ilâhî isim ve sıfatların tecellîsi demektir. Bu makama cennetü’l-kalp ve sekr-i s n  de denir. Sâlik, m mkinu’l-vücûd olan mahlûkatın sıfatını Vacib Teâla’nın sıfatında yok ettiği için bu makam fenâ-ı sıfat ve tams ve tecellî-i sıfat ve sekr-i sani diye de isimlendirilmiştir.²⁷¹

Tecellî-i sıfât; Allah’ın sıfatlarından birinin kulun kalbine açılmasıdır. Mesela Allah’ın işitme sıfatıyla kendisine tecellî ettiği kişi cansız varlıkların zikrini işitir hale gelir ve manalarını anlayabilir.²⁷²

²⁶⁶ Bâlî, a.g.e., s. 35-37.

²⁶⁷ K f, 50/22

²⁶⁸ Allah’tan başka sıfat sahibi yoktur

²⁶⁹ Harîrîzâde, **Fecru’l-Esmâ**..., vr. 7a. Harîrîzâde, **Medâr-ı Vâhidiyyet**..., s. 324.

²⁷⁰ Bâlî, a.g.e., s. 42.

²⁷¹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 7a.

²⁷² Ayn , a.g.e., s. 278. Cebecioğlu, a.g.e., s. 481.

Harîrîzâde, bu konuda İsmâil Hakkı Bursevi'nin görüşlerine de yer vermiştir. O'na göre kişinin bu makamda sahip olduğu her sıfatın hakikatının Allah Teâlâ'nın sıfatı olduğunu anlaması onun tecellî-i sıfat makamına ulaştığının delilidir. Bu makamda feth-i sâni olan feth-i mübîn kişiye hâsıl olur. Bu makamda telvin-i nefis yok olur ve telvin-i kalp zuhur bulur.²⁷³

Kalp makamında on bin nûrânî perde vardır. Sâlik istidâtı sebebiyle her makamda “Beni anın ki, sizi anayım.”²⁷⁴ âyetinin hitabına muhatap olur. Yani Cenâb-ı Hak siz perdenizi kaldırmaya çalışın ki ben de kendi tarafımdan bu perdeleri kaldırayım der. Bu makamda görülen perdeler ise daha çok amel cinsinden olan perdeleridir.²⁷⁵

3.2.2.3 Hû

Esmâ-i seb‘a'nın üçüncü ismidir. İlâhî isimlerden zât ismidir. Sırr-ı gaybiyyeden ibarettir, müşahedesi mümkün değildir ancak bütün mevcûdat onunla zuhura gelmiştir.²⁷⁶

Niyazî Mısrî bu hadiseyi bir örnekle açıklar ki Hakk'ın eşyadaki sereyanını çekirdeğe benzetir. Bir ağaç çekirdekten meydana gelir ve bu ağaçta nice yaprak ve meyveler yetişir. Yani çekirdeğin kendi bir iken daha sonraları yüz bin görülür. Kendi, cümleye bâtın olup görünmez ancak aslında görünen odur. Bâtın yüzü Hû'dur ki ona gaybu'l-gayb, batnu'l-bevâtın, la taayyün ve hüvviyet-i sâriye denir. Her şeyde Hakk'ı düşünen kimseler dilleriyle zikretmeseler bile Hû ismini zikretmiş olurlar.²⁷⁷

İsmail Hakkı Bursevî, sufilerin Hû ismini kendilerine vird edindiklerini şu nutkuyla ifade etmiştir:

Cümle eşyâda Hû cümle esmâda Hû

Sâha-i sahrâda Hû lücce-i deryâda Hû

Âlem-i dünyâda Hû merkez-i ukbâda Hû

Cennet-i me'vâda Hû vuslat-ı mevlâda Hû.

Zahirde görünenin birden fazla olması hakikatin de farklı olması anlamına gelmez. Hû'nun mutlak hüviyete işaret ettiğini bilmeyenler Hû'yu sadece zamir sanırlar. Ancak onun mercii Allah'tır. Hû mukarreblerin zikridir ki onların müşahedesinde

²⁷³ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 7b.

²⁷⁴ Bakara, 2/152.

²⁷⁵ Bâlî, a.g.e., s. 39.

²⁷⁶ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 7b.

²⁷⁷ Harîrîzâde, Fecru'l-Esmâ..., vr. 7b.

Hakk'ın zatından başka mevcûd yoktur işte “Lâ mevcûde illa Hû” bu demektir.²⁷⁸ Bu mertebenin şanında “O’nun zatından başka her şey helak olacaktır.”²⁷⁹ buyrulur.

Bu mertebenin ismi “nefs-i mülhime”dir. “Ona iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim.”²⁸⁰ âyeti bu makama işarettir. Bu makamın sıfatları; cömertlik, kanaat, tevazu, tevbe, sabır, hilim ve tahammüldür. Mahalli “ruh”, seyri “seyr ‘alallah” ve zikri “Hû”dur.²⁸¹ Bu mertebenin âlemi “ceberut” bazılarına göre ise “âlem-i ervâh”tır. Hâli “aşk ve fenâ-yı zât”, vâridi “ma‘rifet” yani Allah’tan gayrı mevcûd olmadığını bilip müşâhede etmek, nûru “kırmızı”, vechi “keşf-i ervâh” ve mevridi “sâlik”tir.²⁸²

Bu makamın peygamberi Hz. Yahya’dır. Hz. Yahya’nın özelliği ister kâfir ister mümin olsunlar bütün mahlûkatın onun katında bir olmasıdır. Bu makamdaki sâlikte de aynı özellikler bulunduğundan bu peygambere nisbet edilmiştir. Bu makamın yıldızı venüs yıldızıdır ki bu yıldız ile kastedilen aşk ve muhabbet yıldızı olmasıdır. Günü ise pazartesi günüdür. Çünkü Allah güneş ve ayı bu günde yaratmış, felekleri seyrettirmiştir. Kalp ve ruh da manevi felekleri seyretmeye bu makamda ulaşır.²⁸³

Bu mertebede, ehl-i hakikatin tevhîde verdikleri mananın üçüncüsü olan tevhîd-i zât tahakkuk eder.²⁸⁴ Bu makam fena makamlarının sonuncusudur ve tedânî’nin son safhasıdır. Bu makamda sâlikin miracı ve fena fillah gerçekleşir. Bundan sonra sülûk yoktur çünkü Allah’tan öte makam yoktur denmiştir. Bu makamda salike âşık ismi verilir.²⁸⁵

Bu makamda zikri çeken kişi zikir esnasında “Lâ mevcûde illallah”²⁸⁶ ifadesini tefekkür etmelidir. Sâlik bu mertebede ehlullah ve ehl-i fenâ diye isimlendirilir. Yine bu makam sahipleri velâyet ehliendendir denmiştir.²⁸⁷

Tedânî, mukarrabînin miracı demektir. Bu miraç verasetsiz olursa “kâbe kavseyn” mertebesinde son bulur. Ancak Muhammedî verâset ile olursa “ev ednâ” mertebesine varabilir.²⁸⁸

²⁷⁸ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 8a.

²⁷⁹ Kasas, 28/88.

²⁸⁰ Şems, 91/8.

²⁸¹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 9b.

²⁸² Harîrîzâde, Kenzü’l-Feyz, vr. 55a.

²⁸³ Bâî, a.g.e., s. 50.

²⁸⁴ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 9b.

²⁸⁵ Harîrîzâde, **Medâr-ı Vâhidiyyet...**, s. 324.

²⁸⁶ Allah’tan başka mevcûd yoktur

²⁸⁷ Muhammed Nûru’l-Arabî, a.g.e., s. 340.

²⁸⁸ Cürçânî, a.g.e., s. 106.

Sâlik bu zikre devam ettiği takdirde makamın sonunda her şeyde Hakk'ın âyetlerini görür ve ıskât-ı izâfât ile ehadiyyet-i zâtı tevhîd ve tecrîd eyler.

Bütün zevatı Vâcib Teâlâ'da fena eder. Bu makamda kişi ittihad ve hulûl olmaksızın halk aynasından Hakk'ı müşahade eder. Yani bu makam sonucunda tevhîd eden, tevhîd edilen ve tevhîd bir olur. Herşey sâlikin gözünde Allah'ın zâtında fena bulmuş olur.²⁸⁹

Peygamber (a.s.)'ın "Nefsini bilen Rabbini bilir."²⁹⁰ hadisi Muhammed Nûru'l-Arabî'ye göre bu makama işaret etmektedir. O, bu hadisi; nefsinin kendine has bir varlığı olmadığını, bilakis Allah'ın varlığının Hakk'ın varlığı olduğunu bilen kimse, Rabbi'ni, yani kendisiyle tasarrufta bulunanı da bilir şeklinde açıklamıştır.²⁹¹

Abdullah Ensârî²⁹² bu hususta şöyle söylemiştir:

Bir'i hiç kimse birleyememiştir

Çünkü O'nu birleyen herkes gerçekte O'nu inkâr etmektedir

O'nun sıfatını dile getiren kişinin tevhîdi

Bir'in iptal etmiş olduğu bir âriyettir

O'nun kendini tevhîdi O'nun tevhîdidir

O'nun vasfını beyân eden kişinin bu beyânı ilhaddır.²⁹³

Bu menzilde zikreden zikredilen ve zikir bir olur. Vahdetin sırrı bu makamdaki kişiye açılır ve zahirdeki çeşitliliğin hakikatteki vahdete engel olmadığı bu kişiye malum olur.²⁹⁴

Bu makamda mürşidin yapması gereken terbiyesiyle sorumlu olduğu sâliki sekr'den sahv'a ulaştırması gerekir. Bu makama cennetü'z-zât denir. Cennetü'r-rûh da denir. Kişi yaratılmış zevatı Hakk'ın zâtında ifnâ edince bu makama fenâu'z-zât ve mahk ve tecellî-i zât ismi de verilir.²⁹⁵

²⁸⁹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 10a.

²⁹⁰ Bu sözle ilgili kaynak ve değerlendirmeler için bkz. Ahmet Yıldırım, **Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları**, Ankara: TDV Yay., 2013, s. 241-242. Muhittin Uysal, **Tasavvuf Kültüründe Hadis**, İstanbul: Ensar yay., 2012, s. 512. / من عرف نفسه فقد عرف ربه

²⁹¹ Harîrîzâde, Feyzu'l-Muğnî..., s. 45.

²⁹² Abdullah el-Ensârî, 396/1006 tarihinde Herat'ın eski kalesi Kûhendiz'de doğmuştur. İlk eğitimini babasından almış ve on dört yaşına geldiğinde vaaz verecek bilgi seviyesine ulaşmıştır. Ünlü sûfîler Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr ve Ebû'l-Hasan el-Harakânî ile tanışıp, sohbetlerinde bulunmuştur. Tasavvufî hayatında daha çok cezbeli ve coşkulu sûfîlerin etkisinde kalmıştır. 481/1089 tarihinde vefat etmiştir. Abdullah el-Ensârî'nin yazdığı eserler arasında en dikkat çeken eseri ise Menâzilü's-Sâirîn'dir

²⁹³ Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, **Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü's-Sâirîn**, çev: Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları, 2008, s. 149.

²⁹⁴ Harîrîzâde, **Fecru'l-Esmâ**, vr. 10a.

²⁹⁵ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 10b.

Tecellî-i zât; bu tecellî ilk iki mertebede gerçekleşen ef'âl ve sıfat tecellisi vasıtasıyla olur. Bu mertebe Hakk'ın zâtının, perdeler ardından mevcûdata tecellî etmesi zaruridir.²⁹⁶

Bu makamda on bin nûrani perde vardır. Keramet de bu nûrani perdelerden biridir. Şeyh bir sâlikten keramet zuhur ettiğinde şayet sâlik farkındaysa bu kerameti terk ettirmeli, farkında değilse bunu ona bildirmeyip gizlemelidir. Zira keramet tehlike mahallidir ve olmaması olmasına tercih edilir. Ancak kâmil sufilerde keramet bulunması muteber ve sahih olarak görülmüştür.²⁹⁷

Hasan Ünsî, bu makamda sufinin bütün zat, sıfat ve fiillerinin Hakk'ın nurunda fena bulunduğunu ifade etmiştir. Kişi kendi zatını Hak'ta fani ve yok olmuş görür ve her sıfatını Hakk'ın sıfatı, her fiilini Hakk'ın fiili görür. Sûfiye tevhîd makamında bu mertebeden ilerisi yoktur ancak insan-ı kâmil olan için vardır demiştir.²⁹⁸

İsmâil Hakkı Bursevî bu hususta, sâlik birden bir çıkar anlayışına göre Allah feyzinden hareketle kesret perdesini kaldırıp “La mevcûde illa Hû” sırrına ulaşır. Nereye baksa rahmanın suretini görür. Tevhîdde tecrîd ve tecrîdde tefrîd makamına ulaşır demektedir.²⁹⁹

Bu üç makam ayne'l-yakîn mertebesidir ki bunlara sekerât-ı selâse de denir. Bu mertebeye sülûk makamları tamamlanır ve buna mi'râcu's-sülûk denir. Bu üç makamın başlangıcı esmâ-ı ef'âl âsârı, ikincisi esmâ-ı sıfât envârı ve üçüncüsü esmâ-ı zât esrârıdır. Burada tam bir fena hâli hâsıl olup bekâ âlemine dönüşte zât mertebesinden sıfat mertebesine ve oradanda fiiller mertebesine nüzul eder.³⁰⁰

Bu makam için şu şiir söylenmiştir;³⁰¹

“Ben bir zaman, perdeyi açmadan önce,
Senin dostun olan, seni zikreden ve sana şükreden biri idim.
Ne vakit ki, gece aydınlandı, gördüm ki,
Zikredilen de, zikir de, zikreden de senmişsin”³⁰²

²⁹⁶ Cebecioğlu, a.g.e., s. 482.

²⁹⁷ Bâlî, a.g.e., s. 48.

²⁹⁸ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 10b. Rifat Okudan, **Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri**, Isparta: Fakülte Kitabevi, 2007, s. 191.

²⁹⁹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 11a.

³⁰⁰ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 11b.

³⁰¹ Osman Türer, *Feyzu'l-Muğnî*..., s. 49.

³⁰² لقد كنت دهرا قبل ان اكشف الغطاء
فلما اضاء الليل اصبحت شاهدا
اخا لك اني ذاك لك شاكرا
بانك مذکور و ذکر و ذاکر

Bu makamda sâlikte nûr-i Muhammedî zuhur eder ve velâyet-i suğrâ makamına dâhil olur.³⁰³

3.2.2.4 el-Hak

Esmâ-i seb‘a’nın dördüncü ismidir ve ilâhî isimlerden ism-i zâttır. Bu isimdendir ki Allah ezelden ebede yokluk, değişme ve bâtıllık kabul etmez.

Allah Teâlâ dışındaki şeylerin hepsi bâtıl, fânî ve zâildir. Sûfîlerin bazıları Hakk’ın zâtı vâcibu’l-vücûd, sıfatı lütuf, kerem ve cömertliktir. Allah vücûduna yokluk bulaşmasından münezzeh, fiillerine bâtıllık gelmesinden mukaddestir. İftira etmez, zulüm ve düşmanlık ile hüküm vermez ancak adalet ile hüküm verir ve hükmü hikmet ile dir.³⁰⁴

Nitekim Niyazî Mısrî, Hak hakîkî vücûddan ibarettir ona zeval gelmez. Her şeyin iki yönü vardır, bir yüzüne Hak diğerine ise mahlûkat denir. “O’nun zatından başka her şey yok olacaktır.”³⁰⁵ âyeti buna işaret eder. Basiret ile bakan kişi cümle eşyayı bir yönü daim ve değişmez, diğer yönü ise değişmede bulur. Kişi bu düşünceden ayrılmadan âlemi seyrederse Allah’ı daima Hak ismiyle zikretmiş gibi olur.³⁰⁶

İmam Gazâlî, Hak ismini zikreden sâlik, nefsinin bâtıl görüp kendini Cenab-ı Hak’tan ayrı görmez demiştir. Kul hayatta ise de yaşaması kendinden kaynaklanma değildir ancak Allah’ın onu yaratması ile vardır. Şayet Allah’ın yaratması olmasa olmayacaktı.

Harîrîzâde, bu bölümde İmâm Gazâlî’nin “ene’l-Hak” diyen kişinin durumunu değerlendirdiği kısmı da zikretmiştir. Zira bu makamda şatahat ve sayha atma halleri görülmektedir. İmam Gazâlî’ye göre “ene’l-Hak” diyen kişi iki yorum harici hataya düşmüştür. Birinci yorum kişinin “Ben Hak’la birlikteyim.” demesidir ki bu yorum uzaktır. Zira masivadan kim varsa zaten her an Allah ile beraberdir. İkinci yorum ise kulun Hak’ta müstağrak olmasıdır taki bu hal sonucu Cenâb-ı Hak dışındaki hiçbir şeyi görmeye. Bu şekilde her şeyde Allah’ın tecellisini görmesidir.³⁰⁷

³⁰³ Muslu, Kemâleddin Bekrî, s. 166.

³⁰⁴ Harîrîzâde, **Fecru’l-Esmâ**, vr. 11b; Özbek, a.g.t., s. 137.

³⁰⁵ Kasas, 28/88.

³⁰⁶ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 12a.

³⁰⁷ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 12b.

Bu mertebenin ismi “nefs-i mutmainne”dir. “Ey huzura kavuşmuş insan, Rabbine dön.”³⁰⁸ âyeti bu mertebenin şanıdır. Mahalli “Sır”, seyri “seyr-i billah”, zikri “Hak” ismi, sıfatı ise “cömertlik, gam, tevekkül, amel, lezzet alma, ibadet ve şükür”dür. Bu makamın vâridi “hakikat ve âlem-i lâhuttur”, nûru “siyah”, hâli ise “vuslat”tır.³⁰⁹

Nefs-i mutamainne mertebesinin temel özelliği sâlikin sahip olduğu nefsanî haz ve isteklerden kurtulması anlamına gelen “fakr” halidir.³¹⁰

Bu makam, hakka’l-yakîn mertebelerinin ilkidir. Bekâ âlemine dönüştür. Zât mertebesidir. Cezbe makamlarının ilkidir ki bu makama makamu’l-cem’ derler. Bu makamda kişi vahdeti zahir ve kesreti batın görür. Kişi bu makamda “Şüphesiz Allah kulunun diliyle, ‘Allah kendisine hamdeden kişiyi işitti’ der.” hadisi sırrına erişir.³¹¹

Sâlik bu makamda çok durmamalıdır, zira hakikatte bu durum makam olmayıp Mecnûn’un “Leylâ benim, benden gayrı Leylâ yoktur” dediği gibi, bir hâl-i istiğraktan ibarettir. Halkın vücûdu Cenâb-ı Hakk’ın esmâ tecellîlerinden ibaret olduğundan kendine ait bir vücudu yoktur. Bu sebeple “âyân-ı sâbite vücud kokusu duymadılar” buyurulmuştur.³¹²

Şeyh Üftâde’ye göre vahdetin manası sâlikin vücûdunun tecellî sonucu yok olması demektir, yoksa kişi Allah olur demek değildir. Bu makama kurb-ı ferâiz denir ve “Kulum bana, kendisine farz kıldığım şeyden daha sevimli hiçbir şey ile yaklaşamaz.”³¹³ hadisi bu makam için işaret olunmuştur. Bu makama fenâ-i nefis, bekâ-i rûh, seyr-i muhibbî, sahv-ı evvel ve cennetü’l-cem’ isimleri de kullanılmıştır. Bu makam “Hiçbir şey görmedim ki, ondan önce Allah’ı görmemiş olayım.” ifadesinin dilden döküldüğü mertebedir. Yine necm suresinde geçen “sümme denâ” ibaresi bu makama işaret etmektedir. Bu makamdaki Allah ile olan yakınlık mekânla anlaşılan bir yakınlık değildir.³¹⁴

Bu makamın kademi üzere yürüdüğü peygamberi Hz. İdris’dir. İdris peygamberin varlığı sırrıdır. Çünkü sâlikin sırrı sürekli nurdan kıyafetler hazırlar. Sâlik

³⁰⁸ Fecr, 89/27-28.

³⁰⁹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 13a. Okudan, a.g.e., s. 192. Muslu, **Kemâleddin Bekrî...**, s. 166. Harîrîzâde, **Kenzü’l-Feyz**, vr. 55b.

³¹⁰ Cemile Sağır, **Şah Velî Ayntâbî’nin Atvâr-ı Seb’a Risalesi (Metin-Tahlil)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum, 2017, s. 57.

³¹¹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 13a.

³¹² Nûru’l-Arabî, a.g.e., s. 340.

³¹³ Tirmizî, **Sevâbu’l-Kur’an**, 17 / وما تقرب إلي عبدي بشئ أحب إلي مما افترضته

³¹⁴ Harîrîzâde, **Fecru’l-Esmâ...**, vr. 13b; Harîrîzâde, **Medâr-ı Vâhidiyyet...**, s. 325.

bu makama ulaştığında kendisine özel ve gizleneceği bir elbise giydirebilirler. Bundan dolayı da bu tavra İdrisî tavır denir. Bu makam pek çok özelliği kendisinde toplandığı için bu makama aynı zamanda Mûsevî tavır, İsevî tavır ve Hızırî tavır da denmiştir.

Makamın günü ise Salı günüdür. Nitekim Hz. Yahyâ bu günde öldürülmüştür. Onu öldürülmesine sebep olan ise bir kızdır. Burada Hz. Yahya ile ruh kastedilmekte ve onu öldüren kasıl ise celâl nuru olmaktadır. Kızla ise nefs-i mutmainne kastedilmiştir. Bu makamın yıldızı ise güneş diye adlandırılmıştır.³¹⁵

Bu makamdaki sâliklere ukalâ ve mecânîn ismi de verilmektedir.³¹⁶

3.2.2.5. el-Hay

Esmâ-i seb‘a’nın beşinci ismidir. İlâhî isimlerden ism-i sıfattır ki mevsufu ilmen, kudreten, iradeten, sem‘an, basaran, kelâmen, tekvinen ebedi hayat ile hay olup zatına asla fena, ölüm, acziyet, kusur, zaaf, eksiklik, uyku ilişmez. Zira hayatı mahlûkatın hayatı gibi başkasına bağlı değildir.

Bu makamda evliya daha önce ibkâ-i Hak’la bâkî iken artık bekâ-i Hak’la bâkî olur. İlki avâmın, ikincisi ise havâssın bekâsıdır. Avâmın zikri kendi lisanlarından çıkarken artık bu makama gelen havâssın zikri Hakk’ın lisanı iledir.³¹⁷

Sâlik, varolan eşyada neye baksa onda Cenâb-ı Hakk’ı bildirecek bir işaret bulur ve bu şekilde daima Cenâb-ı Hakk’ı Hay ismi ile zikretmiş olur.³¹⁸

Bu mertebenin ismi “nefs-i râziye”, zikri” Hay”, mahalli “sırr-ı hafî” ve seyri “seyr-i fillah”tır. Bu makamın sıfatları “zikir, ihlas, vera, rıza, riyazet, keramet ve vefa”dır. Bu mertebenin sonucunda sâlikin ulaşacağı hal masivadan yüz çevirme ve fena fillaha ulaşmak olacaktır.³¹⁹ Âlemi “âlem-i fenâ”, hâli “bekâ-yı sıfât”, vâridi “Hakk’ı bâtın, halkı zâhir müşâhede etmektir” ve mevridi “nakîbü’n-nükebâ”dır.³²⁰

Bu zikre devam eden sâlik “Müminler ölmez, fânî olan bu dünya hayatından, bâkî olan ahiret âlemine göç eder.” hadisince Allah ile Hay olma makamına ulaşır.³²¹

Bu makam, hakka’l-yakîn mertebelerinin ikincisidir ki bekâ âlemine dönüşte sıfat mertebesidir ve bu makama hazretü’l-cem denir. Bu mertebenin sonunda sâlik

³¹⁵ Bâî, a.g.e., s. 59-60.

³¹⁶ Nûru’l-Arabî, a.g.e., s. 345.

³¹⁷ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 13b. Özbek, a.g.t., s. 140.

³¹⁸ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 14a.

³¹⁹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 14b.

³²⁰ Harîrîzâde, **Kenzü’l-Feyz**, vr. 56b.

³²¹ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 14a.

bütün isim ve sıfatları kendine isbat edip halkı zâhir ve Hakk'ı bâtın müşahede eder. Hak ayna olup oradan halk görünür. Bu makama kurb-ı nevâfil denir ve “Kul nafilelerle de bana yaklaştırmaya devam eder; tâ ki ben onu severim. Ben onu sevince de, onun işiten kulağı, gören gözü, konuşan dili, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.”³²² hadisi bu makama işaret etmektedir.

Bu makamın lisanı “Hiçbir şey görmedim ki, ondan sonra Allah'ı görmemiş olayım.” ifadesidir. Bu makamda salike mahbûb ve Hakk'ın iradesiyle iş yapan kişi denilmektedir.³²³

Bu makamın kurb-ı nevâfil olarak isimlendirilmesi; “Ben kulumu sevdiğim zaman O'nun gören gözü, işiten kulağı, konuşan dili, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benimle görür, benimle işitir, benimle konuşur, benimle tutar, benimle yürür.” hadisinden dolayıdır. Bu makamdaki kişilere mukarrabîn ismi verilir ve “Ebrâr'ın iyilikleri, mukarrabîn'in kötülükleridir.” sözü bu makam için söylenmiştir.³²⁴

Bu makamda kemal mertebesine ulaşan arifin her sıfatı Hakk'ın sıfatı olur. Bu sebeple bu makam, fenâ-i ruhi, bekâ-i sirri, seyr-i mahbubi, cennet-i hazretü'l-cem' ve sahv-ı sani tabirleriyle de tanınır. Necm suresinde geçen “iyice sarktı”³²⁵ âyeti bu makama işaret etmektedir³²⁶.

Bu makamın peygamberi Hz. İsa'dır. Bu ismin verilmesi artık sâlikin keşfinde hataya düşmemesi sebebiyledir. Makamın günü ise Çarşamba günüdür. Çünkü Allah bu günde suyu yaratmış ve Firavun'un kavmini Nil vadisinde helak etmiştir. Bu makamda Hz. İsa ile kastedilen şey ruhtur. Firavun'un kavmi ile ise nefis-i emmâre ve onun güçleri kastedilmektedir. Nil nehri ise Allah'ta olma denizidir. Bu denizde nefis-i emmâre'nin bütün güçleri boğulmadan sâlik Cenâb-ı Hakk'a ulaşamaz.³²⁷

Bu makamda nefsin alt mertebelerinde hissedilen ölüm korkusu da artık sâlikten kalkmıştır.

Bu makam cezbe makamlarının ikincisi, tedellî makamlarının ise ortasıdır.³²⁸ Tedellî; Mukarreblerin nihayi makama yükseldikten sonra uyanıklık hali olan sahve inmesidir. Tedellî, Hakk'ın zâtî kudsîyetinden inişi nisbetince de söylenir. Buradaki zâtî

³²² ولا يزال عبدي يتقرب إلي بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها / Buhârî, Rikâk, 38.

³²³ Harîrîzâde, **Fecru'l-Esmâ...**, vr. 14b. Harîrîzâde, **Medâr-ı Vâhidiyyet...**, s. 325.

³²⁴ Nûru'l-Arabî, a.g.e., s. 344.

³²⁵ Necm, 53/8.

³²⁶ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 14b.

³²⁷ Bâlî, a.g.e. s. 66.

³²⁸ Harîrîzâde, **Medâr-ı Vâhidiyyet...**, s. 325.

kudsiyyet denilen öyle bir kudsiyyettir ki masivallahın kabiliyeti oraya ayak atamaz. Bu kabiliyet ister yüksek, ister kısıtlı olsun değişen bir şey olmaz.³²⁹

3.2.2.6. el-Kayyûm

Esmâ-i seb‘a’nın altıncı ismidir. Bu isim ilâhî isimlerden celâl sıfatıdır. Cenâb-ı Hak her şeyin aslıdır ve bütün hakikatlerin ötesinde O vardır. Herşeyin kayyûmiyeti Allah ileler. Allah ise bizatihi kâimdir zira illeti bizzat kendi kıyâmıdır.

İmam Kuşeyrî, “Kim ki Hakk’ın kayyûmiyetini bilirse her türlü meşguliyetin sıkıntısından kurtulup rahatça yaşar ve kalbinde dünyaya kıymeti kalmaz.” demiştir.

Niyâzî Mısırî de, “Kayyûm odur ki kıyâmı kendi ileler. Başkasına bağlı değildir. Ancak mevcûdattan herkesin bu sıfattan bir hissesi vardır. Kişi bütün mevcûdatta olan Allah’ın kayyûmiyet sıfatını görse ve o gördüğü şeyde Allah’ın bir tecellisini müşahede etse Cenâb-ı Hakk’ı Kayyûm ismiyle zikretmiş olur.”³³⁰ demiştir.

Bu mertebenin ismi “nefs-i marziyye”, mahalli “sırr-ı ahfâ”, seyri “seyr-i meallah” ve zikri “Kayyûm” ismidir. Bu makamın sıfatı, “Allah’ın ahlakıyla ahlaklanmak, Allah’ın nimetlerini tefekkür, Allah’ın nurunda safaya ulaşmak, beşeriyyeti terk etmek”tir. Bu mertebenin neticesinde sâlik “Ey yesribliler artık sizin için durmanın sırası değil.”³³¹ âyetinin sırrına ulaşır.³³²

Bu makamın âlemi “âlem-i şehâdet”, vâridi “şeriat” ki Hakk’ı halkta, halkı Hak’ta müşâhededir, nûru “beyaz”, vechi “rahmet-i indiyeye”, mevridi “nücebâ” ve hâli “hayret”tir. Hâlinin hayret olmasından kasıt, “Rabbim hayretimi artır” sözünde geçen makbul olan hayrettir. Yoksa sülûkun başlangıcındaki sâlikin zemmedilmiş olan hayreti değildir.³³³

Bu makam hakka’l-yakîn mertebelerinin üçüncüsüdür ve sâlik bu makamda hakka’l-yakîn’e mazhar olup “Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.”³³⁴ âyetinin sırrına mazhar olur.

Sâlik bu makamda bütün işlerini Hakla kaim olarak müşahede eder. Kesrette vahdet vahdette kesret görür. Hak aynasından halkı, halk aynasından Hakk’ı müşahede eder.³³⁵

³²⁹ Cürçânî, a.g.e., s. 106.

³³⁰ Harîrîzâde, **Fecru’l-Esmâ**, vr. 15a.

³³¹ Ahzab, 33/13.

³³² Harîrîzâde, a.g.e., vr. 15b.

³³³ Muslu, **Kemâleddin Bekri**, s. 172. Harîrîzâde, **Kenzü’l-Feyz**, vr. 57a.

³³⁴ Hadîd, 57/4.

Bekâ âlemine dönüşte fiil ve sıfata tedennî ve tenezzül mertebesidir. Bu makama cem'u'l-cem' ismi verilir. Bunun yanında fark bade'l-cem', fark-ı sâni, mahv-ı sâlis, cennet-i cem'u'l-cem' de denmiştir. Necm suresinde geçen “Mesafe iki yay aralığı hatta daha da yakın oldu.”³³⁶ âyeti kerimesi bu makama işaret etmektedir.³³⁷

Sâlik cem'u'l-cem' makamında, “O hem evveldir, hem âhirdir, hem zâhirdir, hem bâtındır.”³³⁸ âyetince Cenâb-ı Hakk'ın vahdetini zuhur ettiği şeylerin kesreti ile ve görülenlerin çokluğu ile de Zât'ın vahdeti ile müşahede edecek. Bu makam “Hiçbir şey görmedim ki, onunla beraber Allah'ı görmemiş olayım.” sözünün amele döküldüğü mertebedir. Ancak buradaki beraberlik tecelliyatta kesret olmasından dolayı hakiki değil nisbidir. Bu makam ayrıca tedellî makamının sonudur. Bu makamda salike vâsıl ve muhakkık ismi verilir³³⁹

İsmâil Hakkı Bursevî bu hususta bir daire tahayyül edip onu ikiye bölmü ve

meseleyi bu şekilde izah etmiştir.

Zâtıyla evvel ve bâtın esmâ ve sıfâtıyla âhir ve zâhirdir. Peygamber (a.s)'ı zâtına ayna ve sıfatına mazhar, fiili tecellîlerinin ise mahalli kılmıştır.

Bu makamın yıldızı “Mars”tır. Sâlik Mars'ın özellikleri ile vasıflanır ki bunlar öldürmek ve kan akıtmaktır. Mars ile tevhîd yıldızı kastedilmektedir. Bu tevhîd yıldızı doğduğu zaman bütün varlığı ve nefisteki Hakk'ın emirlerine karşı olan inatçılığı yok eder. Yine bu makamda jupiter gezegeninin özellikleri de görülür. Bu yıldızın özellikleri birinin malını alıp ötekine vermektir. Bu yıldızla vahdet yıldızı kastedilir ve bu yıldız doğduğunda kişinin hayreti artar. Yani vahdette kesreti görerek hayrete düşer.

³³⁵ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 16a.

³³⁶ Necm, 53/9.

³³⁷ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 16a.

³³⁸ Hadîd, 28/3.

³³⁹ Harîrîzâde, **Medâr-ı Vâhidiyyet**, s. 326.

Bu makamın günü Perşembe günüdür ki bu günde Hz. İbrahim Hacer ile evlenmiştir. Burada İbrahim ruhtur ve nefs-i râziyye olan Hacer ile birleşmiştir. Bu birleşmeden İsmâil meydana gelir ki aslında o nübüvvet nûrudur. Bu mertebeden sonra sâlik irşad ehli olur.

Bu makamın tavrına sâlikten ortaya çıkan Allah'ın Kelîm ve Alîm isimlerinin tecellîsinden meydana geldiği için Musevî tavrı denir. Bundan dolayı bu makamın peygamberi Hz. Musa'dır. Bu makamda sâlikten on bin perde daha kalkar.³⁴⁰

3.2.2.7. el-Kahhâr

Esmâ-i seb'â'nın yedinci ve son ismidir. Kahr, her işin zâhir ve bâtını üzere tam bir galip gelme halidir. "O, kullarının üstünde her türlü tasarrufa sahiptir."³⁴¹ âyeti bu manadadır ve bu âyete göre hiçbir mevcut yoktur ki Allah'ın kahr ve kudreti altında ezilmiş olmasın. Bu mertebede zikre devam eden kişi şeytanı açık bir düşman olarak bilir ve onun yapmasını istediklerine muhalefet etmede şüpheye düşmez ve kalbinde dünyaya olan sevgi yok olup yerine uhrevî muhabbetler alır.³⁴²

Niyâzî Mısırî, "Kahhâr odur ki rububiyet davası tutanları kahreder. Rububiyet davası ise üç çeşittir. Biri, tam manada bir iddiadır ki firavun ve nemrut gibilerin durumu buna benzer. İkincisi, bazı davranışları iledir ki bu tarz davranışta bulunanlar aslında rububiyet davasında değildirler ama işleri onlara benzer, zalim padişahların durumu da bu grubun davranışına benzer. Üçüncü çeşit dava ise bir kişi bir iş yaparken böyle ederim veya ettim dese de inşallah demese gerçekleşir. Bu da bir manada rububiyet davası tutmaktır. Herkese kahr sıfatı bir mahlûk üzerinden zuhur eder yoksa kahreden aslında o kişi değildir. Kişi ne zaman kendinde veya başkasında bu sıfatı görürse Cenâb-ı Hakk'ı Kahhâr ismiyle zikretmiş olur" demiştir.³⁴³

Seyr u sülûkte mertebe katetmiş olan ârif kişi, bir işi ben yaptım dese ve inşallah demese yine de fiilinde muvahhid olur. Ama ârif dışında birisi ben yaptım dese tevhîd-i ef'âl etmediği için fiilde şirke girmiş olur.³⁴⁴

Bu mertebenin ismi "nefs-i sâfiye" ve "nefs-i kâmile", mahalli "hafâ-yı mutlak", seyri "seyr-i anillah" ve zikri "Kahhâr" ismidir. Bu mertebenin sonunda

³⁴⁰ Bâlî, a.g.e., s. 75.

³⁴¹ En'am 4/18

³⁴² Harîrîzâde, **Fecru'l-Esmâ**, vr. 17a. Özbek, a.g.t., s. 122.

³⁴³ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 17a.

³⁴⁴ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 17b.

kişinin ulaşacağı hal, nefsinin Allah’a satmak yani nefsinin talepleri doğrultusunda değil Allah’ın emir ve yasakları doğrultusunda yaşamak olacaktır.³⁴⁵ Bu makamın hâli “bekâ”, nûru ise renksizliktir ve sâlik bu makamda velâyet-i kübrâ ile lütuflandırılır. Âlemi “Kesrette vahdet ve vahdette kesret”, vâridi “tüm eşyâyı ayn-ı Hak olarak müşâhede” ve vechi “ilm-i ledünniye”dir.³⁴⁶

Seyr u sülûkte bu mertebeye ulaşan kişi hilafete hak kazanmış olur. Çünkü veled-i kalb bu makamda kemâl bulur. Nefsle alakası kalmadığından bu makam rûhu’l-kuds mertebesi olur.

Bu makamda kişi telvîn gable’t-temkîn halinden telvîn bade’t-temkîn haline yükselir. Bu mahalde sâlike tecellî-i zât ve makâm-ı ehadiyyetü’l-cem‘ kolaylaşır.

İsmâil Hakkı Bursevî, “Bu makama ulaşan kimsenin Hızır gibi ölümsüzlük iksirinden içmiş olur. Bu makamda nefis tamamen kahredilmiş olur ve ortada sadece Hak kalır işte Hak’la birlik dedikleri budur.” diyerek meseleyi açıklamıştır.³⁴⁷

Necm suresinde geçen “ev ednâ” kerîmesi bu makama işarettir. Bu makam âlem-i zâttır. Bu makama ahadiyyet denir kurbiyyet denmez. Çünkü kurbiyyette ikilik vardır. Nitekim Efendimiz (a.s) miraç gecesi kurbiyyet makamından ahadiyyet makamına ve sıfat âleminden zât âlemine ayak basmıştır.³⁴⁸

Muhammed Nûru’l-Arabî bu makama ahadiyyetü’l-cem makamı demiştir. Bu makam mahv-ı tam ve makam-ı temkindir. Necm suresinde geçen “ev ednâ” âyeti bu makamı işaret eder. Efendimize özel bir makamdır diğer enbiya ve evliya bu makama bizzat ulaşamaz, ancak Efendimiz (a.s.)’ın ayağının izinden giderek bir adım gerisinde hakikat-i muhammediyye ile ulaşabilir. Bu makam hitam makamıdır. Bütün hakikatleri ayna edinip Allah’ın isim ve sıfatlarını müşâhede eder.³⁴⁹

Bu makama yetim malı da denmiştir. “Yetimin malına yaklaşmayın.”³⁵⁰ âyeti ile bu makama işaret edilmiştir. Yine “Attığın zaman sen atmadın, ancak Allah attı.”³⁵¹ âyeti de ehadiyyet makamı için delil gösterilmiştir. Ayrıca bu makam “Allah’ı Allah’tan başkası görmedi.” ifadesinin zuhura geldiği makamdır.³⁵²

³⁴⁵ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 17b.

³⁴⁶ Muslu, **Kemâleddin Bekrî**, s. 174. Harîrîzâde, **Kenzü’l-Feyz**, vr. 58b.

³⁴⁷ Harîrîzâde, **Fecru’l-Esmâ**, vr. 17b.

³⁴⁸ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 18a.

³⁴⁹ Seyyid Muhammed Nûru’l-Arabî, **Nûru’l-Arabî Külliyyâtı 4.Cilt Risâleler-1**, (çev. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu), İstanbul: H Yay., 2017, s. 53.

³⁵⁰ En’âm, 8/152

³⁵¹ Enfâl, 10/17

³⁵² Harîrîzâde, **Medâr-ı Vâhidiyyet**, s. 328.

Kâmil kişi her makamdan konuşur zira Peygamber (a.s), aşk için aşağı makamlara iner ve avâm sahabeye ilme'l-yakîni, havâs sahabeye ayne'l-yakîni, ehas sahabeye ise hakka'l-yakîni öğretirdi. Hâlbuki kendi makamları bunların hepsinden üstündü.³⁵³

Bir mürşid rehberliğinde yapılan bu sülûkun sonunda sâlik, nefisini terbiye etmiş ve irşâda ehliyet sahibi olmuş olur. Yetmiş bin olduğu ifade edilen perdeler kalkar ve sâlik Allah'a vâsıl olur.

Muhammed Nûru'l-Arabî bu makam için, Peygamber (a.s)'ın "Benim Allah ile özel bir vaktim vardır." dediği makamdır demiştir. Devamında ise "Bunu izah etmeye bende kudret yoktur, bu makamı bize teberrüken öğretirler fakat biz bu makamdan asla zevk alamayız." demiştir.³⁵⁴

Bu yedi makamın her sâlikte bir olmadığı ifade edilmiştir. Bir sâlikte dördüncü makam olanın, bir diğer makamda beşinci veya altıncı makam olması mümkündür. Bu makamdan sonra sâlikin işlerinde bağımsızlık olmaz, Allah neyi murat ederse onun muradı da o olur.³⁵⁵

Bu nefis mertebelerinin her birisinin bir peygambere mensubiyeti vardır. Eserin tahlilinde her mertebenin mensub olduğu peygamberi Halvetî-Bekrî usulüne göre belirttik. Ancak Harîrîzâde üzerinde ciddi tesiri bulunan Muhammed Nûru'l-Arabî'nin bu konudaki fikri farklıdır. Muhammed Nûru'l-Arabî, bu mertebeleri İsevî, Musevî ve Muhammedî olarak belirtmiştir. Bu tasvire göre tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât ve tevhîd-i zât İsevî, cem', hazretü'l-cem' ve cem'u'l-cem' Mûsevî, ehadiyyetü'l-cem' ise Muhammedî makamlardır. İsevî makamlar fena, Musevî makamlar bekâ, Muhammedî makam ise sırf tevhîd makamıdır.³⁵⁶

Harîrîzâde bu yedi nefis mertebesini *Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ahadiyyet* risâlesinde, eseri kaleme aldığı Halvetî-Bekrî yolu usûlünün aksine kendisi üzerinde derin izler bırakan Muhammed Nûru'l-Arabî'nin esaslarını takip ederek seyr u sülûkun esasını tevhîd olarak belirlemiştir.

Harîrîzâde, tevhîd makâmalarını üçü "sülûk", üçü "cezbe", biri de "ahadiyyet" makâmaları olmak üzere yedi olarak ifade etmiştir. Buna göre emmâre, levvâme ve mülhime için sülûk makâmalarından tevhîd-i ef'âl, tevhîd-i sıfât, tevhîd-i zât isimlerini;

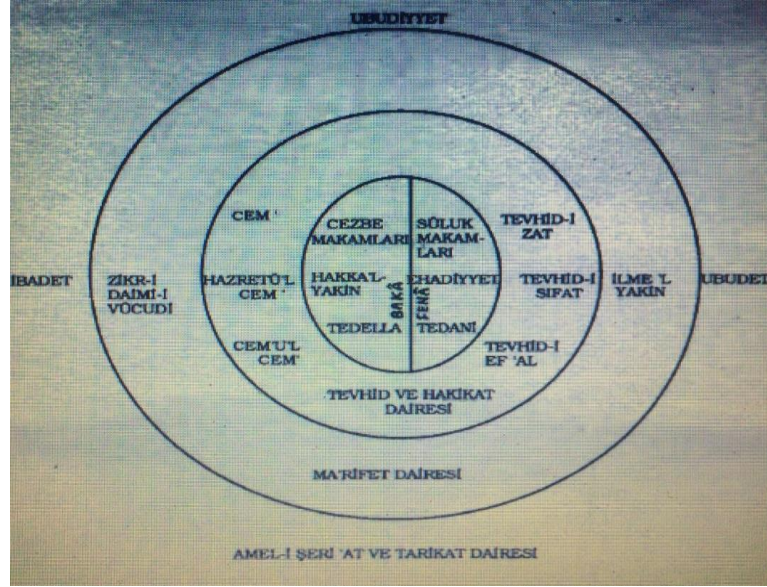
³⁵³ Harîrîzâde, a.g.e., vr. 18b.

³⁵⁴ Nûru'l-Arabî, **Risâleler...**, s. 346.

³⁵⁵ Bâlî, a.g.e., s. 79-80.

³⁵⁶ Muhammed Nûru'l-Arabî, **Nûru'l-Arabî Külliyyâtı...**, s. 72.

mutmainne, râziyye ve marziyye için cezbe makâmı olarak cem‘, hazretü'l-cem‘, cem‘u'l-cem‘ makâmlarını; nefis-i kâmile için de hakikat-i Muhammediyye olarak da tanımlanan ehadiyyet makâmını zikretmiştir. Eserinde bunu bir daire ile göstermiştir ki bir yarısı fenâ, diğer yarısı bekâyı işaret eden makamlardır.³⁵⁷

Harîrîzâde'nin bu şekli kullanması konunun daha iyi anlaşılması içindir. Zikredilen bütün bu makamların şekli, temsili olarak büyük bir daire ve onun etrafında da küçük daireler yerleştirilmiştir. Bu dairelere “fenâ”, “bekâ”, “tedânî” ve “tedellâ” denmiştir. Dairenin merkezine ise “ehadiyyet”i temsil etmesi için bir nokta konulmuştur. Bu küçük daireleri kuşatan “marifet” dairesi adıyla ikinci bir daire ve onu da kuşatan “amel, şariat ve tarikat”tan oluşan üçüncü bir daire konulmuştur. Bu dairelerin iç içe geçmiş olması amel ve ibadetsiz marifete ve irfansız da tevhîde vasıl olunamayacağı gösterilmiştir.

Bu dairenin yarısı olan “fenâ” tarafı “ayne'l-yakîn”e bakmaktadır. Sâlik, isim ve sıfatlarla amel etmeye mazhar olur ve fiilleri, sıfatları ve zâtı Hakk'ın vücûduna ayna yapıp O'nu müşâhede eder. Dairenin diğer yarısı olan “bekâ” tarafı ise “hakka'l-yakîn”e nâzır olup, meczub ve müntehî sâlik: cem‘i, hazretü'l-cem‘i ve cem‘u'l-cem‘i, Allah'ın hakikatinin aynı olarak müşâhede eder. Fakat şekilde “âlem” diye isimlendirilen, Allah'ın aynı değildir. Çünkü onun hakikatte vücûdu yoktur.

³⁵⁷ Harîrîzâde, *Medâr-ı Vâhidiyyet...*, s. 321-328.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. FECRU'L-ESMÂ VE SUBHU'L-MÜSEMMÂ'NIN TENKİTLİ NEŞRİ

Fecru'l-esmâ ve subhu'l-müsemma limuharririhî Harîrîzâde dervîş Muhammed Kemâleddin el-halvetî cele'ahullahu'l-celvetî^{358 359}.

Bismillahirrahmanirrahim

Hamd-ı bîsâr ve şükr-i bîşümâr³⁶⁰, ol Cenâb-ı Hâlik u Rezzâk³⁶¹ ve fa'âlun limâ yürîd³⁶² ve ol Hazret-i Hayy u Kayyûm³⁶³ ve 'Alîm u Kâdir u Mürîd ol zât-ı bîhemânâ³⁶⁴ mevcûd ve mufîzu'l-vucûd³⁶⁵ ki bendegâne-i sâhib-i dilâne³⁶⁶, zulumât-ı cehâletten necât verip âb-ı hayât-ı câvidâne³⁶⁷ yetiştirip, 'ilme'l-yakîn vâsıtasıyla 'ayne'l-yakîne vâsıl edip müşâhede-i dîdâr-ı hakkâ'l-yakînde mü'ebbed ve câvidân kıldı. Ve evliyâ-ı kirâmı makâmü'l-cem'a ve siddîkiyye-i fehhâmı makâm-ı hazretü'l-cem'a îsâl ve mukarrabîn-i kirâmı³⁶⁸ makâm-ı³⁶⁹ cem'ü'l-cem'a³⁷⁰ ve enbiyâ-ı 'izâmı makâm-ı ehadiyyetü'l-cem'a efdâl eyledi. Sıla-ı salât-ı dürer-bâr ve tuhfe-i tahiyyât-ı kührvâr³⁷¹ ve³⁷² ol nâhic-i menâhic “Sonra yaklaştıkça yaklaştı.”³⁷³ ve 'âric-i me'âric “Öyle ki, iki yay kadar hatta daha da yakın oldu.”³⁷⁴ şâh-ı kişver güşâ “Kişisel arzularına göre de konuşmamaktadır.”³⁷⁵ ve müftî-i fetvâ nûşîn “O'nun konuşması

³⁵⁸ Allah O'nu celveti kılsın.

³⁵⁹ A E - fecru'l-esmâ ve subhu'l-müsemma limuharririhî Harîrîzâde dervîş Muhammed Kemâleddin el-halvetî cele'ahullahu'l-celvetî

³⁶⁰ Sonsuz hamd ve şükür

³⁶¹ A E Râzık

³⁶² Dilediğini mutlaka yapan

³⁶³ A E - Kayyûm

³⁶⁴ Eşsiz

³⁶⁵ A vücûda

³⁶⁶ Gönül sahibinin hizmetkârları

³⁶⁷ Ebedi hayat

³⁶⁸ A E a'lâmı

³⁶⁹ A Makâmü'l-

³⁷⁰ E makâmü'l-cem'a

³⁷¹ Çok kıymetli hediyeler ve sözler

³⁷² A E + ve

³⁷³ (Necm, 53/8) {ثم دنا قتلدى}

³⁷⁴ (Necm, 53/9) {فكان قاب قوسين او ادنى}

³⁷⁵ (Necm, 53/3) {و ما ينطق عن الهوى}

kendisine indirilmiş vahiyden başkası değildir.”³⁷⁶ olan fahr-i ‘âlem Hazret-i Muhammed Mustafâ³⁷⁷ sallallâhu aleyhi ve sellem ki ümmetini tarîk-i dalâlet ve hevâ-yı cehâletten nûr-ı hidâyetle ihrâc ve esrâr-ı me‘ârif-i ilâhiyye ile ‘ilme’l-yakîn mertebesinden ‘ayne’l-yakîn³⁷⁸ ve gayb-ı hüviyyet hakka’l-yakîne³⁷⁹ i‘râc eyledi.³⁸⁰ Ve ehibbâ eylediği³⁸¹ zevâtın^{382 383} sıfât-ı zemîmelerini³⁸⁴ hamîdeye tebdîl ile nüfûslarını nukûş-ı mâsivâdan ‘ârî ve süyûr-ı seb‘ayî vâridât ve hâlât ve makâmât ve envâr ve esrâr/[1^b] ve terkîbât ile cârî eyleyip, ıslâh-ı nefis ve kalb ve rûh ve sır hâsıl ve makâm-ı cem‘ ve hazretü’l-cem‘³⁸⁵ ve cem‘ü’l-cem‘ ve ehadiyyetü’l-cem‘a vâsıl kıldı. Ve ‘alâ âlihî ve sahibihî ve sellim ecma‘ın.

“Emmâ ba‘d^{386,387} bu fakîr-i pür taksîr Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin ibnü’s-Seyyid eş-Şeyh el-Hâc³⁸⁸ Abdurrahman ‘afâ ‘anhümâ melikü’r-rabbü’r³⁸⁹-rahmân der ki; müddet-i medîde ve zamân-ı ‘adîdeden beri hâtır-ı ‘âcizânemde hutûr ve dil-i nâcizânemde mürûr eder³⁹⁰ idi ki, livâ-i hidâyesi nüşûr fi’l-beriyye³⁹¹ tarîka-i ‘aliyye-i Halvetiyye-i Şa‘bâniyye-i Bekriyye meşâyihinin sâlik-i mesâliki kabûl ve nâhic-i menâhici vüsûl olan bendegânını terbiye ve seyr u sülûk ilâ meliki’l-mülûk eyledikleri usûl-i esmâ-i seb‘alarını şerh edem.

Pes bir gün Kelâm-ı Kadîm³⁹² ve Furkân-ı Hakîm ile tefe’ül ettim, “Gerçek müminler işte onlardır. Rableri katında onlar için yüksek mevkiler, bağışlanma ve değerli rızık vardır.”³⁹³ âyet-i kerîmesi vâki‘ olmakla mahza-i izn-i Haktır diye şerh olunup, tekmîli muvaffak ve fecru’l-esmâ ve subhu’l-müsemmâ diye tesmiyesi muhakkak oldu. Ce‘alehullâhu³⁹⁴ Te‘âlâ³⁹⁵ hâlisân li-vechihi’l-kerîm ve sebeben ledeyhi lil-fevzi bi-cennâti’n-na‘îm.³⁹⁶

³⁷⁶ {ان هو الا وحي يوحى} (Necm, 53/4)

³⁷⁷ A E + Hazret-i Muhammed Mustafâ

³⁷⁸ E ‘ayne’l-yakîne

³⁷⁹ E - gayb-ı hüviyyet hakka’l-yakîne

³⁸⁰ E eylediğinin

³⁸¹ A eylediğinin

³⁸² A - zevâtın

³⁸³ E - ve ehibbâ eylediği zevâtın

³⁸⁴ A E zemîmesini

³⁸⁵ A Cem’a

³⁸⁶ E - ba‘d

³⁸⁷ Bu girişten sonra

³⁸⁸ A E - el-Hâc

³⁸⁹ A E - rabbü’r

³⁹⁰ E - eder

³⁹¹ Hidayet sancağı yeryüzüne yayılan

³⁹² E + Mushaf-ı şerîf

³⁹³ {أولئك هم المؤمنون حَقًّا لهم درجات عند ربهم ومغفرة و رزق كريم} (Enfâl, 8/4)

³⁹⁴ E lenâ

MUKADDİME

Ey tâlibân-ı³⁹⁷ safâ-yı rûhânî ve yâ râgıbân-ı³⁹⁸ feyz-i rahmânî ve ey tişengâne-i âb-ı hayât-ı câvidânı³⁹⁹ âyine-i⁴⁰⁰ cihannümâyâ rûşendir ki, tarîkat-ı ‘aliyye ve hakikat-ı seniyye⁴⁰¹ yed-i irâdet ve bey‘at ve pâ-yı hizmet ve himmet⁴⁰² rehrevân-ı Ka‘be-i hakikat olan⁴⁰³ sâlikân ve müslikân fahr-ı risâlet aleyhi ekmeli’t-tahiyyât etvâr-ı seb‘a ile mu‘abber ve her tavrın bir seyr-i mahsûsu olmakla süyûr-ı seb‘a ile müfesser olan makâmât-ı seb‘anın mecmû‘-ı etvâr ve envâr ve esrârını kelime-i celîle-i “lâ ilâhe illallâh” ile/[2^a] bikadri isti‘dâdihim⁴⁰⁴ ve kâbiliyyâtihim⁴⁰⁵ terbiye ve irşâd ve tekmîl ve⁴⁰⁶ sıfât-ı zemîmelerin hamîdeye ve bu‘dlerin kurbe tebdîl ve sırr-ı fenâ-yı fenâyâ⁴⁰⁷ îsâl ve sâhil-i bekâyâ efdâl buyururlar idi. Bir gayrı isimle sülûke muhtâc olmazlar idi.⁴⁰⁸ Cîvâr-ı rahmete sa‘âdetle⁴⁰⁹ intikâl buyurduklarından tâ⁴¹⁰ seyyidü’t-tâife vâris-i ekmel-i hakikat-ı Muhammediyye ve masdar-ı ‘ulûm ve ma‘ârif-i Ahmediyye Hazret-i Cüneyd-i Bağdâdî⁴¹¹ kaddese’llâhu sırrahu’l-hâdî zamân-ı şeriflerine gelince, evvelâ ezmine-i mûmâs ve mülâhık-ı zamân-ı Rasûl-ı Ekrem sallallâhu ‘aleyhi ve sellem olmağın tâlibân ve sâlikânda dahî âteş-i taleb ve ‘aşk-ı müştâğil ve bilâ futûr ‘ibâdât ve tâ‘ât ve riyâzât ve mücâhedâta müştâğil olduklarına binâen, mürşidân-ı râh-ı hakikat kelime-i tevhîd ile irşâd ve terbiyet⁴¹² ve bahr-ı fenâdan sâhil-i bekâyâ delâlet ederler idi. Ba‘dehu ictihâd-ı meşâyih-i ‘izâm ve ittifâk-ı evliyâ-i kirâm ile birer birer izdiyâd ederek ba‘zı tarîkde esmâ’ iki ve ba‘zı tarîkde üç ve ba‘zısında yedi⁴¹³ ve ba‘zısında on

³⁹⁵ A E - Te’âlâ

³⁹⁶ E - na‘îm; Allah bu eseri kendi rızası için olmasını ve cennet nimetlerine ulaşmada sebep kılsın

³⁹⁷ A Tâlib-i E tâlibât-ı

³⁹⁸ E râgıbât-ı

³⁹⁹ Ebedi hayatın şarabına susamış

⁴⁰⁰ E - âyine-i

⁴⁰¹ A E de

⁴⁰² A E + ile

⁴⁰³ A E + Hücûc-ı

⁴⁰⁴ A E İsti‘dâdihim

⁴⁰⁵ Kabiliyetleri nispetince

⁴⁰⁶ A - ve

⁴⁰⁷ E - fenâyâ

⁴⁰⁸ A E saadetle

⁴⁰⁹ A E - saadetle

⁴¹⁰ E - tâ

⁴¹¹ Cüneyd-i Bağdâdî, 210/820 tarihinde doğduğu rivayet edilen Cüneyd-i Bağdâdî ilköğrenimini fıkıh ve hadis üzerine yapmıştır. Ve henüz yirmi yaşlarında fetva verebilecek makama gelmiştir. Şer‘i ilimlerde iyice yetiştikten sonra da tasavvufa yönelmiş, başta dayısı Serî es-Sakatî olmak üzere Ma‘ruf el-Kerhî, Hâris el-Muhâsibî’den tasavvufi terbiye görmüştür. Ayrıca yaşadığı memleket olan Bağdad’ı ziyaret için gelen Ebu Hafs el-Haddâd ve Ebû Yezid el-Bistâmî ile de görüşmüştür. İlk dönem sufiler nezdinde “Seyyidü’t-tâife” diye şöhret bulmuştur. 297/907 tarihinde vefat etmiştir.

⁴¹² E - ve terbiyet

⁴¹³ E - ba‘zısında yedi

iki ⁴¹⁴ ve ba‘zıların ⁴¹⁵ dahî esmâsı birbirinden âhar olduğu mufasssalen *Kenzü’l-Feyz* nâm eserimizde mezkûr olunmuş, vâreste-i kayd ve imlâ kılındı. ⁴¹⁶ Murâd ⁴¹⁷ eden sâlik ⁴¹⁸ mutâla‘a buyura.

Asl-ı usûl-ı cemî‘-i esmâ’ kelime-i tevhîd olup esmâ-i sâire ⁴¹⁹ teshîlü’t-terakkî fûrû‘ olduğuna, “Allah’ın nasıl bir misal getirdiğini görmedin mi? Güzel sözü, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaca benzetti.” ⁴²⁰ âyet-i ⁴²¹ kerîmesinde işâret-i celîle vardır ki erbâb-ı zevk ve ‘irfâna hüveydâ ve ‘ayândır. ⁴²²

‘Ârif-i esrâr-ı lâhûtî, câmi‘-i hakâyık-ı nâsûtî Hazret-i Şeyh Hasan Ünsî ⁴²³ kuddise sırruhu’l-ünsî kelimât-ı seniyyelerindendir ki halîfesi Şeyhu’l-‘Âmm ve’l-Hâss Hazret-i İbrahim Hâs ⁴²⁴ kuddise sırruhu cem‘ eylediği/[2^b] *Kelâm-ı ‘Azîz* nâm risâlesinde buyurur: Hakîkat-ı usûl-i esmâ vucûd-i insânın makâm-ı insâniyyesi envârdır. İnsan bu envâr ile insandır. Pes muhabbetullâh bu envârdan hâsıl olur buna ‘aşk-ı hakîki denir. ⁴²⁵ Bu muhabbet ve ‘aşk ile olunan zikrullâh zâil olmaz, bu zikir insanda bâkîdir. Zîrâ bunun sâhibi Hak’la Hakk’ı zâkirdir ya‘ni Hak’la Hak’da Hakk’ı Hakkan zikreder. Şimdi bu envâr ile bu muhabbetin cem‘ine mâye derler, insanda gizli bir ma‘nâdır. ⁴²⁶ Bir ⁴²⁷ insan bu mâyenin kendinde olduğundan ⁴²⁸ haberdâr değildir ama mürşid haberdârdır. İnsanda olan esrâr ve hakâyık bu mâye vesîlesiyledir. Makâmât bunun ile kat‘ olur ya‘ni ⁴²⁹ kat‘-ı merâtib eden bu mâyedir ve her ne gün sırra erişilse erişen ⁴³⁰ bu mâyedir ve her ne ki i‘tâ oluna bunun ile olur ya‘ni ol ‘atâ bu mâyeyedir.

⁴¹⁴ A E + olup ekserîsinin

⁴¹⁵ A E - ve bazılarının

⁴¹⁶ Harîrîzâde, *Kenzü’l-Feyz*, vr. 50b-51a.

⁴¹⁷ E merâk

⁴¹⁸ A + sâlik

⁴¹⁹ A E Sâir esmâ’

⁴²⁰ {ألم تر كيف ضرب الله مثلا كلمة طيبة كشجرة طيبة أصلها ثابت وفرعها في السماء} (İbrâhîm, 14/24)

⁴²¹ A + âyet-i

⁴²² E ‘irfân hüveydâya ‘ayândır

⁴²³ Hasan Ünsî, 1055/1645 senesinde Kastamonu şehrinin Taşköprü ilçesinde doğmuştur. Tasavvufi bir ailede yetişen Ünsî henüz yirmi yaşlarında iken Ayasofya Camiinde ders okutacak kadar ilmi birikim elde etmiştir. Karabaş-ı Velî’ye intisap eden Ünsî şeyhi tarafından hilafete memur olmuştur. Uzun süre İstanbul’da irşad faaliyetinde bulunan Ünsî 1136/1723 tarihinde İstanbul’da vefat etmiştir.

⁴²⁴ Şakiroğlu İbrahim Çelebi ismiyle de tanınan İbrahim Hâs, İstanbul’da doğmuştur. Tasavvufi eğitimi Halvetî-Şabanî Şeyhi Hasan Ünsî’nin elinde tamamlamıştır ve ömrünü şeyhinin düşüncelerini yayma gayesiyle geçirmiştir. İbrahim Hâs, 1176/1762 senesinde İstanbul’da vefat etmiştir.

⁴²⁵ A E derler

⁴²⁶ A E + her

⁴²⁷ A E - bir

⁴²⁸ E - olduğundan

⁴²⁹ E - kat‘ olur yani

⁴³⁰ E - erişen

Bu mâye her insanda vardır, mestûrdur ama mürşid⁴³¹ mukâranetiyle zâhir olur. Vellâhu'l-hâdî ile'r-reşâd.⁴³²

LÂ İLÂHE İLLALLAH

Ey sâlik-i mesâliki kabûl⁴³³ ve ey⁴³⁴ nâhic-i menâhici vüsûl⁴³⁵ ve ey tâlib-i 'ârif⁴³⁶ ve mâlik-i mülk-i me'ârif kelime-i tevhîdin lafz ve ma'nâsında olan⁴³⁷ esrâr-ı kesîra ve sûret-i hakîkatte olan hakâyık-ı vefîraya "Rabbimin sözleri için denizler mürekkep olsa ve bir o kadar mürekkep ilave etseydik dahi, Rabbimin sözleri bitmeden önce mutlaka deniz tükenirdi."⁴³⁸ âyet-i⁴³⁹ kerîmesince eşcâr u eklâm ve bihâr u midâd ve tabakât-ı arz ve semâ evrâk olsa vefâ etmez ve yalnız 'ömr-i âdem değil belki bütün⁴⁴⁰ müddet-i 'âlemde tahrîr olunsa gâyeteye yetip bitmez. "Benim ve benden evvelki peygamberlerin söylediklerinin en faziletlisi lâ ilâhe illallah'tır yedi kat gök ve yedi kat yer terazinin bir kefesine, lâ ilâhe illallah da diğer kefesine konsa, lâ ilâhe illallah elbette onlardan daha ağır gelir"⁴⁴¹ / [3^a] hadîs-i şerîfî şerefine kâfîdir. Nitekim mervîdir ki Hazret-i Mûsâ 'aleyhi's-selâm "Ey Rabbim bana kendisiyle seni zikredebileceğim bir şey öğret." buyurduğunda Cenâb-ı Hak "Lâ ilâhe illallah de." buyurdu yine Mûsâ 'aleyhi's-selâm kendisini bir zikirle mahsûs olmasını talep edip "Ben ancak kendisiyle özel kılınacağım bir şey istedim." buyurduğunda Cenâb-ı Perverdigâr "Ey Mûsâ yedi gök ve üstündekileri bir kefeye, lâ ilâhe illallah'ı bir kefeye koysak, lâ ilâhe illallah onlara ağır gelir". buyurdu.⁴⁴² Her 'ârif ândan zevki kadar feyzyâb olur ve her sâlik ânın menâzilinden payına göre makâm bulur.

Ve tevhîd lügatte, bir şeyin vâhid olduğuna hükümdür. Ve 'ilme'l-yakîn dahî o şeyin vâhidiyyetine delâlet-i vahdet denilir, vahdâniyetle vasf ettim demektir. Ve ehl-i

⁴³¹ A E mürşide

⁴³² Hakikat-ı usul-i esmâ... vellâhu'l-hâdî bu bölüm. Ünsî Hasan Şabânî, **Kelâm-ı Azîz Bir Erenin Söyledikleri** (der. İbrahim Hâs), (Çev. Sad. Mustafa Tatçı-Cemal Kurnaz), İstanbul: Sufi Kitap, 2011, s. 53.

⁴³³ A E vüsûl

⁴³⁴ E - ey

⁴³⁵ A E kabûl

⁴³⁶ H hâmişte: Ârif deyu seyr-i sülûkda bulunan bir kimseye denir.

⁴³⁷ A -olan

⁴³⁸ (Kehf, 18/109) {قُلْ لَوْ كَانَ مَدَادًا لَّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتِ رَبِّي وَلَوْ جُنَّا بِمِثْلِهِ مَدَدًا}

⁴³⁹ A âyet-i

⁴⁴⁰ A -bütün

⁴⁴¹ أفضل ما قلت أنا والنبيون من قبلي لا اله الا الله و لو ان السموات السبع و الارضين السبع في كفة و لا اله الا الله في كفة لرجحت لا اله الا الله

⁴⁴² Ebu Zeyd Muhammed b. Mahmud Mahlûf Se'âlîbî, Cevâhiru'l-Hisân fi Tefsîri'l-Kuran, muhakkik: Şeyh Muhammed Ali Ma'vez ve Şeyh 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Beyrut: Dar-ı İhyâ Turâsu'l-Arabî, h. 1418, c. 9, s. 15.

يا ربِّي علمني شيئاً أذكرك به. قل لا اله الا الله , إنما أردت شيئاً تحصي به , يا موسى لو ان السموات السبع و من فوقهن في كفة و لا اله الا الله في كفة لرجحت بهن لا اله الا الله

tarîkat ıstılâhında tevhîd, Zât-ı ilâhiyeyi tasavvurât-ı efhâmın ve tahayyulât-ı ezhânın⁴⁴³ küllîsinden tecrîd ve⁴⁴⁴ tenzîldir. Hazret-i Cüneyd-i Bağdâdî kuddise sırruhu'l-hâdî⁴⁴⁵ buyurmuşlar ki: tevhîdde 'ukûl 'aklen nihâyet ve⁴⁴⁶ hayrete müntehâ⁴⁴⁷ olur ve yine buyurmuşlar ki: tevhîd bir ma'nâdır ki rusûm ve tedrîs-i 'ulûm ve kavâ'id-i fûnûna nâbûd ve mudmahil olur hemân Allah Te'âlâ bâkî⁴⁴⁸ ve lem yezeldir. Ve kelime-i tevhîdin şerî'atte ma'nâsı "Kendi dışındaki her şeyden müstağni olan ve her şeyin kendisine muhtaç olduğu ancak Allah'tır"⁴⁴⁹ ya'ni zât ve sıfât ve ef'âlinde mâsivâsından ganî ve her mâ'âdâsı ona muftakır yokdur illallahu Te'âlâ vardır. Ve⁴⁵⁰ hakîkatte tevhîdin⁴⁵¹ üç ma'nâsı vardır: 'avâma nisbeten tevhîd-i ef'âl, havâssa nisbeten tevhîd-i sıfât, ehassu'l-havâssa nisbeten tevhîd-i zât itlâk ederler,⁴⁵² tafsîli gelir.

Ba'dezâ bu kelime-i tevhîd esmâ-i seb'a-i sülûkdan ibtidâî esmâdır ya'ni sâlik-i/[3^b] meczûb olanlar nefy ile isbâtta mürekkeb olan kelimeden bed' ederler. Zîrâ ânda nefy-i mâsivâ ve isbât-ı Hüdâ vardır. Gerçi mâsivâ dedikleri emr-i mevhûmdur lâkin etvâr-ı seb'a üslûbunda bu makâmda sâlikin nefsi emmâre olmakla âna vücûd-ı müstakil verdi. Ve envâ'-i sıfât-ı zemîme ki; buhl ve hırs ve cehl ve kibir ve şehvet ve hased ve gazab ve emsâlini kendine sanem edindi. Pes bu yüz hazret-i ahkâma nâzırdır ânın âsâr ve kudûrâtı⁴⁵³ zikr-i "lâ ilâhe illallah" ile zâil olur⁴⁵⁴ "Ben nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis Rabbimin acıyıp koruması dışında, daima kötülüğü emreder"⁴⁵⁵ kerîmesi ânın şânındadır.⁴⁵⁷ Sadr-ı 'âleminden seyr ilâllahda zevk ve fehm olunur. Lâ cerasse isbât-ı vücûd-ı Hak⁴⁵⁸ edince nefy-i mâsivâyâ muhtâc oldu. İşte⁴⁵⁹ 'abd-ı zâkirin lâ ilâhe kavli nefis ve hevâ ve şehvet ve vesâvis-i şeytan⁴⁶⁰ taraflarından iddî'â olunan ulûhiyyet ve rubûbiyyeti mahv ve imhâ ve illallah kavliyle

⁴⁴³ E evhâmın

⁴⁴⁴ E - küllîsinden tecrîd ve

⁴⁴⁵ A E - Hâdî

⁴⁴⁶ E + hasret üzere

⁴⁴⁷ E - hayrete müntehâ

⁴⁴⁸ A E + kalır

⁴⁴⁹ لا غنى عن كل ماسواه و مفتقر اليه كل ما عداه إلا الله

⁴⁵⁰ A E - ve

⁴⁵¹ A E - tevhîdin

⁴⁵² E eder

⁴⁵³ A E + sıkâlî Mücâhede-i bedeniyeye ve dâimâ lâ ilâhe illallah kelimesini iştigâl iledir bu hazretin dâiresi nefis-i emmâre, şânında Cenâb-ı Hak

⁴⁵⁴ A E - zikr-i Lâ ilâhe illallah ile zâil olur

⁴⁵⁵ {و ما أبرئ نفسي إن النفس لأمارة بالسوء} (Yûsuf, 12/53)

⁴⁵⁶ A buyurulmuştur E buyurmuştur

⁴⁵⁷ A E - kerîmesi onun şânındadır

⁴⁵⁸ E - Hak

⁴⁵⁹ A E - işte

⁴⁶⁰ A şeytaniyye

Vâcib Te'âlâ Hazretlerini isbât ve Sultân-ı Hak askeriyle kalb ve 'ilim ve Kur'an ve sünnet-i Nebî 'aleyhi's-selâm ve ilhâm-ı Rabbânîdir. Sultân-ı Hak zikr olunan 'asâkir ile kalb-i zâkirde zuhûr ve müstevlâ ve mutasarrıf oldukda kalb tabî'at-ı beşeriyet⁴⁶¹ ve feyezân-ı nefsanîden çıkıp sahrâ-yı kurb-ı ma'neviyyede "Hiç bir gözün görmediği hiç bir kulağın işitmediği ve hiç bir insanın tahayyül edemediği bir takım nimetler vardır"⁴⁶² ⁴⁶³ mazmûnu üzere ni'am-ı ilâhiyyede serâirini görür ve müşâhede eder. A'yân-ı 'ayne'l-yakîn ve kâmilât-ı erbâb-ı hakka'l-yakîn buyururlar ki: lâ ilâhe illallah diyende hısâl-i erbe'a mevcûda gerekdir. Birisi tasdik ve birisi ta'zîm ve biri halâvet ve biri hürmettir. Zîrâ tasdîki olmayan münâfık ve ta'zîmi olmayan⁴⁶⁴ mübtedi' ve merîzu'l-kalb ve belki kasvette/[4^a] eşeddü mine'l-hicâradır⁴⁶⁵ ve halâveti olmayan murâîdir ve hürmeti olmayan nefy ve isbâtı mulâhaza etmeyip menfî ve müsbet kim olduğu bilmez. Pes kûşîşi 'abes ve sa'yi zâyî' olur. Ne mûris olur ve ne hod mûris.

Kelimât-ı Hazret-i Ünsî kuddise sırruhu'l-ünsî'dendir ki: sizler kelime-i tevhîdin zikriyle hakîkatine erişmek gerektir ki enbiyâ 'aleyhimü's-selâm hazerâtının sırrına sırdan erişesiz. Kelime-i tevhîdin hakîkatine⁴⁶⁶ erişmek oldur ki çûn zikr-i Hakkı Hak ile yâd eylesiniz. Hak Te'âlâ seni bilâ savt ve bilâ harf yâd eylediğinden cemî'-i cevârih ve⁴⁶⁷ a'zâ haberdâr olur. ⁴⁶⁸ Bu hey'et-i zikirde mâsivâ varlıkları hakâyık-ı tevhîdin esrârından külliyyen mahv ola hemân ancak tevhîd kala. Pes bu kuvvet ile kudret bulmak gerekdir ki sırr-ı vahdâniyet zâhir ola ve hakâyık-ı tevhîd ona verile intehâ.⁴⁶⁹

İmdi nefy nârdır, ağyârı ihrâk eder ve isbât nurdur. Müşrik esrârdan işrâk eder. İşte bu sırra işâret edip vârid olmuştur ki⁴⁷⁰ "Allah Te'âlâ, gökleri ve yeryüzünü yaratmadan önce bir melek yarattı. O melek, yaratılıştan kıyamete kadar durmaksızın, nefes almaksızın Allah'tan başka ilah olmadığına şahitlik ederim demektedir. Söz konusu melek kelime-i şehâdeti tamamladığında İsrâfîl sûra üflemekle emrolunur ve Allah'ın azametinden kıyamet kopar."⁴⁷¹ hadîs-i şerîfince tahkîkullah Te'âla 'âlemi icâd

⁴⁶¹ A E beşeriyeye

⁴⁶² Buhârî, Tevhîd, 7498 / <<ما لا عين رأت ولا أذن سمعت ولا خطر على قلب بشر>>

⁴⁶³ A + Hadîs-i kudî

⁴⁶⁴ E - münâfık ve ta'zîmi olmayan

⁴⁶⁵ Taştan daha şiddetli katılıkta

⁴⁶⁶ A - erişmek gereksiz ki enbiyâ 'aleyhimu's-selâm hazerâtının sırrına sırdan erişesiz kelime-i tevhîdin hakîkatine

⁴⁶⁷ E A - ve

⁴⁶⁸ A + ve

⁴⁶⁹ Sizler kelime-i tevhîdin... intehâ. bu bölüm; Ünsî Hasan Şabânî, **Kelâm-ı Azîz Bir Erenin Söyledikleri** (der. İbrahim Hâs), (Çev. Sad. Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz), İstanbul: Sufî Kitap, 2011, s. 75.

⁴⁷⁰ A - ki

⁴⁷¹ Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanmamıştır. <<إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ مَلَكًا مِنَ الْمَلَائِكَةِ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَهُوَ يَقُولُ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مَا دَابَّهَا صَوْتُهُ لَا يَقْطَعُهَا وَلَا يَنْتَقِسُ فِيهَا وَلَا يَتَمَّهَا فَلَمَّا اتَّهَمَهَا أَمَرَ إِسْرَافِيلَ بِالنَّفْخِ فِي الصُّورِ وَقَامَتِ الْقِيَامَةُ تَعْظِيمًا لِلَّهِ تَعَالَى>>

etmeden⁴⁷² bir melek halk edip⁴⁷³ ve ona kelime-i tevhîdi telkîn edip⁴⁷⁴ ol melek yevm-i kıyâmete dek lâ'yı med edip kıyâmet kopdukda illallah diye⁴⁷⁵ ke'ennehu işâret eder ki bu umûr-ı hissiyye⁴⁷⁶ evvel-i 'âlemden âhirine dek vehmiyyât ve hayâlâtıdır ve hakâyık-ı esmâ' bunun verâsındadır ve hakikatü'l-hakâyık/[4^b] bundan dahî gaybdır. Ve tahkîk-i ehl-i basîret bu 'âlemi hayal görüp ehadiyyetü'l-vücûda zâhib oldular zîrâ her vücûdun hakîkati ândandır. Pes 'ârife lazımdır ki kalbinde olan nukûş-ı suver-i mâsivâyâ tîşe-i "lâ" ile fenâ verip endişe-i "illâ" ile vücûd-ı Hakkı isbât eyleye tâ ki hakikat üzere tevhîdi tamâm ola. Zîrâ hakikatde vücûd Vâcibu'l-Vücûddandır ki 'adem meyânında olan vücûd-ı imkânîye erbâb-ı hakikat vücûd i'tibâr etmezler, ol ecilden "a'yân-ı sâbite vücûd kokusu duymadılar"⁴⁷⁷ demişlerdir. Lâkin bu ma'nâ sâlikin fenâfillâh mertebesindedir ama esmâ-i seb'a ile olan sülûkda bu makâmda bu ma'nânın yakîni emr-i 'asîr olduğundan bâlâda işâret olduğu üzere ehl-i hakîkatin tevhîde bi't-telkîn verdikleri üç ma'nânın evvelkisi olan tevhîd-i ef'âl tahakkukuyla 'ubûr ettirirler. Ânı râbîta ile zikr olduğu halde şöyle ki sâlik-i sâdık ve 'ârif-i 'âşık olan kimse cemî'-i eşyâda fâ'iliyyet hakkı tayakkun edip "lâ havle ve lâ kuvvete illa billâh"⁴⁷⁸ sırrına âşinâ ve kendi havl ve kuvvetinden teberrî eyleye. "Her canlının kontrolü O'nun elindedir. Şüphesiz Rabbimin yolu doğsdogru yoldur."⁴⁷⁹ ahzınca zemâim ihtibârı 'ibâdi yed-i fâ'il-i hakîkîde ifnâ edip "Attığın zaman da sen atmadın Allah attı."⁴⁸⁰ sırrını fehm edip ef'âl-i hissiyye ve kalbiyye ve ef'âl-i⁴⁸¹ âfâkiyye ve enfüsiyyeyi ru'yeti 'indinde ol fi'illerin âyinesinden Hazret-i Ma'sûku kalbiyle⁴⁸² müşâhede ede⁴⁸³. Her ne fi'ili his eder ise ma'sûkun fi'ili ve ma'sûkun ol fi'ille zâhir olduğunu zevk ede⁴⁸⁴.

Pes Hakkın eşyâda müessiriyyeti⁴⁸⁵ sâlik⁴⁸⁶ meşhûd basar ve basîreti⁴⁸⁷ olmakdan nâşî ef'âl-i 'ibâdî ef'âl-i Hâlikde fânî ve hâlik müşâhedesıyla üftâde-i vâdî-i mahalde oldukda mürşid-i kâmil ihtiyâr-ı cüz'iiyenin ve ef'âl-i 'ibâdın sebep-i

⁴⁷² A E ettiği vakitte

⁴⁷³ A E - edip

⁴⁷⁴ A E eyleyip

⁴⁷⁵ A E + dese gerekdir

⁴⁷⁶ A E Hissiyeyi

⁴⁷⁷ الممكنات ما شمت رائحة الوجود

⁴⁷⁸ Güç ve kuvvet sahibi ancak Allah'tır.

⁴⁷⁹ {ما من دابة الا هو اخذ بناصيتها ان ربي على صراط مستقيم} (Hûd, 11/56)

⁴⁸⁰ {و ما رميت اذ رميت ولكن الله رمى} (Enfâl, 8/17)

⁴⁸¹ A - ef'âl-i

⁴⁸² E - kalbiyle

⁴⁸³ A E eder

⁴⁸⁴ A E eder

⁴⁸⁵ E müessiriyyetini

⁴⁸⁶ A sâlikin

⁴⁸⁷ A + kalb gözü

lüzûmunu⁴⁸⁸ sâlikin/[5^a] yakîni üzere îrâd ve mezleka-i cebr-i mahzdan şâh-ı râh-ı necâta irşâd eyleyip vârtâ-ı mezâlikden⁴⁸⁹ hurûc ve dâire-i ihtiyâra ‘urûc ettirip ‘inâyet sâbika refi‘i’ d-derecâtta müste‘idd-i tecellî-i makâm-ı sâni olur ve bu makâma cennetü’l-ef‘âl tesmiye olunur. Cennet-i suveriyedir ki metâ‘im-i lezîze ve meşârib-i henıyye ve menâkih-i behıyye cinsinden olan a‘mâl-i sâliha ki sevâba hâsıl olandır ona cennetü’l-a‘mâl ve cennetü’n-nefs dahî derler. Tevhîd-i ef‘âlde ‘ârif eşyâdan bir şey için fi‘l müşâhede etmez illâ fi‘l-i Hakk müşâhede eder ve fi‘lini fi‘l-i⁴⁹⁰ Hakkda ifnâ⁴⁹¹ eyler ve lizâ bu makâma fenâ-i ef‘âl ve mahv ve tecellî-i ef‘âl ve sekr-i evvel derler.

Hazret-i Şeyh⁴⁹² İsmail Hakkı⁴⁹³ kuddise sırruhu *Şerh-i Muhammediyye*’de buyurur ki: fe‘âl-i mutlak Allah Te‘âlâ olduğunu bilip muktezâsınca⁴⁹⁴ hareket etmek tecellî-i ef‘âl âsârıdır. Meselâ, bir kimseyi pâdişâh nefy eylese eğer ol kimesne bunun⁴⁹⁵ sûretinden ma‘nâsına intikâl edip pâdişâhı Hak elinde bir kalem gibi olduğunu bilip ânın yüzünden levh-i vücûda⁴⁹⁶ müntekîş olan suver-i muhtelif Hakkın fi‘li olduğunu anlayıp pâdişâhı zem değil belki bu husûsta âna medh ve senâ edip, bu işin kendinden gayrda olduğu sûrette gücenmediği gibi kendi nefsinde⁴⁹⁷ ve⁴⁹⁸ hakkında dahî aslâ cez‘ ve fez‘a düşmez ise tevhîd-i ef‘âlde mazhar olduğu sâbit olur. Ve illa benim gibi mukallid olup her tabançede tıflâne ağlayıp gezerse⁴⁹⁹ bu makâma tahkîki olamaz. Allah Te‘âlâ “Allah katında din kesinlikle İslamdır.”⁵⁰⁰ Buyurdu. Ve fihi işâratun ilâ mâ zekernâ vellahu’l-Hâdî.⁵⁰¹

Bu makâmda fütûhât-ı selâsenin evveli olan feth-i karîb sâlike feth olur. Cenâb-ı Hak ânın şânında “Allah’ın yardımı ve yakın bir fetih!”⁵⁰² buyurmuştur. Ve hüve fâtihu

⁴⁸⁸ E sebep ve lüzumu

⁴⁸⁹ Ayağın kayması sonucu düşülebilecek çukur

⁴⁹⁰ A E ef‘âl-i

⁴⁹¹ A E fenâ

⁴⁹² A E - şeyh

⁴⁹³ İsmail Hakkı Bursevî, 1063/1653 yılında Bulgaristan sınırlarında bulunan Aydos’ta dünyaya gelmiştir. Tasavvufi bir çevrede yetişen Bursevî Atpazarî Osman Fazlı Efendi’ye intisap ederek Celvetiyye tarikatına girmiştir. Tasavvufî hayatının yanı sıra zahiri ilimlerde de kendini geliştirmiştir. Çokça eser telif etmesiyle ön plana çıkan Bursevî 1137/1725 tarihinde Bursa’da vefat etmiştir.

⁴⁹⁴ A E muktezâsıyla

⁴⁹⁵ E bu

⁴⁹⁶ A E vücûd da

⁴⁹⁷ A E nefsi

⁴⁹⁸ A E - ve

⁴⁹⁹ E giderse

⁵⁰⁰ {إِنَّ الدِّينَ عِنْدَ اللَّهِ الْإِسْلَامُ} (Âl-i İmrân, 3/19)

⁵⁰¹ Bu ayet-i kerimede bahsettiğimiz konulara işaret edilmiştir. Allah hidayet eylesin.

⁵⁰² {نَصْرَ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحَ قَرِيبٍ} (Saf, 61/13)

bâbi'l-kalb bi't-terakkî 'an makâmi'n-nefs ve zâlike bi'l mükâşefâti't-ta'yîn ve'l-envâru'l-yakîniyye ve kad şârahehu fî zâlike ekseru'l-mü'minîn.⁵⁰³

Hazret-i İsmâ'il Hakkı kuddise sırruh buyurur: ma'lûm ola ki nefis birkaç hicâb ile mahcûbdur evvelâ hicâb-ı hisle perde-pûştur.⁵⁰⁴ Pes sâlik dest-i himmetle hicâb-ı nefis-i emmâreyi ketf ve izâle edip mertebe-i nefis-i emmâreden terakkî ettikde ef'âl-i nefis ef'âl-i Hakda fenâ bulup bâb-ı melekût-ı ef'âl feth⁵⁰⁵ olur./[5^b] Ve sebeb-i terakkî cezbe-i zikirdir zîrâ bu mertebede nefis bir hısn-ı haşîne benzer ki ânı tahrîbe⁵⁰⁶ elbet kuvvet gerektir. Sûfiyenin zikr-i cehrîsi bu ma'nâyâ dairdir. Kaçan sülûk ve ânın esbâbı bulunmasa⁵⁰⁷ kişi esfel-i sâfilîn-i beşeriyyette ve menzil-i nefsde kalır ve bunlar mâ-verâsından bî haber olur fefhem turşid⁵⁰⁸.⁵⁰⁹ Meselâ derûn-ı mahsur olan Yenicali Yaver gibi kısr-ı beyzâ ona hicâb olur müşâhede-i hâriciyyeden mahrûm olmuştur. Pes kalb perde-i hisle mahcûb oldukça âmâ ânınçün bu makûleye ehl-i basîret denilemez. limuharririhî⁵¹⁰

Gâfil olan Hak'dan ayrılıp gezer
Yolundan izinden haberi yoktur
Mahcûb iken kendini vuslatta sezer
Ânda herkes vuslat eseri yoktur
Nefsin perdesiyle bürünenlerin
Nikâb-ı cehâlet örtülenlerin
Dost düşman gibi görünenlerin
Gözde nûru gönülde ferî yoktur
Vatan tutma nefsi sefer et ândan
Çık bu tıynetten güzer et tenden
Seni senden kapıp geçe gör senden
Benliğin senliğin hiç yeri yoktur
Kafesde habs olan murğu seyr eyle
Sen de kalma tende habs olup böyle

⁵⁰³ O zikir kalbin kapısını nefis makamında terakkî ile açan bir anahtardır. Bu iş ise yakîni olarak elde edilen bilginin nuru ile olmaktadır. Müminlerin çoğu da bu görüşe katılmaktadırlar.

⁵⁰⁴ A + Bu makâmda fütûhât fütûhât-ı... hicâb ile mahcûbdur evvelâ hicâb-ı hisle perde-pûştur.

⁵⁰⁵ A meftûh

⁵⁰⁶ A tecrübe

⁵⁰⁷ A bulunmaya

⁵⁰⁸ Üzerinde düşün ve doğru yolu bul.

⁵⁰⁹ E - Sâlik dest-i himmetle hicâb-ı nefis-i emmâreyi... bunlar mâ-verâsından bî haber olur fefhem turşid.

⁵¹⁰ Şair şöyle demiştir

Uça gör ey kişi birabbihâ nisble
Pervâzın bülbüle zararı yoktur
Fethun karîb⁵¹¹ ile nusret bulanın
Bu yağmadan bugün haber alanın
Bu devlete Hakkî mazhar olanın
Hâlisu'n-nûn gibi kederi yoktur
Ve lehu eyzan kuddise sırruh⁵¹²
Kangî dil ki buldu Hak'dan nusret-i fethun karîb⁵¹³
Gitti zillet geldi âhar-ı izzet-i fethun karîb
Doldu çûn el-fakru fahrî⁵¹⁴ cevherinden ma'deni
Kenz-i lâ yehfâ'dan⁵¹⁵ aldı devlet fethun karîb
Yıkınca şol hisâr-ı nefsi harb-ı zikrle
Hâsıl olmaz ehl-i cühde kudret-i fethun karîb
Nice bilsin lezzet-i aşkı bugün zâhid olan
Konmadı havân-ı diline ni'met-i fethun karîb
Cân gözün kıl pür cilâyı kuhl-i envâr-ı yakîn
Tâ ki hâsıl ola sana ru'yet-i fethun karîb
Rûh bir sultân u akl-ı kül vezîr-i dilpezîr
Sân-ı kuvvâdır askeri pür şevket-i fethun karîb
Sancağında yazılı nasrun mine'llah⁵¹⁶ âyeti
Budur fehm eyler isen hikmet-i fethun karîb
Ma'rifet nûrun hakîkat sırrın istersen eğer
Bul mukaddem Hakkıyâ var hâlet-i fethun karîb

Bir âdemin el ve ayağı göz ve kulağı kendisine âlet olduğu gibi mâsivâ dahi
Hakkın eli gibidir fefhem.⁵¹⁷

⁵¹¹ Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi, müminleri müjdele. (Saff, 61/13) âyetine telmih vardır.

⁵¹² Yine Şair şöyle demiştir

⁵¹³ Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi, müminleri müjdele. (Saff, 61/13) âyetine telmih vardır.

⁵¹⁴ "Fakirlik benim iftiharımdır ve ben onunla övünürüm" şeklinde rivayet edilen ancak kaynak hadis kitaplarında bulunamayan söze telmih vardır. Bu rivayetin değerlendirmesi için bkz: Yıldırım, a.g.e., s. 417-418; Muhittin Uysal, **Tasavvuf Kültüründe Hadis**, İstanbul: Ensar Yay., 2012, s. 567-569.

⁵¹⁵ "Ben gizli bir hazine idim, bilinmeye muhabbet ettim; halkı bilinmem için yarattım. Böylece kendimi onlara tanıttım, onlar da beni tanıdılar, bildiler" şeklinde rivayet edilen ancak kaynak hadis kitaplarında bulunamayan söze telmih vardır. Bu rivayetin değerlendirmesi için bkz: Yıldırım, a.g.e., s. 109-110; Uysal, a.g.e., s. 399-404.

⁵¹⁶ Hoşunuza gidecek bir şey daha var: Allah'ın yardımı ve yakın bir fetih! Haydi, müminleri müjdele. (Saff, 61/13) âyetine telmih vardır.

ALLAH

Ya'nî esmâ-ı seb'adan ism-i sâni Celâldir⁵¹⁸ ki ism-i zât müstecma'-i cemî'-i sıfattır ki⁵¹⁹ bir kimse “yâ Allah” dese Cenâb-ı Allah'ı⁵²⁰ cemî' sıfâtıyla yâd ve cümle ef'âli ile zikretmiş olur, ama sâir esmâdan birini zikretmiş olsa yalnız ol sıfatla⁵²¹ zikretmiş olur. Meselâ “yâ Kerîm” dese yalnız sıfat-ı kerem ile anmış olur ve Cenâb-ı Hak Zât-ı şerîfini bu isimle tesmiye⁵²² eylediği günâ zâtını bilmede ‘ukûlü ülü’n-nühâ’t⁵²³ ile tahayyüre mübtela⁵²⁴ ve kemâl zâtını idrâkde⁵²⁵ ‘âciz olduklarındandır. “Seni hakkıyla bilemedik ey bilinmeye en layık olan Allah’ım”⁵²⁶ Şeyh-i Ekber kuddise sırrahu'l-ezhar Hazretleri *Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'de buyurur ki: esmâ-i hüsnâ suver-i zâhireden kinâye olan ahkâm-ı mümkünâtda taleb ve ta'ayyün eylediği Hazret-i ilâhiyyeden ‘ibârettir ki, Hazret-i ilâhiyye zât ve⁵²⁷ sıfât ve ef'âlden kinâyettir ve “Allah” Cenâb-ı Hak'ın esmâsından bir isimdir ki cemî'-i esmâ-ı ilâhiyyeyi câmi'dir, intehâ.

İmdi bu câmi'iyet ile⁵²⁸ Hüdâ-yı bî-çûn⁵²⁹’u zikr etmek ya'ni esmâ-i ilâhiyyenin küllîsine mazhar olmak insân-ı kâmile mahsûsdur. “Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti.”⁵³⁰ kerîmesi bu sırr-ı mübhemi îmâ eder.

İmam Gazzâlî⁵³¹ kuddise sırruhu'l-âli hazretleri *Maksadü'l Esnâ*⁵³² nâm şerh-i esmâi'l-hüsnâsında⁵³³ buyurur ki: bu isim sıfât-ı ilâhiyyeyi câmi' ve nu'ût-ı rubûbiyye ile men'ût, vucûd-ı hakîki⁵³⁴ ile⁵³⁵ münferid mevcûd-ı/[6^a] hakîkînin ismidir zîrâ

⁵¹⁷ A + Meselâ derûn-ı mahsur... Olduğu gibi mâsivâ dahî hakkın eli gibidir fefhem.

⁵¹⁸ A Celâle

⁵¹⁹ A E + ki

⁵²⁰ A E Hakkı

⁵²¹ A E Sıfat ile

⁵²² E - tesmiye

⁵²³ Akılla ulaşılacak son nokta.

⁵²⁴ A mübtelâdır

⁵²⁵ A E idrâkden

⁵²⁶ سبحانك ما عرفناك حق معرفتك يا معروف

⁵²⁷ E - ve

⁵²⁸ A Câmi'iyetle

⁵²⁹ Eşsiz

⁵³⁰ {عَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا} (Bakara, 2/31)

⁵³¹ Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî; Gazzâlî'nin adı Muhammed b. Muhammed, künyesi Ebû Hâmid, nisbesi Gazzâlî'dir.. 450 tarihinde İran'ın Horasan bölgesinde bulunan Tus şehri civarında Gazâle köyünde doğmuştur. Eş'arî kelâmcısı, Şâfiî fakihî ve mutasavvîf olarak tanınır. Nizâmîye medrese müderrisliği ve pekçok önemli görevlerde bulunmasının ardından yaşadığı çalkantılı süreç neticesinde tekrar memleketi Tus'a yerleşmiştir. Burada eser telifi, halkı irşad ve talebe yetiştirmekle meşgul olan Gazzâlî 505/1111 senesinde de Tus'da vefat etmiştir.

⁵³² A E esnâsında

⁵³³ A E - nâm şerh-i esmâi'l-hüsnâsında

⁵³⁴ A hakîkiyle

mevcûdâtta⁵³⁶ ânın sivâsı bizâtihi vücûda müstehak değildir, hemân vücûdu ândan istifâde eylemiştir. Min haysu zâtihi hâlikdir.⁵³⁷

Bu isimden hazz-ı ‘abd-i⁵³⁸ sâlik dâima teellühdür ya’nî kalbi ve himmeti dâima mustağrak billâh olup gayrı görmeyip mâsivâyâ iltifât etmeye ve havf ve recâ ancak âna ola, gayrıdan havf ve recâ etmeye ve her ne temâşâ etse ânda sıfât-ı⁵³⁹ ilâhiyyeyi göre ya’nî hakikat-i Hakkı ânda müşâhede edip “Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır.”⁵⁴⁰ remzine mazhar ola.

Bunun yüzü hazret-i tedbîr ve ihtiyâra nâzırdır. Ânın cilâsı tefvîz ve teslîm ve “Allah Allah” ismine iştiğâl ileidir. Ve bu hazretin dâiresi “nefs-i levvâme” dairesidir. “Kendini kınayan nefse yemin ederim”⁵⁴¹ kerîmesi bunun şânındadır. “levm” ve⁵⁴² “heves” ve “mekr” ve “ ‘ucb” ve “temennî” ve “ ‘işret” ve “kahr” ve emsâli havâs-ı hayvâniyyesi bu ism-i şerîfi⁵⁴³ zikr ile mudmahil olur. Kalb ‘âleminde seyr-i lillâhda zevk ve⁵⁴⁴ fehm ve⁵⁴⁵ iz‘ân olunur. Ve bu mertebenin hâli evvelkiden ehafdır ve ismullah ulûhiyyete delâlet eder ki⁵⁴⁶ ‘abd ile Hakkın arasında irtibât ve⁵⁴⁷ ihtiyâc ulûhiyyet ve me’lûhiyyet ileidir.

Ve bu makâm-ı sâni⁵⁴⁸ ehl-i hakîkatin tevhîde verdikleri üç ma’nânın ikincisi olan tevhîd-i sıfât tahakkuk eder. Ânı bi’t-telkîn râbîta ile zikr olunduğu⁵⁴⁹ sûrette şöyle ki “Sen bu konuda tam bir gaflet içindeydin, artık gözünden perdeni kaldırdık, şimdi gözün keskindir.”⁵⁵⁰ vefkince⁵⁵¹ keşf-i gatâ mûcib temyîz-i hatâ olup sâlik Hazret-i Ma’sûkun ümmehât sıfâtı olan kudret, irâde, hayât, ‘ilim, sem‘, basar, kelâm, tekvîn, sıfât-ı subûtiyyesini ki mefâtîhu’l-ğayb olan dördü zâhir ve bâkî⁵⁵² / [6^b]⁵⁵³ dördü bâtın

⁵³⁵ A - ile

⁵³⁶ A E mevcûdâtтан

⁵³⁷ Bu isim... zâtihi hâlikdir. Bu kısım; Gazâlî, **Esmâü’l-Hüsna Kitabı** (trc. İshak Doğan), İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016, s. 70; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, **el-Maksadü’l-Esnâ Şerh-i Meânî-i Esmâillahi’l-Hüsna**, Dâr-ı İbn Hazm, Beyrut: 2003, s. 61.

⁵³⁸ A E + ‘abd-ı

⁵³⁹ A E + Kudret-i

⁵⁴⁰ {فَإِنَّمَا تَوَلَّوْا فِتْنَةً وَجْهَ اللَّهِ} (Bakara, 2/115)

⁵⁴¹ {وَلَا أَقْسَمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَامَةِ} (Kıyâmet, 75/2)

⁵⁴² A E + ve

⁵⁴³ A E - şerîfi

⁵⁴⁴ A E - ve

⁵⁴⁵ E - ve

⁵⁴⁶ A E - ki

⁵⁴⁷ A - ve

⁵⁴⁸ A E sâninin

⁵⁴⁹ A olduğu

⁵⁵⁰ {لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا كُشِفْنَا عَنْكَ غِطَائُكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ} (Kâf, 50/22)

⁵⁵¹ Uygun olarak

⁵⁵² A E - bâkî

⁵⁵³ A E + ve

kendi zâtında müşâhede edip halka isbât ede⁵⁵⁴ zîrâ Sâni‘-i Te‘âla tabiatı üzere sun‘unu îcâd eder. “Allah, Âdem’i kendi sûretinde yarattı”⁵⁵⁵ ⁵⁵⁶ ve dahî “Ben, Rabbimi güzel yüzlü bir delikanlı suretinde gördüm”⁵⁵⁷ hadîs-i şerîfleri⁵⁵⁸ bu makâma işârettir⁵⁵⁹ ki⁵⁶⁰ sûret demek esmâ’ ve sıfâtır ve kendini ‘âciz ve hâdis ve hakîr ve muhtâc müşâhede edip Hazret-i Ma‘şûku kâdir ve kadîm ve ‘azîm⁵⁶¹ ve ganî olduğunu bi-tarîki’ş-şuhûd ve’l-‘ayân zevkle isbât ve îmân ede. El-hâsıl “O’na benzer hiçbir şey yoktur.”⁵⁶² ile Cenâb-ı Hak⁵⁶³ gerek zâtında ve gerek sıfâtında ve gerek ef‘âlinde bir kimseye benzemez, sıfât-ı nefsiyye ve selbiyye ile muttasıftır deyip “O her şeyi işitir, her şeyi görür.”⁵⁶⁴ ile sıfât-ı zâtiyye ile muttasıftır diye el-hâsıl bu âyetin evveli tenzîh ve âhiri teşbîhtir. Ma‘lûm olduğu vech üzere sâlik cemî‘-i sıfât-ı hüdâ-yı bî-çûnu mahsusunda ve ma‘kûlünde ve halkda zâhir olan sıfât-ı âyinesinden kalbinde müşâhede edip ve zerrât-ı ‘âlemin verâsından zevk ede.⁵⁶⁵ Pes şems, sıfât-ı kadîme-i Hak dil-i sâlikde tecellî ve işrâk ve nücûm sıfât-ı hâdise-i halkı bu⁵⁶⁶ vechle ezhâb ve sahk eylediyse⁵⁶⁷ ol tecellî hükmünün müktezâsı sıfât-ı hâdise-i sâlikin ‘ayn-ı şuhûdunda semâda kalmış⁵⁶⁸ necm gibi nâbûd olmağın sıfât-ı kadîme ile mevsûf olmak semtine gittikde mürşid-i ekmel sıfât-ı kadîme ile sıfât-ı hâdise beynini tefrîk ile girdâb-ı ru‘ûnet-i enânîyyetten ihrâc ve sâhil-i ‘ubûdiyyete dâhil halka-i ihtiyâc eyleyip emr-i mürşid-i kâmil ile ne kadar mevcûdunu sarf ederse müste‘idd-i makâm-ı sâlis olur, bu makâma cennetü’s-sıfât ve’l-esmâ’ tesmiye olunur. Ol cennet-i ma‘neviyye dir ki tecelliyât-ı sıfât ve esmâ-ı ilâhiyyeden hâsıldır. Ona cennetü’l-kalb ve sekr-i sâni⁵⁶⁹ / [7^a] dahî derler. İmdi sâlik sıfât-ı mümkünâtı sıfât-ı vâcibde ifnâ eylediğinden bu makâma fenâ-ı sıfât ve tams ve tecellî-i sıfât ve sekr-i sâni derler.

⁵⁵⁴ A E eder

⁵⁵⁵ Buhârî, İsti‘zan, 79 / <<إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ>>

⁵⁵⁶ A hadîsi

⁵⁵⁷ Kaynaklarda böyle bir hadise rastlanmamıştır. <<رَأَيْتُ رَبِّي فِي صُورَةِ شَابٍ مَرْدٍ>>

⁵⁵⁸ A şeriflerinde

⁵⁵⁹ A E + işâret vârid olmuştur

⁵⁶⁰ A - ki

⁵⁶¹ A E + ve ‘azîm

⁵⁶² {سُورَةُ الْأَنْعَامِ, 42/11} {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ}

⁵⁶³ A E Hakk’a

⁵⁶⁴ {سُورَةُ الْأَنْعَامِ, 42/11} {وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ}

⁵⁶⁵ A E eder

⁵⁶⁶ A bir

⁵⁶⁷ A E olduysa

⁵⁶⁸ A E + kalmış

⁵⁶⁹ A + ve sekr-i sâni

Hazreti Şeyh⁵⁷⁰ İsmâil Hakkı kuddise sırruh *Muhammediyye Şerhinde* buyurur ki: her sıfâtın hakîkati ile mütehakkık olan Allah Te‘âla olduğunu anlayıp bu ‘ilimde şuhûd sâhibi olmak tecellî-i sıfât envârındandır. Meselâ, suda muhyî sıfatı olmak ve nebâtâtta rezzâk sıfatı olmak ve insanda ‘ilm sıfatı⁵⁷¹ ve cümle zî rûh olanlarda hayât sıfatları olmak Hakkın bu sıfatlarla ol mezâhirde zuhûrundan olduğunu bilse ve cümle sıfât-ı kâinâtı Hakka nisbet kılrsa ve vücûdunda sem‘ ve basar ve bunların emsâli sıfât-ı Hak olduğunu anlasa tevhîd-i sıfât tecellîsine mazhar olduğu zâhir olur. Ve tekâbül-i esmâdan hâsıl olan ne kadar evsâf-ı kemâl var ise cümlesini hazm edip kemâl ehli olduğu bâhir olur.

Bu makâmda feth-i sâni, feth-i mübîn sâlike hâsıl olur. Cenâb-ı Hak onun şânında “Biz sana apaçık bir fetih ihsân ettik.”⁵⁷² buyurmuştur. Allah Te‘âlâ bu mertebede nefsin sıfatlarını Hakk’ın sıfatında fenâya erdirerek nefsin güzelliklerini ortaya çıkarır.⁵⁷³ Hazret-i İsmâil Hakkı buyurur: ma‘lûm ola ki makâm-ı kalbin kemâli makâm-ı rûha terakkîden sonra hâsıl olur ve bu makâmda telvîn-i nefis müntefî olur ve telvîn-i kalb zuhûr bulur zîrâ envâr-ı rûhun kalbe istîlâsıyla telvîn-i kalb zâil olmak lâzım gelmez. limuharririhi⁵⁷⁴

Kalb ‘âşık olalı sırr-ı şükre feth-i mübîn
 Elde fırsat var iken kıl sel-i seyf-i ictihâd
 Avn-ı hakkıyla açıldı kişver-i feth-i mübîn
 Nefsine eyle gazâ-yı ekber feth-i mübîn
 İşbu fethi destres bulmaz mekr-i bâz vey aşk
 Tahtgâh dilde bir şâhenşeh a‘zâm olur
 Bâb-ı hayberveş demirdendir feth-i mübîn
 Her kime konsa sırrına efser-i feth-i mübîn
 Nûr-ı esmâ kimsenin kalbinde doğmaz tâ ebed
 Sûre-i innâ fetehnâ sırrına buldu vusûl
 Doğmayınca cân elinde hâver-i feth-i mübîn
 Kanğî dil kim oldu bugün mazhar-ı feth-i mübîn
 Nefs-i emmâre serteser vîrân olur

⁵⁷⁰ A E - şeyh

⁵⁷¹ A + sıfatı

⁵⁷² {إنا فتحنا لك فتحا مبيناً} (Feth,48/1)

⁵⁷³ و هو فاتح جبروت الصفات في مقام الروح يكشف حجاب جمال النفس بإفناء صفاتها في صفات الحق.

⁵⁷⁴ Şair şöyle demiştir.

Kıl cihâd etmekde ashâb-ı güzîne iktidâ
Kalb-i ‘âşîka olursa yâver-i feth-i mübîn
Ola gör hakkı cihanda haydar-ı feth-i mübîn⁵⁷⁵

HÛ

Esmâ-i seb‘anın üçüncüsüdür ki, esmâ-i ilâhiyyeden ism-i zâttır. Şol sırr-ı gaybiyyeden⁵⁷⁶ ‘ibârettir ki şuhûdu mümkün olmayıp cemî‘-i mevcûdât ânınla zuhûra gelmiş ola. Erbâb-ı hakîkatin ba‘zıları husûsan Hazret-i Şeyh Muhammed Niyâzî-i⁵⁷⁷ Mısırî⁵⁷⁸ kuddise sırruh *Risâletü’l-Esmâ*’da: Hüvviyyet-i Hakkın eşyâda sereyânını şol çekirdeğe temsîl etmişlerdir⁵⁷⁹ ki şecer ol çekirdekten vücûda gelip ol çekirdek ol şecerin vücûdunda sır olup görünmez ve şecer⁵⁸⁰ neşv u nemâyı ol sırdan alıp nice evrâd⁵⁸¹ ve ezhâr ve esmâr peydâ eder ki, kendi hakîkati vâhid iken nice bin merâtib-i kesîra da görünür. Gâh bir görünür,⁵⁸² gâh yüz bin görünür. Kuvve-i sem‘ ve kuvve-i batş ve kuvve-i meşy ve husn-i cemâl ve güldeki râyiha-i tayyibe/[7^b] ve bülbüldeki efgân ol sırdır, cemî‘-i mevcûdât ol sırda elvân-ı muhtelif ile zuhûr etmiştir. Kendi cümleye bâtın olup görünmez, sıfât kendine zâhir olmuştur ki hep görünen oldur. Bâtın yüzü Hû’dur ki âna gaybu’l gayb ve bâtını’l-bevâtın ve yine lâ ta‘ayyun ve hüvviyyet-i sâriye derler. İmdi her yüzde Hakk’ı mutâla‘a Hû ismiyle zikr etmektir gerek ise lisân sâkıt olsun, gerek âhar tekellümde olsun intehâ.⁵⁸³

Hazreti Şeyh⁵⁸⁴ İsmâil Hakkı kuddise sırruh *Tuhfe-i Nefesi’r-Rahmân* risâlesinde buyurur (nazm)

Cümle eşyâda hû⁵⁸⁵ cümle esmâda hû

Sâha-i sahrâda hû lücce-i deryâda hû

⁵⁷⁵ A + Bu makâmda feth-i sâni feth-i mübîn... Kalb-i ‘âşîka olursa yâver-i feth-i mübîn ola gör hakkı cihanda haydar-ı feth-i mübîn

⁵⁷⁶ A E gaybdan

⁵⁷⁷ A E + Muhammed Niyâzî-i

⁵⁷⁸ Niyâzî-i Mısırî, 1027/1618 tarihinde Malatya’da doğan Niyâzî-i Mısırî talebelik yıllarında Mısır’da bulunduğu için Mısırî lakabıyla anılmıştır. Kendisinin tasavvuf tarihindeki ilmi ve fikri boyuttaki yeri için Osmanlı döneminin İbn Arabî’si ve şairliği yönüyle de Yunus Emre’sidir denilmiştir. Aşk ve cezbe ağırlıklı bir meşrebe sahip olan Niyâzî Mısırî ömrü boyunca pek çok sıkıntılarla karşılaşmış ve ikinci Limnî sürgününde 1105/1694 senesinde 78 yaşında iken vefat etmiştir. Risâletü’l-Esmâ adlı eserinde Halvetîliğin Mısıriye şubesinde sülûk esnasında zikredilen isimlerin şerhini yapmıştır.

⁵⁷⁹ A eylemişlerdir

⁵⁸⁰ A E + ol

⁵⁸¹ A evrâk

⁵⁸² E - gâh bir görünür

⁵⁸³ Hüvviyyet-i Hakkın... intehâ. Bu kısım; Mustafa Tatcı, *Niyâzî Mısırî’nin Tasavvufi Bir Risalesi*, İstanbul: Türk Yurdu Dergisi, Cilt: 12, Sayı 358, 1988, s. 30.

⁵⁸⁴ A E - şeyh

⁵⁸⁵ A - hû

‘Âlem-i dünyâda hû merkez-i ‘ukbâda hû
 Cennet-i me’vâda hû⁵⁸⁶ vuslat-ı mevlâda hû
 Her nefeste hû bu hâk-ı kafeste hû
 Her hevesde hû her sırda⁵⁸⁷ dem be dem sevdâda hû
 Dürre-i beyzâda yâkût-ı hamrâ içre
 Tâ ezelden tâ ebed serrâda hû⁵⁸⁸ darrâda hû⁵⁸⁹
 Bu namaz bu rukû‘ bu sücûd içinde hû
 Rabbiye’llâhu’l-‘azîm rabbiye’l-a’lâda hû
 Hakkıyâ hû ve yâ men hû diyenler kutb olur
 Diye gör her halde vird eyleyip dünyâda hû

Tâife-i sûfiyye-i muhakkıkînin kaddesa’llahu esrârahum Hû kelimesini vird ve ânıyla zikr ettikleri kelime-i mezkûre mebde-i’t-ta’ayyunâta işârettir ki ta’ayyun-ı ilâhînin evveli hüviyet-i zâtiyye⁵⁹⁰ ve âhiri kelime-i emirdir. Ki “Kun”⁵⁹¹ emriyle ‘âlem-i ibdâ’ın zuhurudur, bu zuhûra⁵⁹² gâyet yoktur. Eğerki emr-i vücûd etvâr-ı muhtelifede⁵⁹³ ta’allükten⁵⁹⁴ hâlî değildir. Feemmâ sûretin ihtilâfından hakîkatın ihtilâfı lâzım gelmez zîrâ hakâyık istihâle muhaldır, işte Hû’nun hüviyyet-i mutlakaya delâlet ettiğini bilmeyen Hû’yu zamîr-i mücerred bilir ve o demektir sanır ki mercî’i müte’ayyen değildir, belki ânın mercî’i müte’ayyendir ki Allah Te’âla’dır. Allah Te’âla “O’ndan başka ilah yoktur.”⁵⁹⁵ buyurdu/[8^a] ve Allah Te’âla “De ki: O Allah, birdir.”⁵⁹⁶ buyurdu. Zîrâ⁵⁹⁷ ehad⁵⁹⁸ Hû’yu tefsirdir. Ey ‘ârif Hû mukarrabler zikridir ki ânların müşâhedesinde Zât-ı Hak’dan gayrı mevcûd⁵⁹⁹ yoktur, işte “lâ mevcûde illâ hû”⁶⁰⁰ budur.

“*Ferâhu’r-Rûh*”da mezkûrdur ki; erbâb-ı nihâyet katında kelime-i Hû’nun mercî’i Allah Te’âla’dır. Zîrâ ânların şuhûdunda vücûd-ı Vâhidden gayrı yoktur ki

⁵⁸⁶ E – hû

⁵⁸⁷ A + hû

⁵⁸⁸ A – hû

⁵⁸⁹ E – darrâda hû

⁵⁹⁰ E – zâtiyye

⁵⁹¹ Ol.

⁵⁹² A E + ilâ

⁵⁹³ E muhtelifeden

⁵⁹⁴ E - ta’allükten

⁵⁹⁵ (Bakara, 2/163) {لا إله إلا هو}

⁵⁹⁶ (İhlâs, 112/1) {قل هو الله أحد}

⁵⁹⁷ A E Allah

⁵⁹⁸ A ehaddir

⁵⁹⁹ A E - mevcûd

⁶⁰⁰ O’ndan başka hiçbir şey yoktur.

vücûd Hak'dır. Ve lâkin erbâb-ı tevassuta göre Hak ve halkın mecmû'u meşhûd olmakla lâ cerame kelime-i hû Hakk'a işarete kâfi olmayıp Hakk'ı halkdan temyîz ve ref'-i kesret için lafza-i celâl âna mukârın kılındı. Ve demişler ki *Bahru'l-ulûm*'da; O, gaib olan bir mevcuttan kinayedir. Ezelde duyu organlarının idrak edemediği varlık, Allah Te'âlâ'dır. Burada güzel bir mana vardır ki o da havasın idrakinden münezze olmaktır. Öyle ki Allah Te'âlâ "gâib" olmadan "gâib" kelimesi ile kinaye edilme vasfını hâizdir."⁶⁰¹ Bundan fehm olunur ki Hû ismi mübtedî ve muntehîye zikr olmaya sâlihdir bu sebebdendir ki sâdât-ı sûfiyye kaddesa'llâhu esrârahum arasında Hû kelimesi vird-i dâimdir. Pes ânı inkârın menşe'i cehl-i mürekkeb olmuş olur. El-'iyâzu billahi Te'âlâ⁶⁰².

Hazret-i Şeyh⁶⁰³ Sadru'd-dîn el-Konevî⁶⁰⁴ kudde sırrihu'l-kavî *Keşfu'l-Esrâri'l-Esnâ* nâm şerh-i esmâi'l-hüsnâ şerhinde⁶⁰⁵ buyurur ki:⁶⁰⁶ Hû⁶⁰⁷ hüvviyyet-i sırr-ı ilâhîdir ve sırr-ı ilâhiyye sıfat-ı Celâl ve Cemâl ve Kemâl ile münferid olan⁶⁰⁸ mevcûd-ı ezeliyyeden 'ibârettir. Ve Hüve şol kelimedir ki hüdâyı bî-çûn "De ki: O Allah, birdir."⁶⁰⁹ (İhlâs, 112/1) âyet-i⁶¹⁰ kerimesiyle 'ibâdını evvela⁶¹¹ âna davet eyledi. Hüve ile feth-i kelâm edip ba'dehu "Allah birdir"⁶¹² dedi ve lafza-i celâle cem' eczâ-ı harfiyye ve hakâyık-ı vaz'ıyyeyi câmi' zât-ı ehadiyyeye delâlet eder bu ism-i câmi'-i hâsıdır. Sırr-ı hüvviyyet⁶¹³ ağıyârdan kemâl teferrüdü/[8^b] ve hakâyık-ı âsârdan kuvvet-i tenezzühü sebebiyle kuyûd-ı ahkâm hurûf-ı mürekkebenin tecerrüdünden mukaddem zâhir olmaz. Min ba'zı'l-vücûh⁶¹⁴ her ne kadar "he" ile "vâv"dan mürekkeb ise de asıl sâbit "he"dir. Zîrâ vâv âhir-i kelimetullahdan ve tesniye ve cem' sîgalarından sâkıttır

هو كناية عن غائب موجود والغائب الموجود عن الحواس في الأزل هو الله تعالى وفيه معنى حسن و هو تعالى عن درك الحواس حتى استحق اسم الكناية عن الغائب من غير غيب كذا في البحر العلوم

⁶⁰² Allah muhafaza eylesin.

⁶⁰³ A E - şeyh

⁶⁰⁴ Sadreddin Konevî, kesin olmamakla birlikte yaygın görüşe göre 604/1207 tarihinde Malatya'da doğmuştur. Tasavvufî bir aileye mensub olan Konevî'nin babası sultanın şeyhi şeklinde anılmaktadır. Dönemi itibarıyla üst düzey dinî ve felsefî bir eğitim görmüştür. İbnü'l-Arabî düşüncesinin sistemleştiricisi olarak görülen Konevî "Şeyhü'l-Kebîr" lakabıyla anılmaktadır. Ve bu hocası İbnü'l-Arabî'den sonra alabileceği en büyük unvan olarak görülmektedir. Bazı rivayetlerde İbnü'l-Arabî'nin arkadaşı olan Sadreddin Konevî'nin babasının vefatı üzerine dul eşiyle evlenmesi ve Konevî'nin üvey babası olduğu geçmektedir. Sadreddin Konevî'nin "iki âlimden faydalandım, biri Evhadüddin Kirmânî diğeri ise İbnü'l-Arabî'dir" dediği nakledilir. Mevlânâ Celâleddin ile de yakın arkadaşlıkları olduğu bilinmektedir. Bütün bunlara rağmen kendisi asıl olarak İbnü'l-Arabî düşüncesinin hem şârihi hem de düşünce kaynağının ortağı olarak kabul edilir. 673/1274 tarihinde Konya'da vefat etmiştir.

⁶⁰⁵ A E + şerhinde

⁶⁰⁶ A - ki E - buyurur ki

⁶⁰⁷ A E + Hû

⁶⁰⁸ A E - olan

⁶⁰⁹ قل هو الله أحد

⁶¹⁰ A E - âyet-i

⁶¹¹ A E - evvelâ

⁶¹² {الله أحد} (İhlâs, 112/1)

⁶¹³ E Hû'ya

⁶¹⁴ Bazı durumlarda

pes. Bâki olan hâ harf-i şerîfi istihlâk-ı sıfât ve iskât-ı neseb ve izâfât ‘indinde ehadiyyet-i mutlakaya⁶¹⁵ delâlet eder. Ma‘lûm ola ki harf-i hâ için hüvviyyetde mertebe-i evveliyye ve ilâhiyyede mertebe-i âhiriyye vardır ve bu esrâr-ı ‘azîme ve me‘ânî-i celîleye müşîredir⁶¹⁶ cümle⁶¹⁷ biri me‘ânîsinden kulûb-ı ehl-i keşfe âsân nezemât⁶¹⁸ recâdır ki hareket-i vücûd-ı devriyye olup bidâyet ‘ayn-ı nihâyetdir⁶¹⁹ mâ sebega rahmetin olduğu gibi meâl dahî rahmettir “biri dahî”⁶²⁰ hüvviyyenin⁶²¹ cemî‘ esmâ üzerine celâleti ve rif‘atidir⁶²² ki zamîr-i⁶²³ hüvviyyet-i zâtîyye olan “hâ”nın hareke-i asliyyesi ref‘ olmuş kemâl-i rif‘at-i mutlaka kendinin zâtîyye olduğuna işârettir ve harekât-ı a‘râbiyyeye kâbiliyyeti çeşitinden nasb ve cerlik⁶²⁴ vârid olmuş cemî‘-i nu‘ût ve ahkâm ve sıfât ve neseb ve izâfât ve levâzim ve levâhik ve ‘ârizâtın cem‘iyyet-i kâbiliyyetine işârettir asıl olan ref‘in kuvvetinden vâv’î istilzâm eyledi zîrâ vâv uht-ü dammedir ve merâtib-i mehâricde husûsiyyât-ı hurûfa ihâta ve şumûlû vardır ve “vâv” bâtın-ı⁶²⁵ bâtın-ı “he”dir ve harekesi ‘aks-i hareke-i he’dir ve ikisi dahî devriyedir zîrâ he’nin harekesi ve mahreci ehl-i keşf ‘indinde kalbe karîb ve⁶²⁶ bâtın-ı sadrdandır zâhir şefeteyne muntehâ oluncaya dek mehâric-i hurûfun küllîsine devr edip devre-i cem‘iyye-i ihâtiyyesinde ahkâm-ı hurûfun cümlesiyle⁶²⁷ munsabığ olarak berk misâli serî‘an bed’ eylediği mahalle/[9^a] ‘avdet eder ve vâv’ın harekesi ‘aks-i hareke-i hâ’dır ki beyne’ş-şefeteyn bed’ idüp sadra mümted olur ve mehâric-i hurûfun küllîsine murûr⁶²⁸ edip bed’ eylediği mahalle i‘âde⁶²⁹ eder pes. Hâ’nın hareketi mertebe-i mebdeiyreden zâtının müktezâ olduğu şey hasebiyle ‘âlem-i gaybdan şehâdetedir⁶³⁰ ve vâv’ın hareketi ‘âlem-i şehâdetden gaybadır⁶³¹ pes. Hâ ile vâv’ın merâtibi mebdeiyeye ve me‘âdiyyede dürûc ve ‘urûcda hakâyık-ı a‘yân-ı hurûf üzerine ihâta ve şumûlû vardır ve evvel dâirenin âhirine intibâkı gibi ehadühümâ âhara muntabıkdır ve bu ikisi için ihtilâf-ı

⁶¹⁵ A E mutlaka

⁶¹⁶ A E müşîrdir

⁶¹⁷ A E cümleden

⁶¹⁸ E kısmân-ı

⁶¹⁹ E nihâyetle

⁶²⁰ E - mâ sebega rahmet olduğu gibi meâl dahî rahmettir “biri dahî”

⁶²¹ E hû’nun A hüvviyyetin

⁶²² E + mâ sebega rahmet olduğu gibi meâl dahi rahmettir biri dahî

⁶²³ E - zamîr-i

⁶²⁴ A E cer

⁶²⁵ A - bâtın

⁶²⁶ A + ve

⁶²⁷ A E küllîsiyle

⁶²⁸ A E devr

⁶²⁹ A ihâta

⁶³⁰ A ‘âlem-i şehâdeye

⁶³¹ E gaybiyyedir

evdâ⁶³² ile ba‘zısı⁶³³ ba‘zısına terekküb⁶³⁴ eyledikde mevâdd-ı esmâ-ı ilâhiyye olan hakâyık-ı hurûf-ı mukaddese-i rûhâniyyenin cem‘iyyeti vardır ve hurûfun⁶³⁵ netâyic-i terkîb ve âsâr-ı cem‘iyyetinden ashâb-ı ilm-i rûhâniyyeye⁶³⁶ ‘âlem-i cismâniyyât-ı mülkiyye ve rûhâniyyât-ı melekûtiyye de tasarruf vardır zâhir-i nefes-i insânî hurûf-ı melfûz mâddesi olduğu gibi zâhir-i nefes-i rahmânî dahî hurûf-ı vücûdiyyenin külîsinin mâddesidir ve kıyâm-ı vücûd ânınladır ve kayyûmu’l-küll O’dur. O’ndan başka hiçbir ilah yoktur. O kendisiyle beraber başka birisinin var olmasından yücedir ve hüküm sahibidir, intehâ.⁶³⁷

Bunun yüzü hazret-i ibdâe nâzırdır ânın sıkâline i‘tibâr ve âyât-ı Hakk’ı fikir ve “Hû Hû” ismine teveğğul iledir. Bu hazretin dâiresi nefis-i mülhime dairesidir “Ona iyilik ve kötülüklerini ilhâm edene (yemin ederim)”⁶³⁸ kerîmesi bunun şânındadır. Sehâvet ve kanâ‘at ve tevâzu‘ ve tevbe ve sabr ve hilm ve tahammûlden ‘ibarettir. Rûh ‘âleminde seyr-i ‘alallâh da zevk haliyle fehm ve⁶³⁹ iz‘ân eder.

Ve bunda ehl-i hakîkatin tevhîde verdikleri me‘ânî-i selâsenin üçüncüsü olan tevhîd-i zât tahakkuk eder, ânı bi’t-telkîn râbîta ile zikr olunduğu/[9^b] sûrette şöyle ki zât bî-çun ve bî-hemetâyî kemâl-i ehadiyyeti üzere tahkîk edip “tevhîd; iki şey arasındaki bağlantıyı kaldırmaktır.”⁶⁴⁰ meâlince iskât-ı izâfât ile ehadiyyet-i zâtı tevhîd ve tecrîd eyler. “Yeryüzünde bulunanların hepsi fanidir. Azamet ve kerem sahibi Rabbi’nin zâtı ise bâki kalır.”⁶⁴¹ hakîkati yüz gösterip vech-i fânî-i mecâzîden iğmâz-ı ‘ayn⁶⁴² ve vech-i bâkî-yi hakîkîyi temâşâsında hayrân olup⁶⁴³ “O’nun zâtından başka her şey yok olacaktır, hüküm ancak O’nundur ve siz ancak O’na döndürüleceksiniz.”⁶⁴⁴ ile heste-i mevhûmu mertebe-i nîstîye ilkâ ve zevât-ı mümkünâtı zât-ı vâcibde ifnâ edip “‘âlemde Allah dışında başka kimse yoktur”⁶⁴⁵ zemzemesiyle eşyâdan bil-küllîye iskât-ı

⁶³² A evsâğ

⁶³³ A E ba‘zısını

⁶³⁴ A terkîb

⁶³⁵ A - ve hurûfun

⁶³⁶ A rûhâniyye

⁶³⁷ Hüviyyet-i sırrı... intehâ. Bu bölüm; Sadreddin Konevî, **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi-Şerhu Esmâillahi’l-Hüsnâ** (çev. Ekrem Demirli), İstanbul: Kapı Yay. 2014, ss. 23-26.

⁶³⁸ (Şems, 91/8) {فَالَهُمَا فَجُورَهَا وَتَقْوَاهَا}

⁶³⁹ E - ve

⁶⁴⁰ التوحيد إسقاط الإضافات

⁶⁴¹ {كَلَّ مِنْ عَلَيْهَا فَاِنْ وَبَقِيَ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ} (Rahmân, 55/26,27)

⁶⁴² A E - ‘ayn

⁶⁴³ E - olup

⁶⁴⁴ {كَلَّ شَيْئٌ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ} (Kasas, 28/88)

⁶⁴⁵ ليس في الدار غيره ديار

i'tibâr, “Herşey O’dur”⁶⁴⁶ nağmesiyle makâm-ı fenâ-ı küllîde nâçâr olup vucûd-ı cemî-i halk bilâ hulûl ve lâ ittihâd⁶⁴⁷ zât-ı Hak ile olduğunu bilip halk âyinesinden zât-ı Hazret-i Ma’sûku müşâhede edip⁶⁴⁸ “Allah var idi ve O’nunla beraber hiçbir şey yoktu.”⁶⁴⁹ sırrı zâhir olup, “O şu anda da öyledir.”⁶⁵⁰ rütbesini bulmaktır. Vech-i hakikat-ı tevhîd bu menzilde bedîd ve mâsivâ nâ-bedîd olur. “Ve lizâ⁶⁵¹” hakikat-ı tevhîd bu menzilin mâ-dûnunda ‘adîd olmaz. Ve bu makâmda muvahhid ve muvahhad ve tevhîd bir olur ya’ni muvahhid tevhîdde ve tevhîd muvahhadde mahv ve müstağrak olur. Nitekim Hazret-i Abdullah el-Ensârî kuddise sırruhu’l-bârî *Menâzilü’s-Sâirîn*’in nihâyetinde buyurmuştur:

Bir’i hiç kimse birleyememiştir
Çünkü O’nu birleyen herkes gerçekte O’nu inkâr etmektedir
O’nun sıfatını dile getiren kişinin tevhîdi
Bir’in iptal etmiş olduğu bir âriyettir
O’nun kendini tevhîdi O’nun tevhîdidir
O’nun vasfını beyân eden kişinin bu beyânı ilhaddır^{652 653}

Ve dahî zâkir ve mezkûr ve zikr bu menzilde bir olur. Ya’ni vucûd-ı Hâkânîye erdikte hakikat-i hâl münkeşif olur sırr-ı vahdet zâhir olur./[10^a] Zîrâ zâhirde olan te’addüd ve tekessür hakikatte teferrüd ve tevehhüd⁶⁵⁴ münâfî değildir. Nitekim Yazıcızâde Şeyh⁶⁵⁵ Mehmed Efendi⁶⁵⁶ Hazretleri⁶⁵⁷ kuddise sırruhu⁶⁵⁸ *Muhammediyye*’de⁶⁵⁹ buyurur beyt⁶⁶⁰

İre Hâkânîye vucûd ândan sana keşf ola hâli

⁶⁴⁶ و همه اوست

⁶⁴⁷ Allah’ın bir şeyin içine girip tecessüm etmesi ve birleşme olmaksızın

⁶⁴⁸ A + hadîs-i

⁶⁴⁹ Aclûnî, Keşfü’l-Hafâ, II, 130 / <<كان الله ولا شئ معه>> A <<كان الله ولم يكن شئ معه>>

⁶⁵⁰ <<الآن على ما كان عليه>> A hâmiş: hadîs-i müdrec

⁶⁵¹ A kezâ

⁶⁵² ما وَّحد الواحد من واحد إذ كل من وَّحد جاحد

توحيد من ينطق عن نعته عارية أبطلها الواحد

توحيد إياه توحيد و نعت من ينعت لأحد

⁶⁵³ Biri hiç kimse... beyânı ilhaddır. Bu bölüm; Hâce Abdullah el-Ensârî el-Herevî, **Tasavvufta yüz basamak Menâzilü’s-Sâirîn**, çev: Abdurrezzak Tek, Bursa: Emin Yayınları, 2008, s. 149.

⁶⁵⁴ E tevhîdi

⁶⁵⁵ A - şeyh

⁶⁵⁶ Envârü’l-Âşîkîn adlı eserle meşhur olan Ahmed Bîcân’ın abisi olan Mehmed Efendi’nin Gelibolu’ya 40 km. uzaklıkta bulunan Kadıköy’ünde doğduğu iddia edilmektedir. Zâhiri ilimlerde ilerlemiş, Arap ve Fars topraklarını gezerek bu coğrafyada tanıştığı kimselerden istifade etmiştir. Hacı Bayram Velî’ye intisap etmiş ve zamanla tasavvuf hususunda mümtaz bir kişilik olarak tanınmıştır. Ömrünün geri kalanını eser telifi, vaaz ve irşad faaliyetleriyle geçiren Yazıcızâde Mehmed Efendi 855/1451 tarihinde Gelibolu’da vefat etmiştir.

⁶⁵⁷ A E + hazretleri

⁶⁵⁸ A E - kuddise sırruhu

⁶⁵⁹ A E Muhammediyyesinde

⁶⁶⁰ A E - beyt

Kim odur zâkir ve mezkûr ve zikr ve ezkâr-ı Hak⁶⁶¹

Bu menzilde dahî mürşid-i kâmile gerekdir ki sâliki sekrden⁶⁶² sahva götürüp hikmet-i neseb ve izâfâtı kendine i‘lâm ve tahsîl-i kemâl için bekâ-billah menzilinde fark-ı sâniye indirip mertebe-i kusvâ edeb-i ‘ubûdiyyeti ifhâm eyleye. Ve bu makâma cennetü’z-zât itlâk ederler. Ol müşâhede cemâl-i ehadiyyeden ‘ibârettir âna cennetü’r-rûh dahî derler. İmdi sâlik zevât-ı mümkünâtı zât-ı vâcibde ifnâ eylediğinden⁶⁶³ bu makâma fenâu’z-zât ve mahk ve tecellî-i zât dahî derler.

Hazret-i Şeyh Hasan Ünsî kuddise sırruhu kelîmâtındandır ki sûfiye Hak Te‘âlâ tecellî-i zâtiyeyle tecellî eyleye ve⁶⁶⁴ sûfinin cemî‘-i zât ve sıfât ve ef‘âli Hakk’ın envârında fenâ bulur. Kendi nefsinin cümle mahlûkâtla⁶⁶⁵ müdür görür ve cemî‘-i mümkünât kendi vücûdu olmak mesâbesi fehminde olur mümkünâttan birine kendinden gayrı bir nesne karîb görmez⁶⁶⁶ hemân kendine mütekârib görür ve kendi zâtını zât-ı Hak’da fânî ve müstehlek bulur. Ve her sıfâtı ânın sıfâtı olur ve fi‘lini dahî ânın fi‘li görür zîrâ tecellî ânı ‘ayn-ı tevhîd ile yine ‘ayn-ı tevhîdde mahv eylemiştir. Sûfiye makâm-ı tevhîdde bu mertebeden ileri makâm yoktur ama insân-ı kâmil olana bundan yüce makâm vardır ândan söz söylenmez intehâ.⁶⁶⁷ Ya‘ni ehli olmayan demektir ama ehli⁶⁶⁸ olan kimseye⁶⁶⁹ söylenir.

Hazret-i/[10^b] Şeyh⁶⁷⁰ İsmâil Hakkı kuddise sırruhu⁶⁷¹ *Muhammediyye Şerhi*’nde buyurur⁶⁷² bu cümleden sonra hayvân-ı nâtık ma‘nâsı⁶⁷³ efrâd-ı nâsda suret bulup bi-hasebi’t-teşahhus te‘addüd bi-hasebi’l-hakîka ol ma‘nâda ittihâdı mâni‘ olmadığını bildiği gibi bu kadar bî hesâb mahlûkâtın ta‘addüd-i eşhâsı dahî ittihâd-ı zevâtı münâfî olmadığını bilip “Bir’den ancak bir çıkar.”⁶⁷⁴ mefhûmunca emr-i vâhid olan feyz-i vücûddan hicâb-ı kesreti ref‘ edip “lâ mevcûde illâ hû”⁶⁷⁵ sırrına vâsıl olursa sâir tecellî-i zâtdan şarâb-ı vahdet nûş ve vücûd-ı vâhidden gayriyeti fer-âmûş edip

⁶⁶¹ A E kim odur mezkûr ve zikr ve zâkir ve ezkâr-ı hak

⁶⁶² E - sekrden

⁶⁶³ A E edip

⁶⁶⁴ A E + ve

⁶⁶⁵ A E Mahlûkât ile

⁶⁶⁶ A göremez

⁶⁶⁷ Sufiye Hak... intehâ. Bu bölüm için Bkz. Ünsî Hasan Şabânî, a.g.e., s. 134.

⁶⁶⁸ A ehline

⁶⁶⁹ A - olan kimseye

⁶⁷⁰ A E - şeyh

⁶⁷¹ A E Sırrahu’l-‘âlî

⁶⁷² A E + ve

⁶⁷³ A E Ma‘nâsını

⁶⁷⁴ الواحد لا يصدر عنه إلا الواحد

⁶⁷⁵ O’ndan başka hiçbir şey yoktur.

kânda baksam gözüme sûret-i Rahmân⁶⁷⁶ görünür makâlesi ile zemzeme perdâz olur, tevhîdde tecrîd ve⁶⁷⁷ tecrîdde tefrîd bulur. Ef'âli sıfâta ve sıfâtı zât'a ilhâk "O şu anda da öyledir."⁶⁷⁸ ifadesi gelir. İlâhî:

Gel âlem-i ma'nâya mi'râc ede gör mi'râc
'Azm ile ev ednâya⁶⁷⁹ mi'râc ede gör mi'râc
Vâr ol ulu dergâha er kurb-ı şehinşâha
Her demde sen Allah'a mi'râc ede gör mi'râc
Hak cezbessin 'âşıklar bu yolda burâk eyler
Bulduksa o hâli eğer mi'râc ede gör mi'râc
Bu 'âlem-i ferşi ko ol 'âlem-i 'arşı ko
Bâs ayağını yâ hû mi'râc ede gör mi'râc
Tut da'vet-i rahmânı gir yoluna bul ânı
Ko Hakkı ten u cânı mi'râc ide gör mi'râc

/[11^a] Bu üç makâm 'ayne'l-yakîn mertebesidir hâl-i sâlik-i 'ârifdir sekerât-ı selâse dahî derler. Bunda makâmât-ı sülûk tekmîl olur zîrâ "leyse verâe'z-zâtı mermâ"⁶⁸⁰dır. Ve lizâ buna mi'râcu's-sülûk derler, bundan sonra ric'at edip tedellî eder ve "zât" 'urûcen muahhar ve nuzûlen mukaddemdir zîrâ kavlin zâtında zuhûr eden ibtidâen esmâ-ı ef'âl-i âsâr ve sâniyen esmâ-ı sıfât-ı envâr ve sâlisen esmâ-ı zât-ı esrârdır. Bu fenâ-i tâm hâsıl olup 'âlemi bekâya 'avdetde mertebe-i zâtdan sıfâta ve ândan ef'âle nuzûl eder.

EL-HAK

Esmâ-i seb'anın⁶⁸¹ dördüncüsü⁶⁸² ki esmâ-i ilâhiyyeden ism-i zâttır. Şol bu⁶⁸³ hakîkatten 'ibarettir ki mine'l-ezel ile'l-ebed zevâl ve 'adem ve tağayyur ve butlân kabul etmez. Mevcûd-ı ezeli ve ebedî ve ulûhiyyet ve vahdâniyyetinde⁶⁸⁴ dâim ve sâbit olup "Şair Lebîd'in söylediği kelimelerin en güzel ve doğrusu 'Dikkat edin ki; Allah'tan

⁶⁷⁶ E - rahmân

⁶⁷⁷ E - tecrîd ve

⁶⁷⁸ الآن على ما كان عليه

⁶⁷⁹ Öyle ki, iki yay kadar hatta daha yakın oldu (Necm, 53/9) âyetine telmih vardır.

⁶⁸⁰ Allah'tan öteye makam yoktur.

⁶⁸¹ A Seb'adan

⁶⁸² E dördüncüsüdür

⁶⁸³ A E - bu

⁶⁸⁴ A E vahdâniyyette

başka her şey batıldır' sözüdür."⁶⁸⁵ hadîs-i şerîfince Hak'dan mâ'adâ olan şeyin küllîsi bâtil ve fânî ve zâhik ve zâildir.⁶⁸⁶ Ba'zıları buyurdu: Hakk-ı Mutlak şol muhakkaktır ki zâtı, vâcibü'l-vücûd ve sıfâtı, lütuf ve kerem ve cûd'dur ve vücûduna 'adem târî olmadan münezzeh ve ef'âline butlân 'ârız olmadan mukaddesdir ve kizb ve bühtân ile iftirâ etmez ve zulüm ve 'adâvet ile kazâ eylemez belki kazâsı 'adl ve dâd ve cezâsı hikmet iledir.

Hazret-i Mısırî kuddise sırrahu's-serâ *Risâletü'l-esmâ*'sında buyururki: Hak vücûd-ı hakîkiden⁶⁸⁷ 'ibârettir âna hergîz zevâl ermeye dâim sâbit ola. İmdi mevcûdâtın her birinin bekâsı yüzü vardır ki⁶⁸⁸ / [11^b] ol şeyin vücûd-ı zıllîsi ânınla kâimdir bekâsı yüzüne Hak denir fenâsı yüzüne halk denir. "O'nun zâtından başka her şey yok olacaktır."⁶⁸⁹ âna işâretidir. İmdi basîret ile baksan cümle eşyâyı görürsün ki bir yüzü dâim ve bir yüzü tebeddül ve tağayyur bulmadadır. Meselâ, insanın ve hayvânın yirmi yılda bir kere hükemâ kavli üzere derisinden ve etinden ve kemiğinden ve tamarından ve derisinden muhassal cemî' a'zâsından bir 'uzuv kalmaz değişir imiş. Zîrâ her gıdâ ki bir evvelki gıdâdan hâsıl olan vücûd fânî olur sonraki ânın yerinde vücûd bağlar bu hâl üzere fânî olup mevcûd olmaktadır. Ol vücûd-ı bâkî sebebiyle eğer ki "Yeni bir yaratma hususunda şüphe içerisindedirler."⁶⁹⁰ âyet-i kerîmesi⁶⁹¹ fehvâsınca her nefesde yeni vücûd tahsîlindedir ve lakin etıbbâ kavlince bu dahî bir diğeridir ki meselâ bir kimse kırk yaşında olsa iki kere değişdi demek olur ama yine ol âdemdir ki ben evvelki gördüğün kimseyim der. İmdi evveliden ol zamâna değin duran hakîki yüzüdür ol yüzü öldükten sonra bâkî kalır ol değişilen hilkat-i yüzü su gibi akmaktadır hakîkî yüzü şol ark gibidir ki su içinde akar kendi akmaz. İmdi⁶⁹² çaya girip gözünü arka tutarsan kurtulursun suya tutarsan gözün kararup suya yıkılırsın, gözün aç bu mutâla'adan ayrılma. Hakkı dâim Hakk ismiyle⁶⁹³ zikr etmiş olursun ve illâ gafilsen gerek lisânın zâkir olsun intehâ.⁶⁹⁴

⁶⁸⁵ Buhârî, Menâkıbu'l-ensâr, 63. <<أصدق كلمة قالها الشاعر قول لبيد ألا كل شيء ما خلا الله باطل>>

⁶⁸⁶ A E Zâil olur

⁶⁸⁷ E hakîkatten

⁶⁸⁸ A E + ki

⁶⁸⁹ (Kasas, 28/88) {كل شيء هالك إلا وجهه}

⁶⁹⁰ (Kaf, 50/15) {هم في لبس من خلق جديد}

⁶⁹¹ A + âyet-i kerîmesi

⁶⁹² A E + imdi

⁶⁹³ A E İsmi ile

⁶⁹⁴ Hak vücûd-ı hakikiden... intehâ. Bu bölüm; Mustafa Tatcı, *Niyâzî Mısırî'nin Tasavvufî Bir Risalesi*, İstanbul: *Türk Yurdu Dergisi*, Cilt: 12, Sayı: 358, 1988, s. 31.

İmâm-ı Gazâlî kuddise sırruhu'l-‘âlî⁶⁹⁵ *Maksadü'l-Esnâ* nâm şerh-i esmâi'l-hüsânında buyurur ki; bu isimden hazz-ı ‘abd-ı sâlik oldur ki, nefsinı bâtıl görüp Cenâb-ı Hak’dan gayrını hak görmeye ve eğer ‘abd hak ise de/[12^a] binefsihi hak değildir belki Allah Te‘âla ile hak’dır zîrâ ‘abd ânınla mevcûddur bizâtihi bâtıldır eğer icâd-ı Hak olmayaydı ol mevcûd olmazdı.

Pes “Ene’l-Hak”⁶⁹⁶ diyen hata eyledi illâ iki te’vîlin biriyle diyen hata etmedi. “Biri” budur ki ol Hakladır demek murâd olunur bu te’vîl ba‘îddir zîrâ lafız bundan inbâ⁶⁹⁷ etmez ve ol ma’nâ âna mahsûs olmaz belki mâsivâ-yı Hak olan her şey Hak’ladır. “İkinci” tevîl ‘abd Hak’la müstağrak olmaktır hatta gayrını müttesi‘ olmaya. Şol şey ki külliyyet-i şey ahz edip müsteğrak oldukda ol şeye “ol” denir. “Şairin dediği gibi; ben sevdiğim kişiyim, sevdiğim kişi de bendir.”⁶⁹⁸ ve bununla istiğrâkı murâd eder. Ve ehl-i tasavvufun üzerine min haysu zâtihim fenâ-ı nefslerini ru’yet gâlib olduğunda da lisânları üzerine esmâullahdan ekser ehvâlde “Hak Hak” cârî oldu zîrâ ânlar zât-ı hakîkiyyeyi enfüs ve âfâkta zâhir olduğunu müşâhede ederler. Ve ehl-i kelâm ef‘âl ile istidlâl makâmından ba‘îd olduklarından ânların lisânında ekser evkâtde Hâlik ma’nâsına olan Bârî ismi cârî oldu ve ekser halk mâsivâyı görüp ânınla Hakk’ın üzerine istişhâd ederler “Göklerin ve yerin hükümranlığına, Allah’ın yarattığı her şeye hiç bakmadılar mı?”⁶⁹⁹ âyet-i⁷⁰⁰ kerîmesiyle muhâtabdılar. Ve sıddîkûn hakkın üzerine istişhâdda bir şey görmeyip ânı ânınla istişhâd ederler ve ânlar “Rabbinin her şeye şâhid olması yetmez mi?”⁷⁰¹ kerîmesiyle muhâtabdılar intehâ⁷⁰².⁷⁰³

Ve bunun yüzü hazret-i hıtâba nâzırdır, onun cilâsı kat‘-ı ‘alâyık-ı künye ve “Hak Hak” ismine iştiğâl iledir. Ve bu hazretin dâiresi nefsi mutmainne / [12^b] dairesidir. “Ey huzura kavuşmuş nefsi, sen O’ndan razı, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.”⁷⁰⁴ kerîmesi bunun⁷⁰⁵ şânındadır. Ve ol cûd ve gam ve tevekkül ve ‘amel ve tezellül ve ‘ibâdet ve şükürden ‘ibârettir. Sır ‘âleminden seyr billâhda kemâl-i gayret

⁶⁹⁵ A - kuddise sırrahu'l-‘âlî

⁶⁹⁶ Ben Hakk’ım

⁶⁹⁷ A haber

⁶⁹⁸ كما قال الشاعر أنا من أهوى و من أهوى أنا

⁶⁹⁹ {ولم ينظروا في ملكوت السماوات والأرض وما خلق الله من شيء} (A’râf, 7/185)

⁷⁰⁰ A + Âyet-i

⁷⁰¹ {أوام يكف بربك أنه على كل شيء شهيد} (Fussilet, 41/53)

⁷⁰² A + intehâ

⁷⁰³ Bu isimden hazz-ı... muhatabdılar. Bu bölüm; Gazâlî, Esmâü'l-Hüsna Kitabı (trc. İshak Doğan), İstanbul: İlke Yayıncılık, 2016, s. 163; Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *el-Maksadü'l-Esnâ Şerh-i Meânî-i Esmâillahi'l-Hüsna*, Dâr-ı İbn Hazm, Beyrut: 2003, s. 137-138.

⁷⁰⁴ {يا أيها النفس مطمئنة إرجعي إلى ربك} (Fecr, 89/27,28)

⁷⁰⁵ A E ânın

ve mücâhede ile keşf-i ma'nevi ve ilm-i ledünnî yüzünden mümkün olduğu mertebe-i hâl ile tahsîl ile fehm ve iz'ân olunur. Bu makâm hakka'l-yakîn merâtibinin evvelidir, 'âlem-i bekâya 'avdettir, zât mertebesidir, makâmât-ı cezbenin evvelidir makâmü'l-cem' derler ki "Hakk'ı mahlûkat olmadan görmektir."⁷⁰⁶ ânı râbîta ile bi't-telkîn zikr olduğu sûrette tahakkuk eder. Şöyle ki vahdeti zâhir ve kesreti bâtın müşâhede etmektir ya'ni ⁷⁰⁷ "O zâtı tesbîh ederim ki, eşyâyı izhâr etti, kendisi eşyanın aynıdır."⁷⁰⁸ meâlince cümle eşya 'ayn-ı Hak asla ağyâr⁷⁰⁹ ve⁷¹⁰ ikilik ve kesret olmaya hatta bu kesret nedir diye suâl etsen cevap vermeye. Vahdetle kesretten mahcûb ola halk âyine olup ândan Hak zâhir ola zîrâ⁷¹¹ bu makâmda bekâ-i mutlakla ve 'ayn-ı cem'de şuhûd-ı zât ve zuhûr-ı nûr ihdâ ile istiğrâk ile⁷¹² bâb-ı vahdet feth olur.

Hazret-i Şeyh Üftâde⁷¹³ Efendi kuddise sırruhu buyurmuşlardır⁷¹⁴ ki: vahdetin ma'nâsı budur ki sâlikin vücûdu tecellî ile mudmahil ola yoksa Allah ola demek değildir. Bu söz ise meşrû'dur ve bu makâma kurb-ı ferâiz ta'bîr ederler ki hadîs-i nebevîde vârid olan "Şüphesiz Allah kulunun diliyle 'Allah kendisine hamd edeni işitti' der"⁷¹⁵ âna işârettir. Fenâ-i nefis ve bekâ-i rûh ve seyr-i muhib ve sahv-ı evvel ve cennetü'l-cem' ile tefhîm ederler. Ve sûre-i necmde vârid olan "sümme denâ"⁷¹⁶ kerîmesi bu makâma işârettir. Ya'ni Hazret-i Ehadiyyeye nezdik olmak / [13^a] ya'ni mekânî ve menzilet ile mukarrab-ı dergâh-ı ulûhiyyet olmaktır bu makâma vuslat oldukda vesvese munkatî' olur.

Seyyid Şerîf⁷¹⁷ Ta'rîfat'ında tedânî mukarrabînin mi'râcından ibarettir. Mukarrabînin mi'râcı verâsetsiz olunca ev ednâ⁷¹⁸ mertebesine varır. Bu mertebe

⁷⁰⁶ شهود الحق بلا خلق

⁷⁰⁷ A + Gâle muhyiddîn ibnü'l-'arabî

⁷⁰⁸ سبحان من أظهر الأشياء وهو عينها

⁷⁰⁹ E ağyâra

⁷¹⁰ E - ve

⁷¹¹ E - zîrâ

⁷¹² A E istiğrâkla

⁷¹³ Adı Mehmed Muhyiddin olan Üftâde ihtilaf olmakla birlikte 895-900/1490-1495 tarihinde Bursa'nın Araplar mahallesinde doğmuştur. Tasavvufi hayatında yaşadığı bir hadise sonucu mertebesinden düştü manasına gelen Üftâde lakabını almıştır. Bayrâmî halifesi olan Üftâde yetiştirdiği Aziz Mahmud Hüdâyî vasıtasıyla Celvetiyye tarikatının kurulmasına vesile olmuştur. Üftâde, 988/1580 tarihinde Bursa'da vefat etmiştir.

⁷¹⁴ A buyurmuşdur

⁷¹⁵ Müslim, Salât, 62 / << إن الله يقول على لسان عبده سمع الله لمن حمده >>

⁷¹⁶ (Necm, 53/8), Sonra yaklaştı.

⁷¹⁷ Seyyid Şerîf Cürcânî, 740/1340 tarihinde Esterâbâd yakınlarındaki Cürcân vilâyetinin Tâkû beldesinde doğmuştur. İlk tahsilini memleketinde görmüştür. Cemâleddîn Aksarâyî ile görüşmek için Karaman'a gitmeye karar vermiş fakat Aksarâyî'nin vefat haberini almış ve O'nun talebelerinden Molla Fenârî ile tanışıp, birlikte Mısır'a gitmiştir. Ömrünün ilerleyen dönemlerinde Şîrâz'da müderrislik yapmış fakat şehir Timur tarafından ele geçirilince Cürcânî'de Timur'la birlikte Semerkand'a gitmek zorunda kalmıştır. Orada Şâh-ı Nakşbend'in halifesi olan Alâeddîn Attâr ile tanışıp, kendisine intisâb etmiş ve seyr u sülûkunu tamamlayıp hilâfet almıştır. Velûd bir müellif olan Cürcânî'nin naklî ve aklî ilimlerle alakalı yüze yakın eseri vardır. 816/1413 senesinde memleketinde vefat etmiştir.

tedânînin rakîkasının başlangıcıdır⁷¹⁹ intehâ.⁷²⁰ Bu makâm sâhibi zü'l-'ayn demekle ma'rûfdur. Nitekim Seyyid kuddise sırruhu Ta'rîfât'ında⁷²¹ buyurur: Hakk'ı zâhir, halkı bâtın gören kimsedir. Buna göre halk, Hakk'ın aynasıdır. Çünkü bu kimsenin nazarında Hak aşikâr olup halk, aynada suretlerin gizli olması gibi gizlidir.⁷²² Vallâhu yegûlu'l-hakk ve huve yehdi's-sebîl.⁷²³

EL-HAY

Esmâ-i seb'anın beşincisidir ki esmâ-ı ilâhiyyeden ism-i sıfâttır. Ki mevsûfu 'ilmen ve kudreten ve irâdeten ve sem'an ve basaran ve kelâmen ve tekvînen⁷²⁴ hayat-ı ebediyye ile hay olup zâtına asla fenâ ve mevt ve 'acz ve kusûr ve za'f ve fûtûr ve naks ve nevm 'ârız olmaz zîrâ hayâtı hayât-ı hakîkiyye-i zâtıyyedir. Ki vücûd-ı kerîmi mahlûkâtta olduğu gibi hayat-ı zâide ile hay değildir zîrâ mahlûkâtın hayâtı⁷²⁵ ifâda-i Hakladır ki muhyî ismindendir⁷²⁶ meğerki enbiyâ ve kümmel-i evliyâdan ola zîrâ ânlar gâyet-i kemâlde şol dereceye bâliğ olurlar ki ibkâ-ı Hakla bâkî iken bekâ-ı Hakla bâkî olurlar ve beynehümâda⁷²⁷ fark-ı 'azîm vardır. Evvelki 'avâmın ve ikinci havâssın bekâsıdır ve 'âvâmın zikri huzûr-ı Hakla kendi lisanlarından sâdır olur havâssın zikri ise lisân-ı Hakdandır fefhem cidden⁷²⁸.

Bu isimden hazz-ı 'abd-ı⁷²⁹ sâlik hayat-ı ebediyye ki ma'rîfet-i ilâhiyyedir nefsi-nâtika-ı insâniyyeyi/[13^b] ânınla râziyye etmeğe sa'y-ı cemîle etmektir ve ba'zıları buyurur ki hazz-ı sâlik Allah Teâlâ ile hay olmaktır hatta ölmeye. "Mü'minler ölmezler ancak bu fânî dünyadan bâkî olan ahiret 'âlemine göç ederler."⁷³⁰ hadîs-i şerîfince mümin-i kâmil olanlar ölmeyip dâr-ı fenâdan dâr-ı bekâyâ intikâl ederler. Nitekim⁷³¹

⁷¹⁸ (Necm, 53/9), Daha da yaklaştı.

⁷¹⁹ قال السيد في تعريفاته التداني معراج المقرّبين و معراجهم الغائي بألصالة أي بدون الوراثة التي ينتهي إلى حضرة أو أدنى و هذه الحضرة هي مبدأ رقيقة التداني

⁷²⁰ A E + intehâ; Tedânî Mukarrabînin... başlangıcıdır. Bu bölüm için Bkz. Cürcânî, a.g.e., s. 140.

⁷²¹ A E + Ta'rîfâtında

⁷²² ذل العين هو الذي يرى الحق ظاهرا والخلق باطنا فيكون الخلق عنده مرآة الحق لظهور الحق عنده و إختفاء الخلق فيه إختفاء المرأة بالصور Hakk'ı zâhir... gizlidir Bu bölüm için Bkz.; Cürcânî, a.g.e., s. 154.

⁷²³ Allah doğruyu söyler ve doğru yola hidayet eder.

⁷²⁴ A E + ve

⁷²⁵ A E hayatları

⁷²⁶ A E İsminden gelir

⁷²⁷ Bu ikisi arasında

⁷²⁸ İyice düşün ve anla

⁷²⁹ A E + 'abd-ı

⁷³⁰ Kaynaklarda bu hadisin kaynağı bulunamamıştır. Ancak hadis bazı tasavvuf kaynaklarında geçmektedir. Bkz: Ebû Bekir Muhammed b. İshak el-Kelâbâzî, et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf-Doğuş Devrinde Tasavvuf, (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh yayınları, 2014, s. 222. المؤمنون لا يموتون بل ينتقلون من دار الفنا إلى دار البقا

⁷³¹ E + nitekim

“Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın, bilakis onlar Rableri katında diridirler.”⁷³² kerîmesi âna şâhid-i ‘adldir.

Hazret-i Şeyh Muhammed Niyâzî el-Mısırî kuddise sırruhu *Risâletü'l-Esmâ*’da buyurur: hayât bir sıfattır ki sâhibinin ‘âlim ve müdrik olmasını îcâb eder çünkü bu ismi gördün ki⁷³³ Allah Te‘âlâ’nın esmâsından biridir⁷³⁴ bilindi ki Allah ‘azîmü’ş-şân muhîttir cemî‘-i eşyâya zîrâ zâtında nice mutlak ise her bir sıfatta dahî öyle mutlakdır. Şimdi mevcûdâtıdan bir şey yokdur ki⁷³⁵ ol Hakkı bilmeye. Nitekim buyurmuşdur “O’nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur fakat siz, onların tesbihini anlayamazsınız.”⁷³⁶ zîrâ ma‘lûm oldu ki cemî‘-i halk Hakkı⁷³⁷ bilinmek için halk olunmuştur eğer⁷³⁸ bu mahlûkâtıdan bir zerre ve bir şemme Hakk’ı bilmemek lâzım gelse ol halk olunmaz⁷³⁹ idi. Çünkü gördük ki halk olunmuş bil ki Hakk’ı ‘âlimdir eğer ki Hakk’ı ‘âlim değil ise de⁷⁴⁰ zîrâ halk nedir bilmez çokdur ama Hakk’ı bilmez yokdur ve lâkin Hakk’ı bildiğini bilmez de çokdur. Şimdi eşyâda her neye baksan ânda Hakk’ı bilmeğe bir ‘alem vâir idiğün müşâhede ve mutâla‘a etsen Hakk’ı “el-Hay” ismi ile⁷⁴¹ zâkir olmuş olursun, lisân sâkıt ise de intehâ.⁷⁴²

Bunun yüzü hazret-i⁷⁴³ hayata nâzırdır, ânın sıkâlı mâsivâllahdan teberrî ve fenâ fillâh ve⁷⁴⁴ “Hay Hay” ismine iştigâl ile dir.⁷⁴⁵ Ve bu hazretin dâiresi nefis-i râziyye dâiresidir ki ol zikr ve ihlâs ve vera‘ ve rızâ/[14^a] ve riyâzet ve kerâmet ve vefâdan ‘ibarettir. Sırr-ı hafî ‘âleminde seyr-i fillâhda tahsîl edip hakâyıkına⁷⁴⁶ vâkıf ve ‘ârif olur.

Bu makâm hakka’l-yakîn merâtibinin ikincisidir ki ‘âlem-i bekâyâ ‘avdetle sıfât mertebesidir, âna hazretü’l- cem‘ derler. “Hak’ta mahlûkatı görmek”⁷⁴⁷dir ki ânı râbîta

⁷³² {ولا تحسبن الذين قتلوا في سبيل الله أمواتا بل أحياء عند ربهم}

⁷³³ A E + ki

⁷³⁴ A E birisidir

⁷³⁵ A E + Hak ânı künhüyle bilmeye ve dahî mevcûdâtıdan bir mevcûd yokdur ki

⁷³⁶ {إن من شيء إلا يسبح بحمده ولكن لا تفقهون تسبيحهم}

⁷³⁷ E - hakkı

⁷³⁸ A E + eğer

⁷³⁹ A E olmaz

⁷⁴⁰ A - de

⁷⁴¹ A E ismiyle

⁷⁴² Hayat bir sıfattır ki... intehâ. Bu bölüm için Bkz. Mustafa Tatcı, “Niyâzî Mısırî’nin Tasavvufi Bir Risalesi”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt: 12, Sayı 358, 1988, s. 31.

⁷⁴³ E - hazret-i

⁷⁴⁴ A - ve

⁷⁴⁵ A ile

⁷⁴⁶ E hakâyıkı

⁷⁴⁷ شهود الخلق بالحق

ile ⁷⁴⁸ zikir olunduğu sûrette tahakkuk eder. Şöyle ki ⁷⁴⁹ halkı zâhir ve Hakk'ı bâtın müşâhede etmektir. Ya'ni cemî' esmâ ve sıfâtı kendine isbât edip ânları zâhir ve zâtı bâtın müşâhede eder ve kesretten suâl olunsu kesret sıfâtıdır diye cevâp verir ki Hak âyine olup ândan halk zâhir olur ve lizâ bu makâma kurb-ı nevâfil ta'bîr olunur ki ⁷⁵⁰ hadîs-i kudsîde vârid olan “Kulum bana nafil ibadetlerle yaklaşımaya devam eder, sonunda sevgime erer. Ben onu sevdimmi onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı ve konuşan dili olurum.” ⁷⁵¹ hadîsi âna işârettir ki ‘ârif-i kâmilin her sıfâtı Hakk'ındır. Bu makâm fenâ-ı rûh ve bekâ-ı sır ve seyr-i mahbûb ve cennet-i ⁷⁵² hazretü'l-cem' ve sahv-ı sâni ta'bîriyle tefhîm ederler ve sûre-i necmde vârid olan “fetedellâ” kerîmesi bu makâma işârettir.

Seyyid Şerif Ta'rîfât eserinde şöyle buyurur; Tedellî mukarrabînin/ Allah'a yakınlık kesbetmiş kimselerin, makamların nihayetine yükselmesinden sonra uyanıklık veren bir sahve inmesidir. Tedellî, Hakk'ın zâtî kudsiyyetinden tenezzülü mukabilinde de söylenir. Burada zâtî kudsiyyet dediğimiz bir kudsiyyettir ki mâsivallahın istîdâd ayağı oraya basamaz. O istîdâd ister geniş ister dar olsun. ⁷⁵³ Bu makamın sahibi zü'l-akl ile ma'rûftur ki Seyyid kuddise sırruhu ⁷⁵⁴ buyurur halkı zâhir, Hakk'ı bâtın gören kimsedir. Ona göre Hak, halkın aynası olur. Çünkü onun nazarında ayna, zâhirî suretlerle örtülüdür. ⁷⁵⁵ / [14^b] Vellahu'l-hâdî ile'r-reşâd. ⁷⁵⁶

⁷⁴⁸ A E + Bi't-telkîn

⁷⁴⁹ A E + ki

⁷⁵⁰ E - ki

⁷⁵¹ <<ولا يزال عبيد يتقرب إليّ بالنوافل حتى أحبه فإذا أحببته كنت سمعه الذي يسمع به وبصره الذي يبصر به ويده التي يبطش بها>> / Buhari, Rikâk, 38.

⁷⁵² A + ve

⁷⁵³ التذلي نزول المقربين بوجود الصحو المفيق بعد إرتقائهم إلى منتهى مناهجهم و يطلق بإزاء نزول الحق من قدس ذاته الذي لا يطؤه قدم استعداد السوى حسبما تقتضي سعة استعداداتهم و ضيقها عنه Tedellî mukarrabînin... dar olsun. Bu bölüm için Bkz. Seyyid Şerîf Cürânî, **Ta'rîfât Tasavvuf Istılahları** (çev. Abdülaziz Mecdî Tolun), (çev. ve haz. Abdulrahman Acer), İstanbul: Lîtera Yay., 2014, s. 139.

⁷⁵⁴ A - kuddise sırruhu

⁷⁵⁵ ذو العقل هو الذي يرى الخلق ظاهرا و يرى الحق باطنا فيكون الحق عنده مرآة الخلق لا تحتاج المرأة بالصورة الظاهرة Halkı zâhir ... örtülüdür. Bu bölüm için Bkz. Cürânî, a.g.e., s. 154.

⁷⁵⁶ Allah doğru yola hidayet edendir.

EL-KAYYÛM

Esmâ-i seb'anın sâdisidir ki esmâ-i ilâhiyyeden nu'ût-ı celâl ve sıfât-ı ef'âldendir. Ma'nâsı "Allah zatıyla kâim, cümle mahlûkat da O'nunla kâimdir."⁷⁵⁷ demektir zîrâ zâtü'z-zevât ve aslû'l-usûl ve cemî'-i hakâyık üzere mutekaddem olan oldur ânın üzerine kâim bir şey yokdur ki⁷⁵⁸ kıyamı ânınla tasavvur olunsun her şeyin kayyûmiyyeti ânınladır. Pes Cenâb-ı Hak ebeden ve ezelen sermeden dâimen bizâtihi kâimdir zîrâ 'illet-i kıyâmı zâtıdır ândan münfek olmaz. Pes Kayyûm-ı mutlak eğer ki Hak'dan gayrı yoktur lâkin mevcûdâtın her birinin bu isimden nasîbi vardır zîrâ cemî'-i eşyânın kıyâmı Cenâb-ı Hakk'ın kayyûmiyyeti ile dir ve 'abdin bu isimde mâsivâdan istiğnâsı ve nâsa imdâdı mikdârı medhali vardır.

İmâm Kuşeyrî⁷⁵⁹ kuddise sırruhu⁷⁶⁰ buyurur ki: Hakk'ın kayyûmiyyetini bilen kimse tedbîr ve ta'b-ı iştigâlden istirâhat edip râhat-ı tefvîz ile 'îyş eder⁷⁶¹ ve kalbinde dünyaya kesret-i kıymet kılmaz.⁷⁶²

Hazret-i Mısırî kuddise sırruhu buyurur: Kayyûm oldur ki kendinin kavâmı ya'ni sübûtu bi'z-zât ola bir gayr ile olmaya. İmdi kayyûm-ı mutlak eğer ki Hak'dan gayrı yoktur ve lâkin mevcûdâtdan bir mevcûd yoktur ki bu sıfattan ânda bir hisse olmaya Hakk'ın her bir sıfatından cemî'-i eşyâda birer hisse bulunmak lâzımdır. Zîrâ Hak Te'âlâ cemî' kemâlâtını her bir zerrede göstermiştir 'arş-ı 'azîme tecellîsi nice ise bir zerreye dahî⁷⁶³ öyledir lakin kiminde bi'l-fi'l/[15a] ve kiminde bi'l-kuvvedir. Beyt Er odur ki koku ile bile

Yoksa bu 'âlem nesîm ile doludur

'Âlem içre her ne var ise görürsün bir vücûdu var bir de sıfatı var⁷⁶⁴ ki ol şeyi ânınla bilinir ya sarı ya kırmızı ya gök ya⁷⁶⁵ dahî gayrı renklerden birisiyle sâir sıfatlarından mâ'adâ gör şimdiki ol sıfat ol vücûd ile nice kâimdir şimdi cemî'-i eşyâda

⁷⁵⁷ قام بذاته وقامت الآثار به

⁷⁵⁸ E - ki

⁷⁵⁹ Abdülkerim Kuşeyrî, 376/986 tarihinde civarındaki Üstüvâ kasabasında doğmuştur. Zeynü'l-İslâm unvanıyla meşhur olan Kuşeyrî Nişabur Kuşeyrî azamî derecede sûfî lakin daha fazla müteşerri, batınî bilgilere âşinâ olan bir ârif, ama daha çok zâhirî ilimlere vâkıf bir âlim olarak tanıtılmıştır. Kuşeyrî, tasavvuf tarihine etkilediği sûfilere bakılırsa adeta damgasını vurmuştur diyebiliriz. Tasavvuf ilminin yanı sıra kelim ve hadis ilminde de söz sahibi bir âlimdir. Mürşidi Ebû Ali Dekkâk(v.406) idi. 465/1072 tarihinde memleketinde vefat etmiştir. En önemli eserleri Risâle, Letâifu'l-işârât ve et-Teysîr fi't-Tefsîr ve Şerhu Esmâi'llahi'l-Hüsna adlı eserleridir.

⁷⁶⁰ A E + en-nûrî

⁷⁶¹ E olur

⁷⁶² Ebi'l-Kâsım Abdülkerîm el-Kuşeyrî, **Şerhu Esmâi'llahi'l-Hüsna**, Dârü'l-Âzâl, Beyrut, 1986, s. 210.

⁷⁶³ A E de

⁷⁶⁴ A vardır

⁷⁶⁵ A - ya

olan kayyûmiyyet Hakk'ı müşâhede ve mutala'ada olan kimse Hak Te'âla'yı bu isimle zâkir olmuş olur, eğer lisânı sâkıt ise de intehâ.⁷⁶⁶

Bunun yüzü hazret-i esrâra nâzırdır onun celâsı “Ey Medîneliler artık sizin için burada durmanın sırası değildir.”⁷⁶⁷ sırrıyla ve “Kayyûm Kayyûm” ismini vird edinmekdir. Bu hazretin dâiresi nefsi marzıyye mertebesidir ki ahlâk-ı ilâhiyye ile tahalluk ve âlâillâhı tefekkür ve safâ fî nûrillah ve terk-i beşeriyyet ve telattuf ‘alâ halkillah ve takarrub ilallah ve likâ-i zâtillah sıfâtıyla mevsuftur. Râziyye ve marzıyye demek “Allah kendilerinden hoşnut olmuş, Onlar da Allah’tan hoşnut olmuşlardır.”⁷⁶⁸ ve dahî “Sen O’ndan hoşnut ve O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.”⁷⁶⁹ âyetlerinden ahz olunmuştur. ‘Avâm makâm-ı rızâyâ âhirette cennette ve havâs dünyâda nâil olurlar zîrâ ‘avâmın cenneti mü’ecceledir ki ferdâdadır ve havâssın cenneti mu’accelede ki dünyadadır rızâ ise cennetin dâhilinde olur hâricinde olmaz ve cennât-ı mu’accele makâmât-ı sülûkdur.⁷⁷⁰ İmdi mürîd sıfât-ı hamîde-i marzıyyeyi sırr-ı ahfâ ‘âleminde seyr me‘allâhda tahsîl edip hakka’l-yakîne vâkıf olup “Nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.”⁷⁷¹ sırrı zâhir olur.

Bu makâm hakka’l-yakîn/[15^b] merâtibinin sâlisidir ki ‘âlem-i bekâyâ ‘avdette ef’âl ve âsâra tedennî ve tenezzül mertebesidir âna cem‘ü’l-cem‘ ve fark-ı ba‘de’l-cem‘ ve fark-ı sâni ve⁷⁷² mahv-ı sâlis ve cennet-i cem‘ü’l-cem‘ dahî derler.⁷⁷³ “Mahlûkatı Allah ile birlikte görmektir.”⁷⁷⁴ ki ânı râbîta ile bi’t-telkîn zikir olunduğu sûrette tahakkuk eder şöyle ki “O evvel ve âhir, zâhir ve bâtıdır.”⁷⁷⁵ âyet-i⁷⁷⁶ kerîmesince evvel ve âhir ve zâhir ve bâtın Hakk’ı müşâhede etmektir ya’ni cemî-i âsârı zât-ı Hak’la kâim müşâhededir kesrette vahdet ve vahdette kesret müşâhede olunur ki Hak âyinesinden halkı ve halk âyinesinden Hakk’ı müşâhede eder.

Bu makâm sâhibi zü’l-akl ve’l-‘ayn ile ma‘rûfdur ki⁷⁷⁷ Seyyid kuddise sırruhu buyurur: Hakk’ı halkta halkı da Hak’ta gören kimsedir. Birincisine kurb-ı nevâfil, ikincisine de kurb-ı ferâiz denilir. Bu mertebeye vâsıl olan zâtın birinciden olan ru’yeti

⁷⁶⁶ Kayyûm oldur ki... intehâ. Bu bölüm için bkz. Tatçı, a.g.e., s. 32.

⁷⁶⁷ (Ahzâb, 33/13) {يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مَقَامَ لَكُمْ}

⁷⁶⁸ (Beyyine, 98/8) {رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ}

⁷⁶⁹ (Fecr, 89/28) {إِرجعي إلى ربِّك راضية مرضية}

⁷⁷⁰ A E sülûkdadır

⁷⁷¹ (Hadîd, 57/4) {و هو معكم أين ما كنتم}

⁷⁷² E - fark-ı sâni ve

⁷⁷³ A + ki

⁷⁷⁴ شهود الخلق قائما بالحق

⁷⁷⁵ (Hadîd, 57/3) {هو الأول والآخر والظاهر والباطن}

⁷⁷⁶ E + âyet-i

⁷⁷⁷ A E + ki

ikinciden olan ru'yetine perde olmaz. O mertebede olan, Vücûd-ı Vâhid'i bir açıdan Hak, bir açıdan da halk görür. Zâhirdeki kesret, onun Vücûd-ı Vâhid-i Mutlak'ı şuhûduna mânî değildir. Bu hâl tıpkı aynaların çok olmasının, bir kimsenin bu aynaların her birinde görünmesine mânî olmaması gibidir. Halkın kesretini görmekte bir zorluk olmadığı gibi tecellîgâhlar ve mazharlarda tecellî eden ve zâhir olan Zât'ın ahadiyyetini şuhûdda da itişip kakışma yoktur. Üçüncü mertebeye Muhyiddîn İbnü'l-Arabî⁷⁷⁸ Hazretleri:

Eğer göz sahibi isen halkta 'ayn-ı Hak vardır,
Eğer akıl sahibi isen Hak'ta 'ayn-ı halk vardır,
Ve eğer hem göz ve hem akıl sahibi isen,
Hakikatte tek bir şey 'aynından başka bir şey görmezsin.

manasındaki kıt'asıyla işaret etmiştir.^{779 780}

Ve sûre-i necmde mezkûr olan "O kadar ki iki yay arası kadar hatta daha da yakın oldu."⁷⁸¹ kerîmesi bu makâma işârettir ya'ni hazret-i ehadiyye ile mâ beyne Hak ve halk i'tibârıyla / [16^a] hatt-ı mevhum ile kavseyne münkasım gelse şâmil dâire-i vücûd miktârı oldu Hak ve halk i'tibârı dâireyi nısfeyne kâsım olan hatt-ı mevhumdur. Pes bidâyet ve tedâni i'tibariyle a'yân ve suver-i mahlûkâtta hüvviyyeti hâcib olan kavs-ı evvel halk olur ve nısf-ı ahîr Hak olur ki halk Hak'dan şey'en fe-şey'en karîb olup ânda mahv ve fenâ bulur ve nihâyet ve tedellî i'tibariyle Hak kavs-ı evvel olur ezelen ve ebeden hâli üzere sâbittir ve halk kavs-ı ahîr olur ki ba'de'l-fenâ âna hibe olunan vücûd-ı cedîd ile hâdis olur bu makâmın ziyâde tefhîmine Şeyh⁷⁸² İsmail Hakkı kuddise sırruhu dâire farz etmiştir icmâlen sûreti budur ki işâret olundu.

⁷⁷⁸ İbnü'l-Arabî, 560/1165 tarihinde Endülüs'ün güneyinde Mürsiye'de doğmuştur. Tasavvufi bir çevrede yetişen İbnü'l-Arabî uzunca bir süre hadis ilmiyle ilgilenmiştir. Sonrasında gördüğü manevi işaretler üzerine daha çok tasavvuf alanına yönelmiştir. Tasavvuf tarihinde zirve şahsiyet olarak gösterilen İbnü'l-Arabî'ye sûfiler tarafın şeyh-i ekber lakabı takılmıştır. Hakkında çokça tartışmaların olduğu İbnü'l-Arabî 638/1240 tarihinde vefat etmiştir. Çokça eser veren bir müellif olan İbnü'l-Arabî'nin 245'e yakın eseri günümüze ulaşmıştır. En önemli eserlerinden birisi İbnü'l-Arabî'nin tasavvufi görüşlerinin en geniş manada ele alındığı Fütûhât-ı Mekkiyye adlı eseridir.

⁷⁷⁹ نو العقل و العين هو الذي يرى الحق في الخلق و هذا قرب النوافل و يرى الخلق في الحق و هذا قرب الفرائض و لا يحتجب بأحدهما عن الآخر بل يرى الوجود الواحد بعينه حقاً من وجه و خلقاً من وجه فلا يحتجب بالكثرة عن شهود الوجه الواحد الرائي و لا تراحم في شهود الكثرة الخلقية و كذا لا تراحم في شهود أحدية الذات المتجلية في المجالي كثرة لها و إلى المراتب الثلاثة أشار الشيخ محي الدين العربي -قدس الله سره- بقوله:

و في الخلق عين الحق إن كنت ذا عين
و في الحق عين الخلق إن كنت ذا عقل
و إن كنت ذا عين و عقل فما ترى
سوى عين شئى واحد فيه بالشكل

⁷⁸⁰ Hakk'ı halkta... işaret etmiştir. Bu bölüm için bkz; Cürcânî, a.g.e., s. 155.

⁷⁸¹ {فكان قاب قوسين أو أدنى} (Necm, 53/9),

⁷⁸² A E - şeyh

Meselâ kavs-ı vucûb / kavs-ı imkân ⁷⁸³ bu dâire aslında bir sûret-i vâhidedir ve lâkin üzerine ‘ârız olan hatt-ı müstakîm sebebiyle kavseyn şekline girmiştir. Eğer bu hat ‘ârız olmasa hemen bir dâire görünür. Pes hatt-ı mezkûr kevne işârettir ki hüvviyyet üzerine ‘ârız olmuş bir emr-i mütevehhimin bi-hasebi’s-sûre vucûduna nazar olunursa vucûd-ı hâlik ve vucûd-ı halk zâhir olup ta‘addüd ve tekessür lâzım gelir hatt-ı mütevehhimden kavseyn zâhir olduğu gibi kâbe kavseyn budur ki ‘âlem-i sıfâttır. Pes ‘âlem-i sıfâta göre olan kurbetten temeyyüz bâkîdir. Nitekim kavseyn hakîkatte vâhid iken hatt-ı mütevehhimle temeyyüz bulmuştur ve eğer emr-i mütevehhim-i mezkûrun ‘arûzuna binâen vucûd-ı ‘adem i‘tibar olunursa vucûd-ı Hâlik’den gayrı kalmaz vahdâniyyet ve ferdâniyyet zâhir olur hatt-ı mütevehhimin irtifâ‘ından kavs-ı vâhid zâhir olduğu gibi. “Her daim kaim ve dâim olan Allah en iyisini bilir.”⁷⁸⁴

EL-KAHHÂR / [16^b]

Esmâ-i seb‘anın sâbi‘idir kahr ve ⁷⁸⁵ galebe ma‘nâsınadır. Kakhâr her bir emrin zâhir ve bâtını üzerine galebe-i tâmmе edici demektir ya‘ni her şeyin zâhiri üzere mülk ve ⁷⁸⁶ saltanat cihetinden ve bâtını üzere ‘uluvv-ı mekânet ve kıyâm-ı hüccet cihetinden galebe ve istîlâ eder. “O, kullarının üzerinde tam bir tasarrufa sahiptir.”⁷⁸⁷ kerîmesince hiç bir mevcûd yokdur illâ O’nun taht-ı kudretinde makhûr ve ⁷⁸⁸ kadrine⁷⁸⁹ musahhardır.

Hazret-i Mısırî kuddise sırruhu’n-nûrî buyurur: Kakhâr odur ki rubûbiyyet da‘vâsında olanları kahr ede rubûbiyyet da‘vâsı üç türlüdür. Biri külliyyet ile Firavun ve

⁷⁸³ A zâtıyla evvel ve bâtın esmâ ve sıfâtıyla âhir ve zâhirdir. Efendimizi zâtına mir’ât sıfâtına mazhar tecelliyât-ı fi‘liyyesinin cereyânına mahal kalmıştır.

⁷⁸⁴ والله أعلم بغيوميته و ديوميته

⁷⁸⁵ A E - ve

⁷⁸⁶ A E - ve

⁷⁸⁷ {هو القاهر فوق عباده} (En‘âm, 4/18)

⁷⁸⁸ A E + kazâ ve

⁷⁸⁹ A E kudretine

Şeddâd ve Nemrut gibi ve biri ba‘zıyyet iledir ki ânlar rubûbiyyet da‘vâsında değildir ve lâkin işleri ânlara benzer zâlim padişahlar ve celâlîler gibi ve biri dahî nemrudluk edenlerdir ki ben şunu şöyle ederim ve ben şunu böyle ederim ve ettim diye ve ederim dese de⁷⁹⁰ “inşâallah⁷⁹¹” demese nemrutluktur da‘vâ-yı⁷⁹² rubûbiyyet etmiş olur. Hak Te‘âlâ bu misallî müdde‘îleri istedikleri⁷⁹³ murâdlarından mahrûm edip hakîr ve zelîl ve kahr eder da‘vâlarına göre aza az ve çoğa çok yine her birisine kahr bir mahlûk yüzünden zuhur eder yoksa kahr eden mahlûk değildir. Beyt:

Hak Te‘âlâ intikâmını yine ‘abd ile alır

Bilmiyen ‘ilm-i ledünnî ânı ‘abd etti sanır

Şimdi bu kahırdan hiç bir ferd hâlî değildir her ne vakit ki kişi kendi nefsinde veya gayrı da bu sıfat-ı kahrı müşâhede ede Hak Te‘âlâ Hazretlerini Kakhâr ismiyle zâkir olmuş olur, gerekse lisânı sâkıt olsun intehâ.⁷⁹⁴

Ama bu ol⁷⁹⁵ sülûk-ı tevhîdde mukaddem olursa da‘vâdır yoksa/[17^a] ‘ârif “ene fe‘altü”⁷⁹⁶ dediği halde muvahhid-i ef‘âl olup muhakkıktır ama gayr-ı ‘ârif “ene fe‘altü”⁷⁹⁷ dediği halde tevhîd-i ef‘âl etmeyip ef‘alde şirk etmiş olup⁷⁹⁸ mezheb-i bâtılâ-ı kaderiyyede “Kul yapmış olduğu fi‘illeri seçmesi nisbetince fi‘illerinin yaratıcısıdır.”⁷⁹⁹ meselesine iktidâ etmiş olur.

Bu ismin yüzü hazret-i müşâhedeye nâzırdır onun sıkâlî bey‘-i nefis ve Kakhâr Kakhâr ismini zikir iledir. Ve bu hazretin dâiresi nefis-i sâfiye ve kâmile dâiresidir bu ‘âleme eren ve bu makâma vâran hakîkat üzere hilâfete müstahak olur zîrâ veled-i kalbin nemâ ve terbiyesi bu makâmda kemâl bulur ve ‘alâka-i nefis kalmadığından ruhu’l-kuds mertebesi olup hafây-ı mutlak ‘âleminde seyr ‘anillâhda ahvâl ve esrârını tekmiîl eder ya‘ni nefis-i tezkiye-i tâmmе kuvve-i rûhâniyye tahsîl edip ruhla ittihâd kesb etmeğin telvîn kable’t-temkîn hâline telvîn ba‘de’t-temkîn hâline vâsıl olmakla nefsin yedinci mertebesi olan ruhu’l-kuds makâmına vâsıl oldukda hafâ-yı mutlak ‘âleminde tecellî-i zât ve makâm-ı ehadiyyetü’l-cem‘ müyesser olur.

⁷⁹⁰ A - de

⁷⁹¹ A + Teâlâ

⁷⁹² E - da‘vây-ı

⁷⁹³ E - istedikleri

⁷⁹⁴ Kahr odur ki... intehâ. Bu bölüm için bkz. Tatçı, a.g.e., s. 31.

⁷⁹⁵ A E + Bu ol

⁷⁹⁶ Ben yaptım

⁷⁹⁷ Ben yaptım

⁷⁹⁸ A E olur

⁷⁹⁹ العبد خالق لأفعاله الإختيار به

Hazret-i İsmâil Hakkı kuddise sırruhu *Kitâbu'l-Fazl ve'n-Nevâl*'de buyurur: Bu çeşmeden nûş eden Hızır gibi mâ'u'l-hayât içmiş olur ve hayât-ı ebediyyeye mazhar olur. Zîrâ⁸⁰⁰ bu makâmda nefis bi'l-küllîyye makhûr olup hayâlât ve mevhûmâtı ve⁸⁰¹ zulûmâtı tecellî-i zât-ı nur ile mahv olur meyânda ancak Hak kalır. İşte “Hakla birliğe yetti” dedikleri budur⁸⁰² ya'ni kevn ma'dûmundan eser kalmayıp vâcib-i/[17^b] ma'lûm zuhûr etmektedir yoksa kevn vâcib olur demek değildir istihâle muhaldır ya'ni hiç bir hakikat bir hakikate mübeddel olmaz belki mübeddel olan evsâfdır intehâ.

Sûre-i Necmde mezkûr olan “daha da yakın oldu.”⁸⁰³ kerîmesi bu makâma işârettir ki ‘âlem-i zâttır. Ehadiyyet denir kurbîyyet denilmez zîrâ kurbîyyet temeyyüz ve isneyniyyeti mûcib bir nesnedir. Bu makâmda ise fenâ-i mahz ve tams-ı kül ve vahdet-i sırfdan gayrı yokdur ve ‘âlem sıfât-ı nevâtdan zâhir olan şakka gibidir biri ecsâma biri ervâha işârettir. Pes Fahr-ı ‘âlem sallallahu aleyhi ve sellem şeb-i mi'râcda ecsâm ve ervâhı güzer edip makâm-ı kurbîyyetten makâm-ı ehadiyyete ve ‘âlem-i sıfâtdan ‘âlem-i zâta kadem basdı ve aslâ bakıyye-i vücûd-ı kevnî kalmadı ve zât-ı ehadiyyenin tecellîsine mazhar oldu ve nevât nûn ‘âleminden feyz buldu. Beyt:

Zihî 'inâyet-i kübrâ ki buldu ânı habîb

Zihî sa'adet-i 'uzmâ ki aldı böyle nasîb

‘Azîmimiz ve mürşidimiz ferîd-i asr ve vahîd-i dehr eş-Şeyh Muhammed Nûru'l-‘Arabî⁸⁰⁴ hafazahullahallahu Te'âla el-Mübdî hazretleri *Mürşidü'l-Uşşâk* nâm risâlelerinde⁸⁰⁵ buyururlar ki: Bu makâm ehadiyyetü'l-cem' makâmıdır ve mahv-ı tâm ve makâm-ı temkîndir ve sûre-i necmde vârid olan “ev ednâ”⁸⁰⁶ makâmıdır. Rasûlullah'a mahsûs bir makâmıdır lâkin gerek enbiyâ ve gerek evliyâ bu makâma hakikat-ı Muhammediyye ile vâsıl olurlar./[18^a] Bu makâm hitâm makâmıdır her bir zerre ‘ayn-ı Hak’dır kesret yokdur. Meselâ kırk âyineye baksan ânlarda^{807 808} görünen birdir lâkin kâmil ba'zen ‘ilme'l-yakîn makâmına tenezzül eder zâtını ve cümle ‘âlemi

⁸⁰⁰ A E + zîrâ

⁸⁰¹ A E - ve

⁸⁰² A E + budur

⁸⁰³ (Necm, 53/9), {أو ادنى}

⁸⁰⁴ Üçüncü dönem Melâmiliğinin kurucusu olarak görülen Nûru'l-Arabî 1813 tarihinde Mısır'da doğmuştur. Mısır'dan gelip Rumeli'ye yerleştiğinden “Arap Hoca”, Hz. Ali'nin Noktatü'l-beyân'ını şerhettiği için “Noktacı Hoca” diye tanınmaktadır. Zâhiri ilimlerde belli bir seviyeye geldikten sonra Nakşebendî tarikatına intisap etmiştir. Ancak sonrasında kendisine ilham edilen tevhîd mertebeleri hakkındaki görüşleriyle yeni bir sistem ortaya koymuştur. Anadolu topraklarında çokça etkisi görülen Nûru'l-Arabî 1888 tarihinde Ustrumca'da vefat etmiştir.

⁸⁰⁵ E risâlesinde

⁸⁰⁶ (Necm, 53/9), Daha da yakın oldu.

⁸⁰⁷ A E - ânlarda

⁸⁰⁸ A + kırk âyinede

Hazret-i Ma‘şûka delil u isbât eder ve ba‘zen ‘ayne’l-yakîne terakkî edip hakikatini ve cemî‘-i hakâyıkı mazhar ve mir’ât edip esmâ-i ma‘şûku ve sıfât-ı mahbûbu müşâhede eder ve⁸⁰⁹ ba‘zen ‘ayn-ı Hak olup hakikat-i ‘ayn-ı Hak ve ‘ayn-ı zât-ı ma‘şûk olur ve kâmil olan her makâmdan tekellüm eder herkese ‘aklı ve fehmi ereceği kadar ifâde eder. Rasûlullah sallallahu⁸¹⁰ aleyhi ve sellem ‘ilme’l-yakîni ‘avâm sahâbeye ve ‘ayne’l-yakîni havâs sahâbeye ve hakka’l-yakîni ehass sahâbeye ifade ve ta‘lîm ederler idi hâlbuki makâmları bu makâmlardan a‘lâ idi bundan ötürü “Şüphesiz benim kalbime de gaflet çöküyor. Bunun için günde yüz kere Allah’dan af dilerim.”⁸¹¹ buyurdu ve kâmil olan a‘lâ makâmdan aşk için ednâ makâma nâzil olur.⁸¹²

Ve *Seyr-i Tevhîd* risâlesinde buyurur ki: Ba‘zı ehl-i tarîk kaddesellahu esrârahum bi’t-tahkîk buyururlar ki bu makâma kimse vâsıl olmaz. Kelamlarının vechi vardır ya‘ni bi’l-asâle hiç bir kimse vâsıl olmaz hemân Fahr-ı Kâinât ‘aleyhi ekmeli’t-tahiyât Hazretlerinin akdâmına mütâbe‘atle ândan bir kadem müte’ahhir olduğu halde bi’l-verâse vâsıl olurlar demektir.⁸¹³

Ve Hazret-i ‘Abdülkerîm el-Cîlî⁸¹⁴ kuddise sırruhu’l-‘aliy *Merâtibu’l-Vücûd* nâm risâlesinde buyurur ki: Merâtib-i vücûddan mertebe-i sâni tenezzülât-ı zâtiyyedir ândan/[18^b] tecellî-i evvel ve ehadiyyet ve vücûd-ı mutlak ile ta‘bîr olunur ve bu tecellî-i ehâdî mertebe-i ûlâ gibi hakikat-ı sarfe-i zâttır lâkin mertebe-i ûlâdan bir mertebe nâzil olmuşdur ki bunda zât-ı vücûd müte‘ayyendir ve tecellî-i ‘amâ-i evvel mertebe nisbet-i vücûddan ‘âlîdir ma‘lûm ola ki bu tecellî-i ehâdî beyne’z-zuhûr ve’l-butûna vâsıttır beyne’z-zıl ve’ş-şems gördüğün hatt-ı mev’hûm gibi ve lihâzâ muhakkikûn berzahıyye-i kübrâ ile tesmiye eylediler. Pes ehadiyye beyne’z-zuhûr ve’l-butûn berzahdır ol hakikat-ı Muhammediyyeden ‘ibarettir ki ol felekü’l-velâyedir ândan makâm-ı ev ednâ ve ‘ilm-i mutlak ve şân-ı sarf ve nisbet-i ‘âşık ve ma‘şûkdan mücerred olan ‘aşk ile ta‘bîr olunur

⁸⁰⁹ E - ve

⁸¹⁰ A + Te‘âlâ

⁸¹¹ Müslim, Zikir, 41 / <<إِنَّهُ لِيَغَانِ عَلَى قَلْبِي وَ إِنِّي لَأَسْتَغْفِرُ اللَّهَ فِي الْيَوْمِ مِائَةَ مَرَّةٍ>>

⁸¹² Bu makam ehadiyyetü’l-cem’ ... nâzil olur. Muhammed Nûrî’l-Arabî, *Risaleler Hakikat ve İnsan* (haz. H. Rahmi Yananlı), İstanbul: BüyüyenAy Yay., 2013, s. 270.

⁸¹³ Ba‘zı ehl-i tarîk... vâsıl olurlar demektir. Seyyid Muhammed Nûrî’l-Arabî, *Nûrî’l-Arabî Külliyyâtı 4.Cilt Risâleler- 1*, (çev. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu), İstanbul: H Yay., 2017, s. 53.

⁸¹⁴ Abdülkerîm el-Cîlî, 767’de (1365-66) Bağdat yakınlarındaki Cîl kasabasında doğdu. Zebîd’de yanında kaldığı Şerefüddin el-Cebertî’nin müridi olduğunu, bazı arkadaşlarıyla birlikte 799 (1396-97) yılında onun mescidinde toplandıklarını söyler ve el-Kelimâtü’l-ilâhiyye adlı eserini 805 (1402-1403) yılında tamamladığını kaydeder. Eserlerinden Hanbelî mezhebine ve Kâdiriyye tarikatına mensup olduğu anlaşılmaktadır. İlmî yönden oldukça verimli bir ömür süren Cîlî eserlerinin büyük bir bölümünü İbnü’l-Arabî’nin fikirlerinin şerhine ayırmıştır. Cîlî 832/1428 tarihinde Bağdat’ta vefat etmiştir.

ve bunun gibi⁸¹⁵ ‘ilm-i mutlak dediklerinde ‘âlim ve ma‘lûm nisbet olmadan murâd ederler ve kezâlik vücûd-ı mutlak ta‘bîrlerinde kıdem ve hudûse nisbetsiz murâd ederler ol nisbet cemî‘ i‘tibârât ve neseb ve⁸¹⁶ izâfât ile ehadiyyetü’l-cem‘den⁸¹⁷ ‘ibârettir,⁸¹⁸ intehâ.⁸¹⁹

Elhamdülillah, bu risâle-i şerîfe ve makâle-i münîfe kalem-i fakîr şikeste-i zamîrden beş günde yirmi⁸²⁰ yedi saat zarfında hicretin bin ikiyüz seksen dokuzuncu⁸²¹ senesi şehr-i rebî‘ü’l-âhirin⁸²² yirmi beşinci gecesî âsitâne-i ‘aliyyede câmi‘ lâmi‘⁸²³ hırka-i sa‘adet-i/[19^a]⁸²⁴ Muhammediyye ‘aleyhi ekmeli’t-tahiyyâya karîb olan dervîş-i hâne-i dil-i endîş vîrânemizde itmâm ve nihâyet incâm oldu. Bu ni‘metten tena‘‘um edenlere şifâ ve bu şarâbdan şurb edenlere safâ ola. Seçilmiş olan Nebî’ye ve O’nun vefa ehli olan ve bu dini gün yüzüne çıkaran aile ve ashabına salat ve selam olsun. Hamd ancak ahiret gününde bize kâfi gelecek olan Allah’a olsun. Kadîr olan Allah Teâla mahv ve esir olma durumlarının her bir yönüyle Allah’a muhtaç olan ibn Kemâleddin el-Harîrî’nin ruhunu takdis eylesin. Allah’ım bu bereketli içecekten bu yolun büyüklerinin hürmetine bizlere de içir, âmin⁸²⁵.⁸²⁶/[19^b]

⁸¹⁵ E - gibi

⁸¹⁶ A - ve E + nisbet-i

⁸¹⁷ E ehadiyyete

⁸¹⁸ Merâtib-i vücûddan... ibârettir. Bu kısım; Abdülkerim Cîlî, **Meratib-i Vücud ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud / Varlık Mertebeleri**, Trc. Abdülaziz Mecdi Tolun Haz. Ahmet Faruk Güney, İstanbul: Furkan Kitaplığı, 2006., s. 37-38.

⁸¹⁹ A E + intehâ

⁸²⁰ E – yirmi

⁸²¹ A 1289’uncu

⁸²² A E Rebî‘ü’l-âhirin H ezherin

⁸²³ A + Lâmi‘u’n-nûr

⁸²⁴ A E + Hazret-i

⁸²⁵ A E - el-fakîr bi’l-vucûh mahv ve esîr ibn kemaleddin el-harîrî kuddise sırrahu’l-kadîr Allahumme eşribnâ min haze’ş-şarâb el-münîr ihürmetihim âmin

⁸²⁶ صلى الله على سيدنا النبي المصطفى و الرسول المقتضى و على اله و صحبه اهل الوفا الذين اظهرهم هذا الدين. والحمد لله وحده و كفى الى يوم الدين
امين الفقير بالوجه محو و اسير ابن كمال الدين الحرير قدس سره القدير. اللهم اشربنا هذا الشراب المنير بحرمتهم امين.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi, hicri 1267-1299, miladi 1850-1882 yılları arasında yaşamış ve hayatını genelde payitaht İstanbul'da geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nin siyâsî, sosyal ve ekonomik olarak çöküntüye uğradığı ve devletin en uzun yüzyılı olarak gösterilen 19. yüzyılda yaşamıştır.

Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin hayatına bakıldığında kısa bir ömür geçirmesine rağmen pek çok tarîkata intisap etmesinin yanında irili ufaklı kırk kadar eser kaleme alması kendisinin dönem itibarıyla ne kadar mühim bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır.

Eserlerini Arapça ve Türkçe kaleme almış ancak Türkçe kaleme aldığı eserlerde Farsça ve Arapça terkiplere çokça yer vermiş ve eserlerini genel itibarıyla nesir türünde kaleme almıştır. Müellifin en meşhur eseri, tarîkatlar ansiklopedisi olarak görülen *Tibyânu Vesâili'l-Hakâik fî Beyân-ı Selâsili't-Tarâik* adlı eseridir.

Harîrîzâde'nin eserlerine bakıldığında kendisi üzerinde Ekberî geleneğin etkisi olduğu gözükmemektedir. Ancak kendi ifadesiyle iki yüze yakın tarîkata intisap edip icâzet almasına yani câmi'û't-turuk bir şahıs olmasına rağmen sülûkunu Halvetî-Bekrî yolunda tamamlamış ve müridlerini terbiyeyi bu yolun usulüne göre yaptırmıştır. Bu sülûkun yanında kendisi üzerinde en çok tesir bırakan anlayışın ise asrın biricigi olarak gösterdiği 3. Devre Melâmîliğinin Pîri Muhammed Nûru'l-Arabî'nin ortaya koyduğu anlayış olduğu görülmektedir.

Tez çalışmamızda Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin hayatı, eserleri, hakkında yapılan çalışmalar, nefis mertebeleri ve seyr u sülûk yöntemi olarak kabul edilen etvâr-ı seb'a ve letâif-i hamse hakkında bilgiler verilmiştir. Bu kısımda öne çıkan bir başlıkta kütüphane kayıtlarına ulaşabildiğimiz etvâr-ı seb'a risalelerinin müelliflerin vefat tarihleri esas alınarak zikredilmesidir. Bu başlık daha önce bu kapsamda bir eser listesi sunulmaması ve bundan sonra bu hususa çalışma yapacak kimselere bir kılavuz olarak sunulması açısından mühimdir.

Eserin neşrinin sunulduğu son bölümde, eserde geçen kelimeler günümüz Türkçesine uygun şekilde düzeltilmiştir. Gerekli yerlerde noktalama işaretleri ve

paragraflar tarafımızca yapılmıştır. Yine eserde geçen âyetler, âyet meallerinin hemen yanında hadisler ise tercümeleri metne alınıp Arapça metni ve kaynakları dipnotta verilmiştir. Ayrıca müellifin alıntı yaptığı sûfîlerin eserleri de kaynaklara ulaşılabilirdiği kadarıyla dipnotta belirtilmiştir.

Harîrîzâde'nin çalışmamıza konu ettiğimiz Fecru'l-Esmâ ve Subhu'l-Müsemmâ adlı eserini Türkçe kaleme almıştır. Harîrîzâde, bu risâlede Halvetiyye tarîkatında seyr u sülûkun esası olarak kabul edilen esmâ-i seb'â konusunu müridlerine anlatmak ve bu yolda bir başvuru kitabı olması için yazmıştır. Ancak eser içerisindeki hitaplara bakıldığında eserin sıradan mürîdân için değil sâlik denilen ve bu yolda mesafe katetmiş kimseler için yazıldığı anlaşılmaktadır.

Harîrîzâde'nin bu eseri bir giriş, mukaddime ve esmâ-i seb'â'nın ele alındığı yedi bölümden oluşmaktadır. Eserin giriş bölümünde sahâbenin Peygamber (a.s) tarafından nasıl terbiye edildiği ve bu eserin Halvetî-Bekrî şeyhlerinin usûlüne göre kaleme aldığını zikretmiştir. Sonraki bölümde esmâ-i seb'â'nın tarihi süreçteki değişimini konu etmiştir. Tezin tahlil bölümünde bu hususu açıklarken yine müellifin Kenzü'l-Feyz adlı eserinden bu konu hakkında verdiği ayrıntılı bilgilere başvurduk.

Eserin büyük çoğunluğunu oluşturan yedi ilâhi ismin açıklandığı kısımda ise esmâ-i seb'â'ya –Lâ ilahe illallah-Allah-Hû-Hak-Hay-Kayyûm-Kahhâr- karşılık gelen nefsin yedi mertebesinin –Emmâre-Levvâme-Mülhime-Mutmainne-Râziyye-Marziyye-Kâmile- tavrı, seyri, zikri, makâmı, nûru, vâridi, yıldızı ve hangi peygamberin kademi üzere mertebe kat ettiği hakkında bilgiler verilmiştir.

Müellif eseri kaleme alırken pek çok sufiden alıntılar yapmış ve konuyla alakalı onların da fikirlerine yer vermiştir. Tezimizin bir bölümünde de eserin kaynağı olarak zikredebileceğimiz bu sufileri belirttik.

Müellif bu konuları işlerken eserin girişinde belirttiği gibi Bekrî yolunun esaslarını takip etmiştir. Ancak bazı kısımlarda özellikle tevhîd mertebeleri hususunda Bekrî şeyhlerinin değil Muhammed Nûru'l-Arabî'nin konu hakkındaki fikirlerini kabul etmiştir. Yani müridlerini irşad eylediği yöntemi sadece Bekrî yolunun usulü olarak değil Muhammed Nûru'l-Arabînin yöntemiyle Bekrî yolunu mezcettiği bir usul olarak ifade etmemiz daha yerinde olacaktır.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ; (1988), **Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs**, Cilt. II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut.
- AHMED b. Hanbel; (1997), **Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel**, Cilt: IV, 1. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut.
- AKÜN Ömer Faruk; (1992), “Bursalı Mehmed Tâhir”, **DİA**, Cilt: XI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, ss. 452-461.
- ALICI Lütfi; (2010), **Halîl-i Maraşî Divançe ve Etvâr-ı Seb'a: Tenkitli Metin-Tıpkıbasım**, 1. Baskı, Ukde Kitaplığı Yayınları, Kahramanmaraş.
- ALTINTAŞ Hayrani; (t.y.), **Tasavvuf Tarihi**, 1. Baskı, Akçağ Yayınları, İstanbul.
- ANILIR Burak; (2015), **Harîrîzâde, Kemalnâme-i Âl-i Abâ / Ehl-i Beytin Fazîletleri, Sadeleştirme**, 1. Baskı, H Yayınları, İstanbul.
- AŞKAR Mustafa; (2011), **Niyazî-i Mısırî Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ATEŞ Süleyman; (1974), **Sülemî ve Tasavvufi Tefsiri**, 1. Baskı, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ATEŞ Süleyman; (1969), **Cüneyd-i Bağdâdî Hayatı, Eserleri ve Mektupları**, 1. Baskı, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul.
- AYDIN Bilgin; (2003), “Meclis-i Meşâyih”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, Cilt:28, ss. 247-248.
- AYDIN Bilgin; (1998), “Osmanlı Devleti'nde Tekkeler Reformu ve Meclis-i Meşâyih'in Şeyhülislâmlık'a Bağlı Olarak Kululuğu, Faaliyetleri ve Arşivi”, **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, ss.93-108.

- AYDINLI Ayşenur; (2015), **Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eseri (Metin ve İnceleme)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- AYIŞ Mehmet Şirin; (2014), "Semennûdî'de Nefis Mertebeleri", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XVI, Sayı: 2, ss. 493-537.
- AYIŞ Mehmet Şirin; (2017), "Sünbül Sinan ve Atvâr-ı Seb'a Risalesi Bağlamında Nefis Mertebeleri", **Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:7, Sayı:13, ss. 119-138.
- AYNÎ Mehmed Ali; (2017), **Tasavvuf Tarihi**, (haz. Hüseyin Rahmi Yananlı), 1. Baskı, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- AYNÎ Mehmed Ali; (2013), **İsmail Hakkı Bursevî**, (haz. İsmail Dervişoğlu), 1. Baskı, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- AYNÎ Mehmet Ali; (1930), "(Nefs) Kelimesinin Manaları", **Darülfünun İlahiyat Fakültesi Mecmuası Tarihî, İçtimaî, Dinî, Felsefî**, Sayı:14, ss. 46-52.
- BÂLÎ Sofyalı; (2010), **7 Makam 7 Nefs Allah Yolunda Mertebeler ve Nefsin Halleri**, (haz. Muhammed Bedirhan), 2. Baskı, Hayykitap Yayınları, İstanbul.
- BALTACI Cahid; (2011), **Tasavvuf Lügatı**, 1. Baskı, Gelenek Yayıncılık, İstanbul.
- BELADA Bekir; (2015), **Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Mârifetnâme'sinde Nefs Ve Merhaleleri**, Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- BOLAT Ali; (2015), **Muhammed Nûru'l-Arabî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri**, 1. Baskı, H Yayınları, İstanbul.
- BOSTANCI Ali Haydar; (1996), **Tasavvuf'ta Etvâr-ı Seb'a ve Sofyalı Bâlî Efendi'nin Etvâr-ı Seb'a'sı**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- BUHÂRÎ; (t.y.), **el-Câmi'u's-Sahîh**, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul.
- ÇAKMAK Muharrem; (2015), "Niyâzî-i Mısırî ve "Risâle-i Etvâr-ı Seb'a" Adlı Eseri", **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, ss. 99-128.

- ÇATAK Adem; (2012) **Şihâbeddin Sühreverdi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı**, 1. Baskı, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- CEBECİOĞLU Ethem; (2014), **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, Otto Yayınları, Ankara.
- CEBECİOĞLU Ethem; (2017), **Tasavvufî Bir Istılâh Olarak Nokta-i Süveydâ**, 1. Baskı, Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, Ankara.
- CEYHAN Semih; (2015), **Üç Pîrin Mürşidi, Halvetiyye Ramazâniyye Kolu ve Köstendilli Ali Alâeddin Efendi**, 1. Baskı, İsam Yayınları, İstanbul.
- CÎLÎ Abdülkerim; (2006), **Meratib-i Vücut ve Beyan-ı Hakikat-i İbtida-i Küll-i Mevcud / Varlık Mertebeleri** (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun), (haz. Ahmet Faruk Güney), 1. Baskı, Furkan Yayınları, İstanbul.
- CÜRCÂNÎ Seyyid Şerîf; (2014), **Ta'rîfât, Tasavvuf Istılahları**, (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun – Haz. Abdurrahman Acer), 1. Baskı, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- ÇELİK İsa; (2009), “Tasavvuf Terminolojisinde Letâif-i Ruhaniyye”, **Marife Dergisi**, Sayı: 2, ss. 83-116.
- ÇELİK İsa; (2014), “Tasavvufî Düşüncede Nefis Kavramı”, **II. Uluslararası Şeyh Şa‘ban-ı Velî Sempozyumu**, ss. 41-55.
- ÇELİK İsa, YILDIRIM Birol; (2018), “Halvetiyye Geleneğinde Etvâr-ı Seba/Nefsin Mertebeleri”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı 86, 2018, ss. 21-44.
- ÇİÇEK Yakup; (1995), “Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin Efendi”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 7-10, ss. 407-484.
- ÇİÇEK Yakup; (1982), **Harîrîzâde Mehmed Kemâleddin: Hayatı, Eserleri ve Tibyânü Vesâilî'l-hakâik fî Beyâni Selâsili't-tarâik Muhtevası-Kaynakları**, Yüksek İslam Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- ÇİÇEK Yakup; (1996), **İhlas Sûresi Tefsîri / Mevridü'l-Hass bi'l-Havâs fî Tefsîr-i Sûreti'l-İhlâs, Harîrîzâde**, 1. Baskı, İFAV, İstanbul.

- ÇİÇEK Yakup; (2006), “Harîrîzâde Muhammed Kemâleddin Efendi ve Tibyanu Vesaili’l-Hakaik Fi Beyani Selasili’t-Taraik”, **Tarihi, Kültür ve Sanatıyla X. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler**, 2006, ss. 300-323.
- ÇİÇEK Yakup; (2011), “Harîrîzâde, Tibyanü Vesaili’l-Hakaik fî Beyani Selasili’t-Taraik’a Göre Bektaşilik”, **I. Uluslararası Hacı Bektaş Veli Sempozyumu**, Çorum, 07-09 Mayıs 2010, ss. 527-552.
- DEMİRBAŞ Öncel; (2013), “Kösec Ahmed Trabzonî’ye Göre Nefs ve Nefsin Kategorileri”, **Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1 ss. 157-181.
- DEMİRLİ Ekrem; (2008), **Nazarî Tasavvufun Kurucusu Sadreddin Konevî: Hayatı, Eserleri, Düşünceleri**, 1. Baskı, İsam Yayınları, İstanbul.
- DURMUŞ Mine; (2016), **Meclis-i Meşâyih’in Kuruluşu ve Sultan II. Abdülhamid Dönemi Faaliyetleri**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- EBÛ DÂVÛD; (2004), **Sünenü Ebî Dâvûd**, 2. Baskı, Dâru’l-Kible li’s-Sekâfeti’l-İslâmiyye, Beyrut.
- EL-CERRÂHÎ Safer el-Muhibbî; (2013), **Istılâhât-ı Sofiyye Fî Vatan-ı Asliyye**, 1. Baskı, Kırkkandil Yayınevi, İstanbul.
- EL-GAZZÂLÎ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed; (2003), **el-Maksadü’l-Esnâ Şerh-i Meânî-i Esmâillahi’l-Hüsnâ**, 1. Baskı, Dâr-ı İbn Hazm, Beyrut.
- EL-FİRÛZÂBÂDÎ, (1250), **el-Kâmûsu’l-Muhît**, (trc. Asım Efendi), Matbaatü’l-Osmâniyye, Cilt: II, İstanbul.
- EL-HEREVÎ Hâce Abdullah el-Ensârî; (2008), **Tasavvufta Yüz Basamak Menâzilü’s-Sâirîn**, (çev: Abdurrezzak Tek), 1. Baskı, Emin Yayınları, Bursa.
- EL-KELEBÂZÎ Ebû Bekir Muhammed b. İshak; (2014), **et-Taarruf li-Mezhebi Ehli’t-Tasavvuf-Doğuş Devrinde Tasavvuf**, (haz. Süleyman Uludağ), 4. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- EL-KUŞEYRÎ Ebû’l-Kâsım Abdülkerîm; (1986), **Şerhu Esmâi’llahi’l-Hüsnâ**, 2. Baskı, Dârü’l-Âzâl, Beyrut.

- ER Şaban; (2015), **Melâmîlik Ve Osmanlı Devri Melâmîleri**, 1. Baskı, Kutup Yıldızı Yayınları, İstanbul.
- ERGİNLİ Zafer; (2008), **Haris Muhasibi ve Nefis Kavramı**, 1. Baskı, Karadeniz Basın Yayın Dağıtım, Rize.
- ERGİNLİ Zafer, KARSLI İlyas, KÖKTAŞ Yavuz, ÖDÜL Nurettin, SEVİNÇ Rıfat Resul ve YAVUZ Salih Sabri; (2006), **Metinlerle Tasavvuf Terimler Sözlüğü**, 1. Baskı, Kalem Yayınları, İstanbul.
- ES-SÜHREVERDÎ Ebû Hafs Ömer Şihâbüddîn; (1989), **Avârifü'l-Maarif(Tasavvufun Esasları)**, (Haz. Hasan Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz), 1. Baskı, Erkam Yayınları, İstanbul.
- ETÖZ Abdülkadir; (t.y.), Nefis Terbiyesi İle İlgili Bazı Âyetler, **İslam'da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu(Tebliğ ve Müzakereler) I**, İSAV, ss. 100-106.
- GAZÂLÎ Muhammed; (1974), **İhyâ u Uûmi'd-Dîn**, (çev. Ahmed Serdaroğlu), 1. Baskı, Bedir Yayınları, İstanbul.
- GAZÂLÎ Muhammed; (2016), **Esmâü'l-Hüsna Kitabı** (trc. İshak Doğan), 1. Baskı, İlke Yayıncılık, İstanbul.
- GÖLPINARLI Abdülbâki; (2015); **Melâmîlik Ve Melâmîler**, 2. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul.
- GÜNDÜZ İrfan; (2013), **Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (K.S) Hayatı-Eserleri-Tarîkat Anlayışı ve Hâlidîye Tarîkatı**, 1. Baskı, Seçil Ofset, İstanbul.
- GÜNDÜZ İrfan; (1989), **Osmanlılarda Devlet/Tekke Münasebetleri**, 3. Baskı, Seha Neşriyat, İstanbul.
- HÂFİZ Hulûsi Efendi; **Rüyaların Işığında Nefis Mertebeleri (Mîzânü'n-Nüfûs)**, haz. Abdurrahman Acer, 1. Baskı, Sebil Yayınevi, İstanbul.
- HARÎRÎZÂDE Kemâleddin, **Tibyânü Vesâilî'l-Hakâik fî Beyânî Selâsili't-Tarâik**, Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi, No. 430, Cilt: III, vr. 304a
- HARÎRÎZÂDE Kemâleddin, **Kenzü'l-Feyz**, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi Kısım No. 2631

- HUCVİRÎ; (2014), **Keşfu'l-Mahcûb-Hakikat Bilgisi**, (haz. Süleyman Uludağ), 4. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- İŞİTAN İbrahim; (2011), “Halvetiyye Geleneğine ve Bir Halvetiyye Şeyhi Olan Sofyalı Bâlî Efendi'ye Göre Sülûkün Yedi Evresi (Atvâr-ı Seb'a)”, **Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi**, Cilt: 4, Sayı: 7, Ocak-Haziran 2011, ss. 89-113.
- İBN Manzûr; (2009), **Lisânu'l-Arab**, (thk: Âmir Ahmed Haydar), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Cilt. VI, Beyrut.
- İNAN Yusuf Ziya; (2000), **20. Asırda Bir Vahdet-i Vücûd Öğretisi Melâmet ve Tarikatlar**, 1. Baskı, Sinan Yayınevi, İstanbul.
- İSMAİLOĞLU Murat; (2016), **İmam-ı Gazali'de Nefsin Mertebeleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- İZ Mahir; (2012), **Tasavvuf Mahiyeti, Büyükleri ve Tarikatlar** (haz. M. Ertuğrul Düздаğ), 1. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- KARA Mustafa; (2010), **Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi**, 8. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KARA Mustafa; (2008), **Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar**, 2. Baskı, Sır Yayıncılık, İstanbul.
- KARA Mustafa; (2015), **Din Hayat Sanat Açısından Tekkeler ve Zâviyeler**, 6. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KÂŞÂNÎ Abdürrezzak; (2015), **Tasavvuf Sözlüğü**, (çev., Ekrem Demirli), 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul.
- KILIÇ Mahmud Erol; (2015), **İbnü'l-Arabî**, 1. Baskı, İsam Yayınları, Ankara.
- KONEVÎ Sadreddin; (2014), **Esmâ-i Hüsnâ Şerhi-Şerhu Esmâillahi'l-Hüsnâ** (çev. Ekrem Demirli), 1. Baskı, Kapı Yayınları, İstanbul.
- KUMANLIOĞLU Hasan Fehmi; (1988), **Muhammed Nuru'l-Arabi Hayatı, Şahsiyeti ve Bazı Tasavvufi Görüşleri**, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

- KUŞEYRÎ Abdülkerim; (2014), **Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyrî Risâlesi**, (haz. Süleyman Uludağ), 7. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KÜBRÂ Necmüddin; (2013), **Tasavvufî Hayat**, (çev. Mustafa Kara), 3. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKTİRYAKİ Fatih; (2017), **XVI ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Toplumunda Yazılan Atvâr-ı Seb‘a Eserlerinin Mukayeseli Değerlendirilmesi**, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- MUSLU Ramazan; (2007), “Halvetiyye’de “Atvâr-ı Seb’a” Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâlî’nin Atvâr-ı Seb’a Risalesi”, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sayı: 8. ss. 43-63.
- MUSLU Ramazan; (2005), **Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri**, 1. Baskı, Erkam Yayınları, İstanbul.
- MÜSLİM; (1998), **Sahîhi Müslim**, Beytül-Efkâr, Riyad.
- NÂCÎ Muallim; (2009), **Lügat-i Nâcî**, (haz. Ahmet Kartal), 1. Baskı, TDK, Ankara.
- NAMLI Ali; (2001), **İsmâil Hakkı Bursevî Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı**, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- NAZÎMÂ Ali- REŞAD Faik; (2009), **Mükemmel Osmanlı Lügati**, (haz. Necat Birinci, Kazım Yetiş, Fatih Andı, Erol Ülgen, Nuri Sağlam, Ali Şükrü Çorok), 1. Baskı, TDK, Ankara.
- NESEFÎ Azîzüddîn; (1990), **İnsân-ı Kâmil**, (çev. Mehmet Kanar), 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- NÛRÛ’L-ARABÎ Muhammed; (2013), **Risaleler Hakikat ve İnsan** (haz. H. Rahmi Yananlı), 1. Baskı, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul.
- NÛRÛ’L-ARABÎ Muhammed; (2017), **Nûru’l-Arabî Külliyyâtı 4.Cilt Risâleler- 1**, (çev. Hasan Fehmi Kumanlıoğlu), 1. Baskı, H Yayınları, İstanbul.
- OCAK Ahmet Yaşar; “Bektaşîlik”, **DİA**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, Cilt: 5, ss. 373-379.

- OCAKLIOĞLU Hatice; (2009), **Harîrîzâde'nin Şeyh Bedreddîn Vâridât'ı Üzerine Şerhinin Tahkîk ve Değerlendirmesi (1-100. Varaklar Arası)**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ORTAYLI İlber; (2014), **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, 38. Baskı, Timaş Yayınları, İstanbul.
- OKUDAN Rifat; (2007), **Hasan Ünsî ve Tasavvufî Görüşleri**, 1. Baskı, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- OKUMUŞ Necdet; (1992), **Pir Muhammed Erzincânî-Makâmâtü'l-Ârifin ve Me'ârifu's-Sâlikîn**, 1. Baskı, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- ÖGKE Ahmet; (1997), **Kur'an'da Nefs Kavramı**, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ÖGKE Ahmet; (2001), **Ahmed Şemseddin-i Marmaravî –Yiğitbaşı Veli- Hayatı, Eserleri, Görüşleri**, 1. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- ÖZBEK Zeynep; (2007), **Harîrîzâde'nin Virdü's-Settâr Şerhi İnceleme ve Metin Transkripsiyonu**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ÖZDAMAR Mustafa; (2006), **Mehmed Muhyiddin Üftâde**, 1. Baskı, Kırk Kandil Yayınları, İstanbul.
- ÖZTÜRK Özkan; (2015), **Siyaset ve Tasavvuf Osmanlı Siyasi Düşüncesinde Tasavvufun Tezahürleri**, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- RÛMÎ Eşrefoğlu; (2013), **Müzekki'n-Nüfûs**, (haz. Abdullah Uçman), 5. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- SAĞIR Cemile; (2017), **Şah Velî Ayıntâbî'nin Atvâr-ı Seb'a Risalesi (Metin-Tahlil)**, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çorum.
- SÂMÎ Şemseddin; (2015), **Kâmûs-ı Türkî**, (haz. Paşa Yavuzarslan), 1. Baskı, TDK, Ankara.

- SE‘ÂLÎBÎ Ebu Zeyd Muhammed b. Mahmud Mahlûf; (1418), **Cevâhiru’l-Hisân fi Tefsîri’l-Kuran**, muhakkik: Şeyh Muhammed Ali Ma‘vez ve Şeyh ‘Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Dar-ı İhyâ Turâsu’l-Arabî, Cilt:9.
- ŞEKER Mehmet; (1999), “Bektâşî Tekkeleri Hakkında Sultan II. Mahmud’un Fermânı”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, Cilt:12, Sayı 3-4, ss. 273-276.
- ŞENGÜL Fatma; (2009), **Uşşakilerde Etvâr-ı Seb’a**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- ŞENGÜN Necdet; (2013), **Kuloğlu Şeyh İlyas, Etvâr-ı Seb’a (Nefsin Yedi Mertebesi)**, 1. Baskı, İlahiyat Yayınları, Ankara.
- ŞİMŞEK Halil İbrahim; (2016), **18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nakşibendî Müceddiddîlik Anadolu’daki Temsilcileri ve Tasavvufî Görüşleri**, 1. Baskı, Litera Yayınları, İstanbul.
- ŞİMŞEK Selami; (2017), **Tasavvuf Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, Litera Yayınları, İstanbul.
- TÂHİR Bursalı Mehmed; (1975), **Osmanlı Müellifleri**, (sad. Ali Fikri Yavuz-İsmail Özen), Cilt. I, 1. Baskı, Meral Yayınevi, İstanbul.
- TÂHİR Bursalı Mehmed; (1316), **Kibâr-ı Meşâyıhdan On İki Zâtın Terâcim-i Ahvâli**, İstanbul.
- TATCI Mustafa; (1988), “Niyâzî Mısırî’nin Tasavvufî Bir Risalesi”, **Türk Yurdu Dergisi**, Cilt. 12, Sayı 358, İstanbul.
- TİRMİZÎ; (1998), **el-Câmi‘u’l-Kebîr**, 2. Baskı, Dâru’l-Garbi’l-İslâmî, Beyrut.
- TİRMİZÎ Hakim; (2017), **Kalbin Anlamı** (çev. Ekrem Demirli), 4. Baskı, Hayy Kitap, İstanbul.
- TOKSÖZ Hatice Meryem; (2007), **Kûtu’l-Kulûb’da Nefs ve Tekâmülü**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- TOPRAK Mehmet Sait; (2013), **Osmanlıların İlk Tasavvuf Eseri Risâle fi Etvârî’s-Sülûk (Seyr ü Sülûk Makamları) Manevi Tekâmülün Mertebeleri Cemâli el-Karamanî (tahkik-tedkik-neşr)**, 1. Baskı, Okuyan Us Yayınları, İstanbul.

- TOPYAY Yusuf; (2016), **Kutsal Kitap'ta ve Kur'an-ı Kerim'de "Nefs" ve "Ruh" Sözcüklerinin Artsüremli (Diachronic) Semantik İncelemesi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- TOSUN Necdet; (2014), "Harîrîzâde'nin Kenzü'l-Feyz İsimli Eserine Göre Halvetiyye'de Tasavvufî Eğitim ve Âdâb", **Kastamonu Üniversitesi II. Uluslararası Şeyh Şaban-ı Velî Sempozyumu –Kastamonu'nun Manevi Mimarları**, 4-6 Mayıs 2014, Kastamonu.
- TOSUN Necdet; (2015), **Bahâeddîn Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarîkatı**, 6. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- TOSUN Necdet; (2016), **İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri**, 5. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul.
- TÜNER Osman; (2013), **Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi**, 2. Baskı, Ataç Yayınları, İstanbul.
- TÜNER Osman; (2009), "Harîrîzâde'nin Sülûkün Mertebelerine Dair Bir Risâlesi: Feyzu'l-Muğnî Min Sırrî Hadîsi Men Talebenî", **Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l-Arabî Özel Sayısı-2)**, İstanbul, Sayı: 23, ss. 37-51.
- TÜNER Osman; (1988), "Harîrî-zâde Dervîş Muhammed Kemâleddîn, Hakîkatü't-Tarîka(Sadeleştirme)", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 8, ss. 275-280.
- TÜNER Osman; (1990), "Harîrîzâde Dervîş Muhammed Kemâleddîn, Medâr-ı Vâhidiyyet ve Merkez-i Ehadiyyet (Sadeleştirme)", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 9, ss. 321-328.
- TÜNER Osman; (2003), "Latife", **DİA**, İstanbul: TDV Yay., 2003, Cilt:27, Sayı: 110.
- ULUDAĞ Süleyman; (2012), **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, 1. Baskı, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul.
- ULUDAĞ Süleyman; (2010), **Cüneyd-i Bağdâdî**, 1. Baskı, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.
- USTA Muharrem; (2015), **Tasavvuf Eğitiminde Etvâr-ı Seb'a Metodu**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- UYSAL Muhittin; (2012), **Tasavvuf Kültüründe Hadis**, 1. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul.
- ÜNSÎ Hasan Şabânî; (2011), **Kelâm-ı Azîz Bir Erenin Söyledikleri** (der. İbrahim Hâs), (Çev. Sad. Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz), 1. Baskı, Sufî Kitap, İstanbul.
- VAHYÎ Muallim; (1334), **Bursalı Tâhir Bey**, İstanbul.
- VASSAF Osmanzâde Hüseyin; (2015), **Sefîne-i Evliyâ**, (haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz), Cilt: III, 3. Baskı, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- VİCDÂNÎ Sâdık; (1995), **Tarikatler Ve Silsileleri (Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye)**, (haz. İrfan Gündüz), 1. Baskı Enderun Kitabevi, İstanbul.
- YAŞAR Ahmet; (1995), **Tasavvuf Hakkında**, 1. Baskı, Yavuz Selim Vakfı Yayınları, Trabzon.
- YAŞAR Ahmet; (2016), **Ölümde Gömülü Hayat**, 2. Baskı, Kalem Yayınları, İstanbul.
- YAZICIOĞLU Muhammed; (2012), **Muhammediyye**, 1. Baskı, Sağlam Yayınları, İstanbul.
- YILMAZ Hasan Kamil; (2014), **Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar**, 17. Baskı, Ensar Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Furkan USTAKURT

Doğum Yeri ve Tarihi : Trabzon 29/10/1991

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (2009-2014)

Yüksek Lisans Öğrenimi : Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Bildiği Yabancı Diller : Arapça

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar : Milli Eğitim Bakanlığı (Ücretli Öğretmen)

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi TİB Anabilim
Dalı Tasavvuf Bilim Dalı (Arş. Gör.)

İletişim

Telefon : 0 (535) 377 67 50

e-posta Adresi : furkanustakurt@gmail.com

Tarih : 02/11/2018

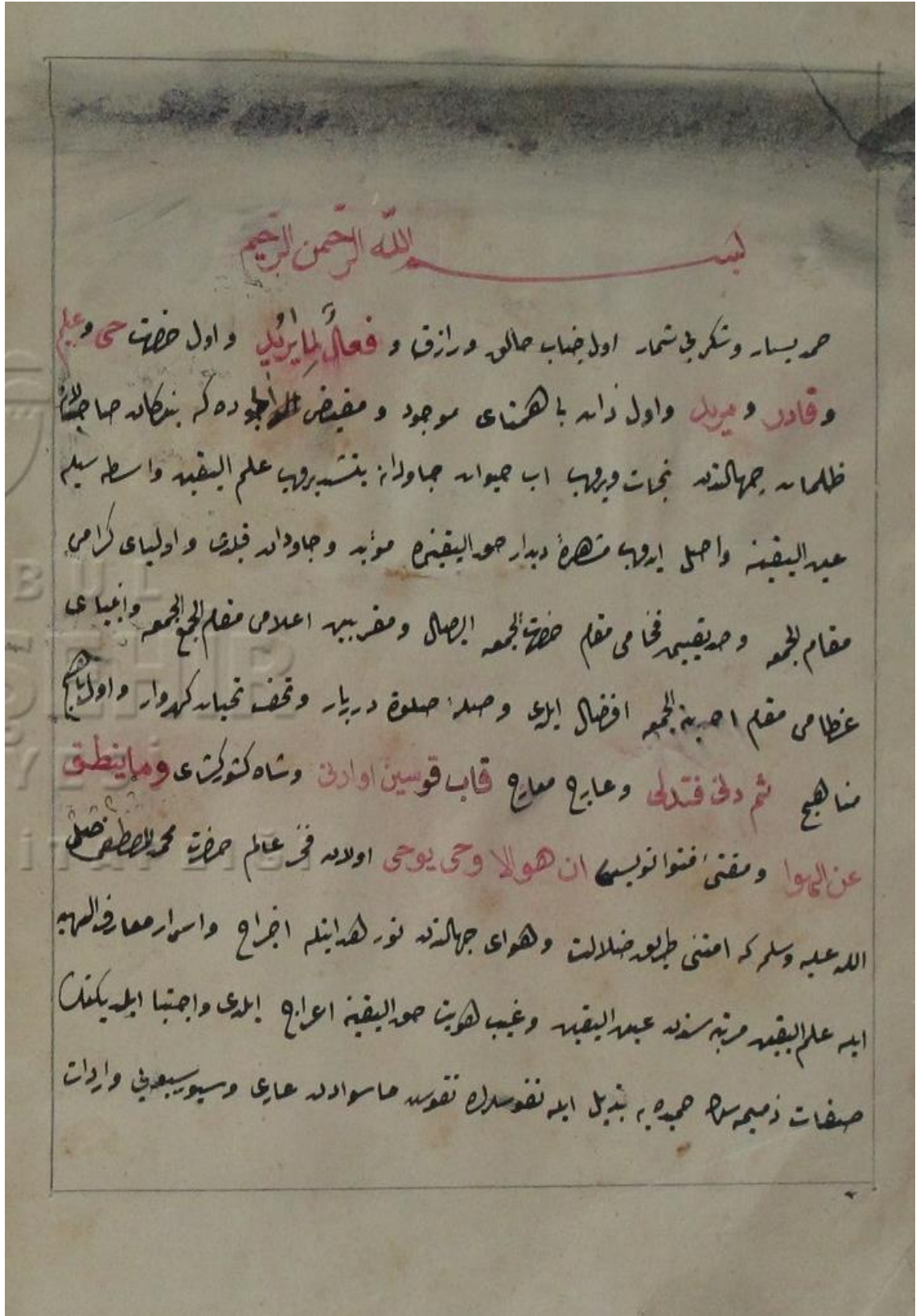
EKLER

فخرنا وصبح المحسن محمده صري زام درویش
 محمد کمال الحبه الخنونی جلعه الله الجاوتی
 بسم الله الرحمن الرحيم
 حمدیه - و شکر بستان - اول جناب خاتمه و زرافه و فعل لما یرید - اول
 حضرت علی و قیوم و علیم و قادر و مرید - اول ذابہ فی لھنای موصود
 موصود و مفضل الوجود کہ بنسب کمال صلب دلانہ ظلمات جہلہ نہ
 نجات و یروب آب حیات جاودانہ بنسب یروب عالم البقیۃ اطلہ سبیل
 عبیہ البقیۃ و اصل ایدوب متاھدہ دینار حوہ البقیۃ مؤید
 و جاودانہ قلدی و اولیا کرامی نظام الحمد و صدیقہ فحای نظام
 حضرت الحقیۃ ایدوب و نصیرہ کرامی نظام جمع الحمد و انبیاء غفای
 نظام احدیۃ الحمد افضالی ایدی و صلۃ صلوة در ربانہ و تحف تحبہ
 کردار - اول فاکھ منہم ثم دنی قیدی و عارح معارج قاب قوسیہ
 او ادنی و شہ کورکای و ما یطوعہ حیدر الہوی و مفضل قوی
 نویسی ان لھو الادھی یوی اولایہ فخر عالم صل علیہ وسلم کہ
 اعتنی طوبیۃ ضلالت و ہوی جہالتہ نور ہدایتہ افراج و ابرار -
 معارف الہیہ ایدوب عالم البقیۃ مرتبہ سندہ عبیہ البقیۃ و غیب ہویت
 حوہ البقیۃ اعجاز ایدی و اجبا ایدی و زوائد صفات
 دنیہ ترونہ حمیدہ بہ تبدل ایدوب نفوس نفوس ماسوا صراعی
 و سور سیدی و اردانہ و حالانہ و مقامانہ و انوار و اسرار
 و زکیات

و ترکیبیه اید جاری ایلعب اصلاح نفسی و قلب و روح و ری حاصل
 و مقام جمیع و حضرت جمیع و جمیع جمیع و احدیه الجمعه و اضی قلبی و علی ال
 و صبحیه و سلم الجمعه اما بعد بوقدر تقصیر عمری زان محمد کمال الیه
 ابد الیه السبح الخیج عبدالرحمن عقیق خنما اعلک ارب الرحمن
 اید که دست میر و زماره حیدر و نبر و خطر جافرانه مدد ظهور
 و دل ناخیزانه مدد مودر اید ~~سید~~ اید که لوازه هدایه سی متوفی البریه
 طایفه خلیفه خلونیه شعبانیه بکریه شاتجده سالک مالک قبال
 و ناخیزانه وصول اولاد بنده کانی تربیه و سلوک الاملک الملوک
 اید کلری اصول اکیا سید لری ترج اید هم یس بر کوه کلام قدیم
 و فرقه حکیم اید تقال اید هم اولاد هر المومنون حقانهم در جات
 عند راسم و تقض و زرقه کیرم آیت کریمه واقع هو صغیه محض
 اذنه عقیقه دیو ترویح و لغویا تکبیر موفقه و خج الاکما و صبح افسی
 دیو نسیمی محض کلری جعله الله تعالی فالصا لوجه الکیرم و سبیا
 لیدیه للفوز بخیات نصیم
 مقدمه

ای طایفه صفای روحانی دی راغبانه فیض روحانی وای تنکانه
 اب حیات جاودانی آینه جهانمایه روشن در که طایفه علییه و حقیقت
 سینه بیدار است و بیعت و بای خدمت و همت رهروانه کعبه حقیقت
 او قدس مکانه و مسکنه فخر رسالت علییه اکل التخت اطوار سبیه اید
 معبر و هر طورک سیر محضی اولیاء سیر سبیه اید مفسر اولیاء مقامات
 سبیه نه مجموع اطوار و انوار و اسرار بی کلمه جلیله لا اله الا الله اید

اخذ تجميع اول واحدیت و وجود مطلقه اید تعبیر اول نور و بونج
 احدی مرتبه اولی یکی حقیقت صرف ذاتی کئی مرتبه اول
 در بر مرتبه نازل اولی که بوند ذات وجود متعین و
 تجميع احوال اول مرتبه نسبت وجودی عالیه معلوم اول که جو
 تجميع احدی بیه الظهور والبطون واسطه در بیه الظهور والشی
 کوردن خط معلوم یکی و لهذا محققه برزخیه کبری اید
 تمهید اید بلیسی احدی بیه الظهور والبطون برزخ اول
 حقیقت محمدیه صی عبارتی که اول خلک الولایه در آنده
 مقام اودنی و عالم مطلق و نسبت عاشق و
 معقود مجر داول اعتقاد اید تعبیر ظهور و بونج کئی عالم مطلق
 در یک مرتبه عالم و معلوم نسبت اولی مراد اید لر و کذلک
 وجود مطلق تعبیر لر قدم وحدونه نسبت مراد اید لر
 اول نسبت تجميع اعتباریه و نسب و اضافیه اید احدیه المجموعه
 عبارتند الحمد لله بوسله تریف و مقله فیض عالم فقیر
 تنکته ضمیمه بنی کونیه کبری بیدی عن طرفه هجره
 هجره بیه الیکوز کلاه حقور بنی سنه شریح الازهر
 بکرمی بنی کیه استانه علیهم جامع لامع غرقه سعاده

وجمال و مقام و انوار و اسرار و كبرياء ابيه حمادى ايلوب اصلاح نفس و قلب روح
 و سرى جمال و مقام و عظمت الجمع و جمع الجمع و اعمية الجمع و اصل قلب و على الروح و صبح
 اجمع **اما بعد** بوفيقه برفقه **الحمد لله** ابد البديع عبد الرحمن عفى عنهما
 الملك الرحمان ابدكم معه مبدع و زمانه عبيد و نوره فضل عبادته مع ظهور و دل تاخره
 مرور ابد ابيكم لوا الهديهم فتور في البديع طريقه عليه خلوة سعيانه بكرهت بخلاف
 مسائل مسائل قبول و ناهج ضاهج و حول اولاده بن طائفي تربية و سبيلك الملك
 ابدكم اصول اسماء سبعه بنى شيخ ابراهيم بس يكونه طدام فيهم و فقهه حكيم ابد نقاد
 اينتم **اولئك هم المؤمنون حقا اللهم درجات عند ربهم ومغفرة و رزق كريم** ابن
 كريم و افع اولاديه محض اذن حقه ديو شروع اولاديه تكبير موفقه **و فخر الامم و صبح المسمي** ديو نيمه
 محفوف اولاديه جعل الله خالصا لوجهه الكريم و سببا له به للفوز بجماعات نفيم **مقدم** اى طالب
 صفاء روحا و اى اغنياء فيه روحا و اى تنه طاله اب جباه جادوا و ايتا جلا ناه
 رسته دكر طيفت عليه و حقيقت سنده به اراده و بيعت و باي خدمت و همت ايله رهروانه
 كعبه حقيقت اولاده مجاهد طالع و مسيطانه في رسالت عليه اكل النجاة الطوار سبعه ابده مقبر

عنه الله تعالى في نور و بون و كمال علم و طوره و كبره عالم و معلوم نسبت
اوليه مراد ابدلر و كنه الله وجود مطلقه غير لزنه قديم و محدث
نسبت مراد ابدلر اول نسبت جميع اعتبارات و نسب اضافات الله
احديه المجموده عبارتند ^{اتحاد}
الحمد لله برر الشرف و مقال منيفه فلم ففترت فمردن بسكه كونه بده بي نسبت
ظرفه و هو نها ١٢٨٩ زنجي شش شد ربع الاخر بده شنجي
كيس اسنانه اعبدده جمع لامع النور حرفه سعاد حفت محمد عبد المل النجيه
فريب اولان دروسه خانه دل اند سبه و بران مرده انتم و نهان انجم اولي
بوغضه تنعم اينده شفا و بوسرايد سب اينده صفا اول و صلى الله على سيدنا
النبى المصطفى و الرسول المقتضى و على اله واصحابه اهل الوفا الذين اظهروهم
لهذه اليبه بسبعه خفا و الحمد لله و كفى اليوم اليه امين مسم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حد بسیار و شکر در شمار اول جناب خالق و رازق و فاعل ما یرید و اول حضرت
 حق و علیم و قادر و سرید و اول ذات بی همتای موجود و مفیض البجوره که بنده کان
 صاحب دلاله خدمات جمال لندن نجات و یروپ آب حیاة جاودان یتشد یروپ
 علم الیقین و اسطه سیله عین الیقین و اصل ایدوب مشاهد و یدار حق الیقینده
 مؤید و جاودان قیلیدی و ادبیای کرامی مقام الجمعه و صدیقی فحاشی مقام حضرت
 الجمعه البصیال و مقربین اعلای مقام الجمعه و انبیاء عظامی مقام احد تید الجمعه افضان
 الیک کسله صلوة در و بار و تحف تحیات کسر و در و در و ناچ مناجح شتم دنی فتدی
 و عارج معارج قاب قوسین ارادخ و شاه کشتور کشتای و ما ینطق عن الهوی
 و مفتی فتوی نویسن ان هو الا و حی یوحی اولان فی عالم حضرت محمد مصطفی
 صلی الله علیه و سلم کراتنی طریق ضد الزدهوی جمال لندن نور هو اتیلده خراج و ا
 اسرار معارف الرایتیه اید علم الیقین مرتبه سند عین الیقینده اعراج ایلد یکنک
 صفات یمکنک حمیده یه بتدیل اید نفوس ک نفوسش ماسوارن عاری و نبد
 سبعة و اراة و حالاته و مقاصات و انوار و اسرار و ترکیبات اید جارج الیوی
 اصلاح نفس و قلب و روح و سری ماصل و مقام جمع و حضرت الجمعه و جمع
 الجمعه و احد تیه الجمعه و اصل قیلید و علی اله و حجه و اسم الجمعین اما بد فقریه
 تقصیر بری ذامه محمد کمال الاین ابن کشیخ عبد الرحمن عنی عنهما الملک الرحمان
 ایدر که مدقه مدیده و زمان عدیده و بنر و خط عاجز غده خطور و در ناخرا
 غده مرور اید یکنه لواء هدایتی منشور فی البریه طریقه علیة خلوتیه شعبانیه
 بکرتیه مشایخک سالک مسالک قبول و ناچ مناجح وصول اولی بنده کانتی
 بیه و سیر سلوک الی ملک مملوک اید کلام اصول سماء سبعة مدینی شرح ایم
 پس بر کون کلام قیم مصحف شریفی و فرقان حکیم اید تغفل ایتد م ارلنک هم المؤمنون
 حقانهم و رجاء عند ربهم مغفرة و رزق کریم ایت کریمه سی واقع اولغین محض
 اذن حقد و ربو شریع اولنوب تکبیلای موفق و مجر الاسماء و صبح اسمی دیو تسمیه
 محقق اولد جعله الله لنا خالصا لوجه الکرم و سبب الدین مافو بجنات
 مقدمه ای طالبات صفای روحانی و ای راغبات فیض رحمانی رای تشنه

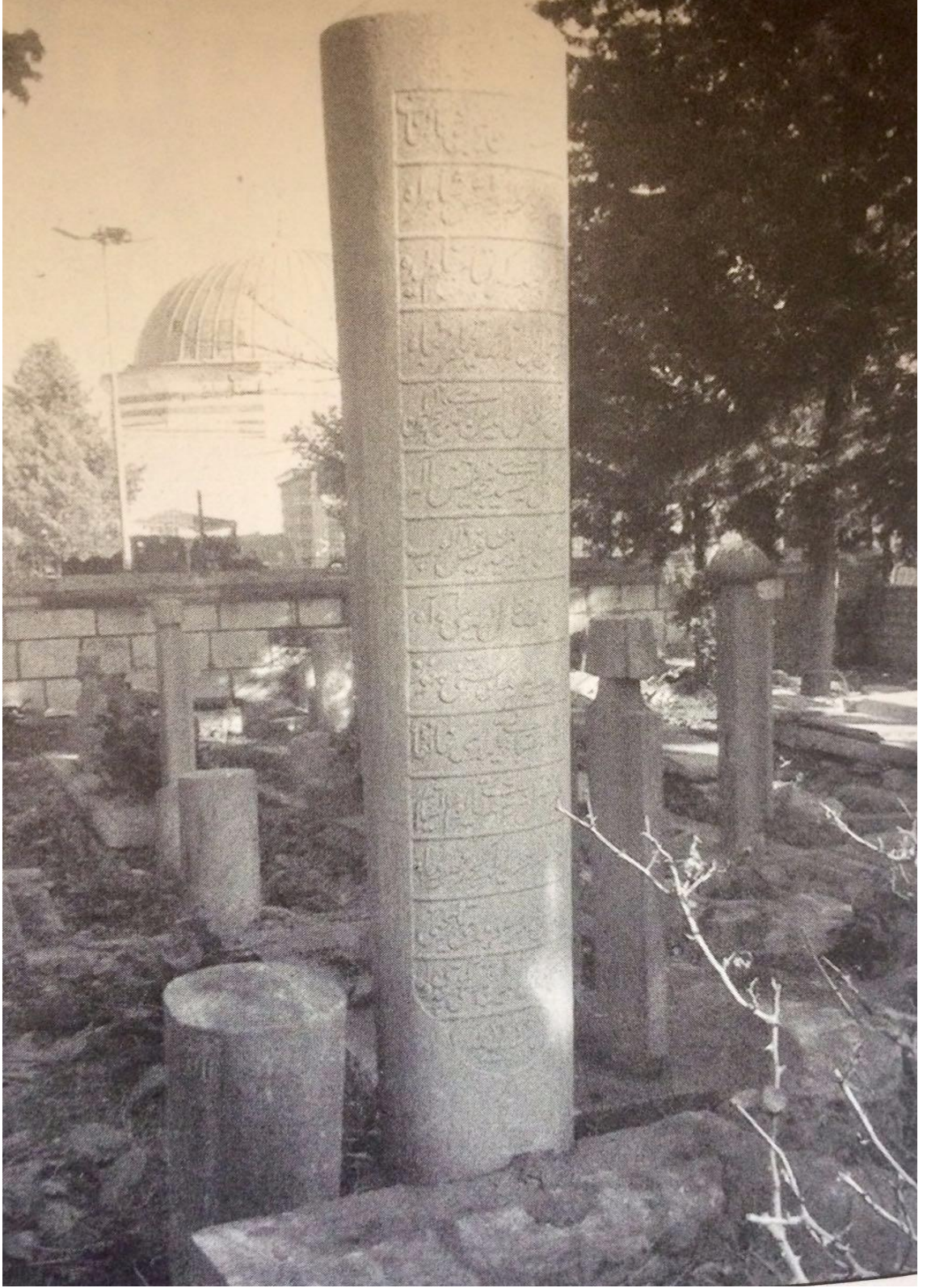
خان آب حیات جاودانی جهاننمای روشن و برکات پر رقیقت علیه و حقیقت سنیده
 به ارادت و بیعت و بای خدمت در محنت ایله هر دو ان کعبه حقیقت اولانه حجاج
 سالک و مستحکان نحو رسالت علیه کمال التمجیه الطوار سبعه ایله معبر و هر طور
 کت بر سیر مخصوص اولفله سید سبعه ایله مضمر اولان مقارنات سبعه نک بجمع
 اطوار و انوار و اسرار فی کلمه جلیله لا اله الا الله ایله بقدر استعداد و اتحام و قفا
 بلیا تمام تریبیه و ارشاد و تکمیل و صفات ذمیه لریک حمیده به و بعد لریک قریه تبذیل
 و سر فنای ایصال و ساحل بقایه افضال بیدر در رایحه بر غیر اسعده سلوک محتاج
 اولمزلر ایدی عاقل جوهر رحمة اسقال بیور و قدر نمن شیدا طائفه و ارشاد کمال
 حقیقت محمدیه و مصدر علوم و معارف احمدیه حضرت جنیده بقدر اری قدس
 الله سره الیاده زمان شریفه سینه کلینی اولن از منه محاسن ملاصق زمان
 رسول کرم صلی الله علیه و سلم اولغین طالبان و سالکانده روحی آتش طبر و عشق
 مشعل و بلافتور عبارات و طاعات و ریاضات و مجاهداته مشغل اولد قلوبیه بناء
 مرشدان راه حقیقت کلمه توحید ایله ارشاد و بکفناون ساحل بقایه دلالت
 اید سدری بعده اجتهاد مشایخ عظام و اتفاق اولیای کرام ایله بر سیر از دیار
 اید لریک بعض طریقده اسما ایکی و بعض طریقده اوج و بعضنده اون ایکی
 اولوب اکثرینک و خی اسما برینجا آخر اولدیغی مفضلا کنز الضیض نام
 اشریکر نام مذکور اولغین و ارسته قید امللا قیلندی سراق ایدن مطالعه بیور
 اصل اصول جمیع اسما کلمه توحید اولوب سائر اسما شریع الترقی نروع
 اولدوغنه و مثل کلمه طیبته کلمه طیبته اصلها ثابت و فرعها فی السماء آیت
 کریمه مندن اشارت جلیله و ار در کمره باب ووق و عرفان هویدیه عیاندر عا
 رف اسرار لا هونه جامع حقایق فاسوقی حضرت شیخ حسن انس قدس
 سره الانسی کلمات شیه لرنند که خلیفه سی شیخ العلم و الخاص حضرت
 ابراهیم الخواصر قدس که جمع اید یکی کلام عزیز نام رساله سنیده بیور
 حقیقت اصول اسماء وجود انسانک مقام انسانیه سی انوارید انسان
 بیوانوار ایله انساندر بر محبت الله بیوانوار دن حاصل اولدو بو کاعشق
 حقیقی در لریک محبت و عشق ایله اولونان ذکر الله ذائل اولما نر ذکر انسانده
 باقیده نیرا بزرگ صاحبی صقلی حقی ذاکر در یعنی صقلی حقیقه حقی

فاستغفر الله في اليوم مائة مرة في بيوركته وكمال اولان اعلا مقام من عشق
 ايجون اذني مقامه نازل اولور وسيرتو حيد رساله سنده بيوركته
 بعض اهل طريق قدس الله اسرارهم بالتحقيق بيوركته رساله سنده مقامه
 كسبه واصل اولماز كلاملرنيك وجهي واردر يعنى بالاصالة هييج بر
 كسبه واصل اولمه مان همامه فمكائنات عليه اكل التحيات حضرتنيك
 اقد امنه متا بقبله اندن بر قدم متا خرا دلديغي حاليه بالورائه واصل
 اولور لرديكدر و حضرت عبد الكريم الجليلي قدس سره العلي مراتب
 وجود نام رساله سنده بيوركته مراتب وجود دن مرتبه ثاني تترلات
 ذاتية در انن تجلي اول و احديت وجود مطلق اليه تعبير اولنور
 و بوجلي احدى مرتبه اولى كى حقيقه صفة ذاتى لكن مرتبه اولين
 بر مرتبه نازل اولمشد كى بونده ذات وجود متعيندر و تجلي عماو
 ل مرتبه نسبت وجود دن عاليد معلوم اولمه كى بوجلي احدى بين
 الظهور والبطون واسطه در بين الظل والشمس كور و كن
 حط موهوم كى و لهذا محققون بر حينه كبرى اليه تشبه
 ايلدير پس احديت بين الظهور والبطون بر خدر اول حقيقه
 محديت دن عبارتدر كى اول فللك الولاية در اندن مقام او اذني عالم
 مطلق و شان صرف و نسبت عاشق و معشوق دن مجرد اولان عشق
 ايله تعبير اولنور و بونك علم مطلق ريد كارنده عالم و معلوم نسبت
 اولدن مراد ايدر لر و كذلك وجود مطلق تعبير لرنده قدم وحدته
 نسبتسن مراد ايدر لر اول نسبت جميع اعتبارات و نسبت اضافات
 ت ايله احدية عبارتدر انتهى الحمد لله بور رساله شريفه بو مقاله منفيه
 قلم فقير شكسته زحردن پيش كونده يدي ساعت ظرفنده هجرتك بيك
 اكيون سكرسان طقوزنجي كنه سي شهر ربيع الاخر كى يكره شينجى
 كچه سي استانه عليه جامع لامع حرقه سعادت حضرت محمديه
 عليه اكل التحية يه قريب اولان در رويش خانه دل انديش ويرانه مزه
 اتعام و نهايت انجام اولمه بونعمت دن تنعم ايدنره شفا و بوشايت
 شرب ايدناره عفا اولمه و صلى الله على سيدنا النبي المصطفى و آل رسول

Ek 12. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kabri

Ek 13. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kabri

Ek 14. Harîrîzâde Kemâleddin Efendi'nin Kabrinin Bulunduğu Eyüp Sultan Meydanındaki Saçlı Abdulkadir Camii

